

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI

URBANISTIČKO - KONZERVATORSKA STUDIJA PARTERA JAVNIH PROSTORA
OSJEČKE TVRDE S PRIJEDLOGOM KONZERVATORSKIH SMJERNICA

KNJIGA I

Zagreb, prosinac 2014.

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI

URBANISTIČKO - KONZERVATORSKA STUDIJA PARTERA JAVNIH PROSTORA
OSJEČKE TVRDE S PRIJEDLOGOM KONZERVATORSKIH SMJERNICA

KNJIGA I

Voditelji projekta:

Ivana Haničar Buljan, dipl.ing.arh.
Dr.sc. Ratko Vučetić

Studiju izradili:

Marko Ambroš, dipl.ing.arh.
Zlatko Uzelac, prof.

Stručna suradnja:

Alice Gröper-Šajber, B.Sc.
Goran Vareško, dipl.ing.arh.

Zagreb, prosinac 2014.

SADRŽAJ

KNJIGA I

UVOD	4
POVIJEST ULIČNE STRUKTURE	16
KRONOLOGIJA KOMUNALNOG UREĐENJA TVRDE	34
POSTOJEĆE STANJE	38
ANALIZA PO TRGOVIMA I Ulicama	46
ANALIZA KOMPARATIVNIH PRIMJERA	93
VALORIZACIJA I PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA	95
LITERATURA I IZVORI	107

KNJIGA 2

PRILOZI

I. ARHIVSKE FOTOGRAFIJE TVRDE	4
2. STARE RAZGLEDNICE OSJEČKE TVRDE	8
3. FOTODOKUMENTACIJA	29
<i>Usporedne fotografije 1972.-3. i postojeće stanje 2014.</i>	
4. KOMPARATIVNI PRIMJERI	95

UVOD

Urbanistička struktura osječke Tvrđe dio je kulturno-povijesne cjeline grada Osijeka upisane u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske pod brojem Z-4341. Svojstvo kulturnog dobra kulturno-povijesne cjeline utvrđeno je rješenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske od 18. studenog 2009. godine. U rješenju se navodi da područje Tvrđe čini: „dobro sačuvana urbana jezgra, dio bedema prema Dravi s djelomično očuvanom, ali ruševnom Krunkom utvrdom na lijevoj obali Drave i parkovni pojas na mjestu porušenih utvrd i glasija.“

Za prostor Tvrđe još Rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku iz 1974. utvrđeno je da urbanistička cjelina Tvrđa – Osijek ima svojstvo spomenika kulture te je upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda u Osijeku pod rednim brojem 450. U obrazloženju se između ostalog navodi: „Kao integralna urbana cjelina sa nizom vojnih stambenih i sakralnih objekata, Tvrđa je kompletno izgrađena do sredine 18. st. u duhu graditeljstva tog vremena, tj. baroka, te je stilsko jedinstvo, raster ulica i urbanu baroknu koncepciju u cijelosti do danas sačuvala.“

Temeljem ugovora o izradi *Urbanističko-konzervatorske studije partera javnih prostora osječke Tvrđe s prijedlogom konzervatorskih smjernica* između Agencije za obnovu osječke Tvrđe i Instituta za povijest umjetnosti, od 26. svibnja 2014. Institut je izvršio povijesna, povijesno-umjetnička i arhitektonska istraživanja razvoja ulične strukture osječke Tvrđe i komunalnog uređenja.

Studija, u knjizi I., donosi pregled i zaključke provedenih istraživanja, valorizaciju i prijedlog konzervatorskih smjernica za uređenje partera javnih prostora Tvrđe.

U knjizi 2. studije, dan je pregled dostupnog fotografskog materijala u vidu arhivskih fotografija te prikaza javnih prostora na starim poštanskim razglednicama. Nadalje, izvršena je fotografска usporedba stanja prije zadnje velike obnove krajem 1970-ih i početkom 80-ih sa stanjem 2014. godine. Zaključno se donosi prikaz uređenja povijesnih ambijenata gradova užeg i šireg europskog prostora, odabralih po principu usporedivog razvojnog puta kao i osječka Tvrđa.

Za izradu kartografskih prikaza korišteni su katastarski plan i posebna geodetska podloga u digitalnom (acad) formatu, za potrebe izrade studije, ustupljeni od strane Agencije za obnovu osječke Tvrđe. Iako oba prikaza zadovoljavaju potrebnu tlocrtnu točnost za mjerilo kartografskih prikaza, koji se donose studijom, treba napomenuti da su prilikom grafičke interpretacije terenskih podataka uočena odstupanja od stvarnog stanja.

U studiji se donosi izbor fotografске, kartografske i arhitektonske dokumentacije. Sav ostali radni materijal nalazi se u dokumentacijskim fondovima Instituta za povijest umjetnosti i dostupan je javnosti na uvid.

Registracija 1974.

REGIJONALNI ZAVOD ZA ZAŠTITU SPOMENIKA KULTURE U OSIJEKU, po službenoj dužnosti, u predmetu utvrđivanje svojstva spomenika kulture urbanističke cjeline Tvrđja - Osijek na osnovu čl. 13 i 30 st. 1 Zakona o zaštiti spomenika kulture (Narodne novine br. 7/67), donosi

R J E Š E N J E

Utvrđuje se da urbanistička cjelina Tvrđja - Osijek koju čini prostor omedjen sa sjevera riječka Drava, sa istoka ceste Osijek - Baranja, sa juga tramvajska pruga i sa zapada Park Kulture ima svojstvo spomenike kulture, te se određuje upis tog spomenika u Registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku pod red. br. 450, i na isti se primjenjuju sve odredbe Zakona o zaštiti spomenika kulture.

Grenica područja zaštićenog objekta obuhvaća zeluni pojas nekadašnjih gledališta od Vjence B. Kidriča pa do paleče Doma zdravlja i istočni dio parka Kulture.

Granice zaštićenog područja utvrđjene su u priloženom nacrtu koji je sastavni dio ovog rješenja.

Nakon prevomoćnosti ovo rješenje će se dostaviti općinskom sudu Osijek radi upisa u zemljишne knjige.

Žalba protiv ovog rješenja ne odlaže njegovo izvršenje.

O b r a z l i o ž e n j e

Komisije regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, imenovane rješenjem br. OI - 63/l - 74. od 25. 2. 1974.g. na svojoj sjednici održanoj 27. 2. 1974.g. ustanovila je :

Povjesni tok razvoja Tvrđaje može se kontinuirano pratiti od srednjevjekovnog naselje Ezech koje se nalazilo na mjestu današnje Tvrđje; pa do Turskog vladanja, kada je osmanlijske arhitekture dale grubu orijentalni pečat s nizom džamija i mošeja s utvrdama i opkopima.

Nakon izgona Turaka 1687. g. od 1710. do 1721.g. Tvrđja je planski izgradjena prema platu M. Gondiće sa jekim bedemima i bastionima, te Kronenwerkom na lijevoj obali Drave.

Kao integralna urbana cjelina sa nizom vojnih stambenih i sakralnih objekata, Tvrđja je kompletno izgradjena do sredine 18. st. u duhu graditeljstva tog vremena tj. baroka, te je stilsko jedinstvo, raster ulice i urbani barokna konceptciju u cijelosti do danas sačuvala.

Oko četverokutnog koncipiranog glavnog trga smještene su zgrade vojnog javno-reprezentativnog značaja, magistrat, "Glavna straža".

- 2 -

Zgrada glavne komande. Usred trga je Kužni kip sv. Trojstva i četiri fontane, i česme.

Ističu se medju ostalim zgradama, u Tvrđji kuća Fleminić, franjevački samosten, crkva sv. Križa, te župna crkva sv. Mihovila te niz vojnih objekata i kaserni.

Nekon izgrđuje javnih i stambenih zgrada postavljena je gradska rasvjeta, pločnik te vodovod i kanalizacija.

Osječka Tvrđja kao urbani kompleks izgrđena u cijelosti do sredine 18. st. s nizom objekata vojne, profane i sakralne arhitekture sačuvana je u cijelosti stilsko jedinstvo i urbenu konceptciju barokne izgrđenje, te je jedini sačuvani primjer vojno-urbanog kompleksa na tlu Jugoslavije.

Na temelju toga, pismenog izvješteja referente i uvide u dokumentaciju Komisije je utvrdila da urbanistička cjelina Tvrđja u Osijeku ima svojstvo spomenika kulture.

Usvojivši mišljenje Komisije a na osnovu čl. 1, 2, 30, 31 i 32. Zakona o zaštiti spomenika kulture i čl. 8 i 11 Pravilnika o registraciji spomenika kulture, rješeno je kao u dispozitivu.

Protiv ovog rješenja nezadovoljna stranka ima pravo želbe. Želba se podnosi Republičkom sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske u roku 15 dana od dana prijema istog.

Želba se predaje putem ovog Regionalnog žavoda u dva istovjetna primjera s oslobođena je od plaćanja administrativne tekse na osnovu čl. 22 t. 34. Osnovnog Zakona o administrativnim taksemama.

Želba podnijeta protiv ovog rješenja ne zadržava njegovo izvršenje u smislu čl. 30 stava 3 Zakona o zaštiti spomenika kulture.

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
REGIONALNI ZAVOD
ZA ZASTITU SPOMENIKA KULTURE
U O S I J E K U
Osijek, Kuhačeva 27, Tel. 23-544

Broj : UP-I^O-03 - 36/2 - 74. BaM/RJ
O s i j e k , 27. 2. 1974. g.

DOSTAVITI :

1. Općinsko javno pravobraćilaštvo Osijek
2. Mjesna zajednica Tvrđja
3. Skupština općine Osijek
-- organ nadležan za zaštitu spomenika kulture

- 3 -

4. Općinski sud Osijek
- zemljišno knjižni odjel radi upisa u
zemljišne knjige, nekon pravomoćnosti
5. Republički zavod za zaštitu spomenika
kulture - Zagreb, Ilica 44/II
Centralna evidencija
6. Odjel za evidenciju i dokumentaciju - ovdje
a/ zbirke registerskih isprava,
b/ dosje spomenika
7. Arhiv - ovdje

O TOM OBAVIJEŠT :

1. Muzej Slavonije Osijek
2. Zavod za urbanizam i komunalne djelatnosti
općine Osijek
3. Skupština općine Osijek
- organ nadležan za izdavanje gradjevinskih dozvola
4. Povjerenik za zaštitu spomenika kulture općine Osijek

U ovom rješenju navedeni spomenik kulture upisan je u Register nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku pod registrskim brojem 450.

U Osijeku, 28. 2. 1974. g.

R e f e r e n t

za evidenciju i dokumentaciju
spomenika kulture (dokumentator)

Šerša prof. Ljiljana

Ljiljana Šerša

Registracija 2009.

R E P U B L I K A H R V A T S K A
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE

Klasa: UP-I^o 612-08/09-06/0372

Urbroj.: 532-04-01-01/4-09-2

Zagreb, 18. studeni 2009.

Ministarstvo kulture na temelju članka 12. stavak 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine", broj 69/99, 151/03, 157/03 i 87/09) i članka 9. stavka 1. Pravilnika o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske ("Narodne novine", broj 37/01 i 04/08) donosi

R J E Š E N J E

1.

Utvrđuje se da **Kulturno-povijesna cjelina grada Osijeka**, ima svojstvo kulturnog dobra.

2.

Područje zaštićene kulturno-povijesne cjeline iz točke 1. izreke ovog rješenja određeno je sljedećim prostornim medama:

Gornji grad

U Gornjem gradu obuhvaća dodirna rubna područja oko zone A i B te područje Gajev trg unutar tih zona.

Gajev trg – zona obuhvata počinje na istočnoj strani Radićeve ulice te prolazi južnom stranom ulice Gajevog trga, obuhvaća glavnu osječku tržnicu na k.č. 5536, zatim se blago penje prema sjeveroistoku kod k.č. 5543/4 gdje zaokreće prema jugu i spušta se istočnom stranom Ulice kardinala A. Stepinca sve do k.č. 5543/7 gdje skreće prema zapadu i sjevernom stranom Vukovarske ulice ide sve do Radićeve ulice gdje skreće prema sjeveru i prati istočnu stranu Radićeve ulice sve do sjeverne strane Gajevog trga gdje se zatvara zona obuhvata.

Zona C od Tvrde prema zapadu ide sredinom rijeke Drave te kod k.č. 1342/2 skreće prema jugu i prolazi dvorišnim česticama ulice Franje Antuna Blažića. Zatim prelazi Ulicu J. J. Strossmayera i kod k.č. 1523/2 skreće prema istoku gdje prati dvorišne čestice Ulice J. J. Strossmayera do Ulice sv. Roka. Nastavlja južnim dvorišnim česticama Pejačevićeve ulice prema zapadu sve do k.č. 1791/2 u Ulici A. Waldingera gdje prolazi zapadnim dvorišnim česticama do k.č. 1787/1 na sjevernoj strani Ulice sv. Ane. Skreće prema istoku do k.č. 1826/1, zatim prema jugu i nastavlja istočnom stranom Zadarske ulice do dvorišne k.č. 3754 na južnoj strani Ružine ulice. Veže se na dvorišne čestice zapadne strane Županijske ulice kojima se spušta prema jugu te prelazi Gundulićevu ulicu. Skreće prema zapadu kod dvorišnih čestica sjeverne strane Reisnerove ulice i ide sve do Ulice Sv. Ane gdje skreće prema jugu na drugu stranu Reisnerove ulice obuhvačajući blok kompleksa Tvornice žigica »Drava«. Kod k.č. 3964/3 zona C se diže prema sjeveru te kod k.č. 3962/1 prelazi Reisnerovu ulicu na sjevernu stranu i ide do Županijske ulice gdje kod k.č. 5156 se diže prema sjeveru. Dvorišnim česticama istočne strane Županijske ulice dolazi do južne strane dvorišnih čestica Ulice Hrvatske Republike gdje skreće prema istoku. Kod k.č. 5424 se diže na sjever do južne strane Ulice Hrvatske Republike, do dvorišne k.č. 5382/2 gdje nastavlja južnim dvorišnim česticama Ulice Hrvatske Republike. Zapadnom stranom dvorišnih čestica Sunčane ulice se spušta prema jugu do Gundulićeve ulice gdje se nastavlja istočnom stranom Ulice A. Kačića Miošića sve do željezničke pruge na jugu u Ulici Bartula Kašića sa zgradom glavnog željezničkog kolodvora na k.č. 8935. Zona C se nastavlja prugom na istok sve do ulice Kneza Trpimira gdje skreće i diže se prema sjeveru. Kod k.č. 6664 skreće prema istoku i nastavlja se na Zonu C – Donji grad.

Donji Grad

Zona C - Donji Grad počinje jugoistočno od Tvrde, na križanju Vjenca Ivana Meštrovića i Trpimirove ulice (k.č. 6664), odakle se preko Vjenca Ivana Meštrovića penje do Hadrijanove ulice, odakle, prateći željezničku prugu, silazi na jug do Vukovarske ulice i tvorničkog kompleksa OLT, završno s k.č. 6656 na zapadu. Zona se nastavlja na istok Vukovarskom ulicom i obuhvaća cijeli kompleks bivše vojarne (k.č. 6660), sve do k.č. 6723 na Vukovarskoj ulici, kućni broj 45, a završno s k.č. 6703 na križanju Hadrijanove i Hutlerove ulice. Od kompleksa bivše vojarne, zona se nastavlja na istok prateći sjevernu stranu Trga bana J. Jelačića i sjevernu stranu Gupčeve ulice, sve do križanja Gupčeve i Cvjetkove ulice, gdje se zona, od k.č. 7636 diže opet na sjever i ide objema stranama Cvjetkove ulice sve do Drave. Od kraja Cvjetkove ulice zona ide na zapad Donjodravskom obalom, obuhvaća Krunku utvrdu i nastavlja za Gornji grad.

Kartografski prikaz u mjerilu 1:1000, s ucrtanim prostornim medama kulturno-povijesne cjeline i pojedinih zona sastavnih je dio ovog rješenja.

3.

Sustav mjera zaštite provodi se utvrđivanjem zoningu područja kulturno-povijesne cjeline sukladno točki 3.3. *Upute o utvrđivanju sustava mjera zaštite za nepokretna kulturna dobra predložena za upis u Registar kulturnih dobara* (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: 612-08/04-01-06/03, Urbroj: 532-10-1/8(JB)-3, od 31. ožujka 2004.). Stoga se za zaštićenu Kulturno-povijesnu cjelinu grada Osijeka uspostavljaju zone „A“ (potpuna zaštita povijesnih struktura) i „B“ (djelomična zaštita povijesnih struktura) i „C“ (ambijentalna zaštita) u kojima se primjenjuje slijedeći sustav mjera zaštite:

Zona A (potpuna zaštita povijesnih struktura) prikazana je na grafičkom prikazu u M=1:1.000 i obuhvaća područje Tvrde s Krunkom utvrdom i parkovnim pojasom na mjestu bivših glasija, a prema zapadu Europsku aveniju do Sakuntala parka i Šetališta Petra Preradovića.

Zona A započinje Tvrdom s obodnim prstenom zelenih površina (k.č. 5698, 5695, 5694) na sjeverozapadu. Nastavlja se prema zapadu sjevernom stranom dvorišnih parcela ulice Europske Avenije od k.č. 5591 sve do Radićeve ulice gdje se kod k.č. 5613 diže prema sjeveru, obuhvaća k.č. 5624 i 5625 te prelazi na zapad preko Ulice Stjepana Radića obuhvačajući dvorišne parcele Šetališta Petra Preradovića od k.č. 5688/2 do k.č. 5685/0 gdje se spušta prema jugu prelazeći Kapucinsku ulicu i obuhvačajući k.č. 5458 i 5459. Dvorišnim parcelama južne strane Kapucinske ulice vraća se prema istoku do k.č. 5587/1, 5587/2 te do k.č. 5585 gdje se veže za k.č. 5859. Nastavlja se na istok sve do k.č. 5989 gdje se zona A penje na sjever do sačuvanog graditeljstva Hornwerka (k.č. 6668 i 6671), te preko Drave, završno s Krunkom utvrdom obuhvaća (k.č. 653 i 654).

Sustavom mera zaštite u ovoj zoni uvjetuju se mjere cjelovite zaštite i očuvanja svih kulturno povijesnih vrijednosti uz najveće moguće poštivanje tradicije i funkcija prostora i sadržaja. Na području ove zone strogo se kontrolira unošenje novih struktura i sadržaja stranih ili neprikladnih sačuvanim kulturno-povijesnim vrijednostima. Prilagodavanje postojećih povijesnih funkcija i sadržaja suvremenim potrebama može se prihvati uz minimalne fizičke intervencije u povijesne strukture. Prilikom eventualnih zahvata u ovoj zoni uvjetovati će se metode sanacije, konzervacije, restauracije, konzervatorske rekonstrukcije i prezentacije.

Zona B (djelomična zaštita povijesnih struktura) prikazana je na grafičkom prikazu u M=1:1.000 i obuhvaća posebno vrijedne ambijente unutar kulturno-povijesne cjeline grada Osijeka u Gornjem gradu i Donjem gradu.

U Gornjem gradu obuhvaća slijedeće cjeline:

- Solarski trg; granica obuhvata Solarskog trga prema sjeveru je južna dravska obala, prema istoku granica je od k.č. 1375/2 do k.č. 1380 gdje skreće prema zapadu i ide sjevernom stranom Strossmayerove ulice obuhvačajući Crkvu sv. Roka na k.č. 4337 do k.č. 1365/1 i 1365/2, zapadnu granicu čine te iste parcele te se zapadnom stranom ulice Franje Antuna Blažića spaja na sjevernu granicu obuhvata tj. južnu dravsku obalu.
- Trg Ante Starčevića s Kapucinskom, Strossmayerovom, Županijskom, Jägerovom i Radićevom ulicom, zatim kompleks »Union« paromlinu s pripadajućom rubnom izgradnjom te stambeni blokovi Ulice kralja Zvonimira sa Šetalištem F. Šepera i Vijencem I. Mažuranića, zatim između Vukovarske, Stepinčeve i Istarske ulice.

Granica obuhvata ove cjeline počinje na zapadu nastavljajući na mjestu gdje završava zona A, što znači dvorišnim parcelama sjeverne strane Kapucinske ulice od k.č. 5634/1 sve do k.č. 5646 gdje skreće blago prema sjeveru formirajući glavni osječki trg, Trg Ante Starčevića. Sjevernom stranom dvorišnih parcela trga ide prema zapadu sve do dvorišne k.č. 1419 u Ulici J. J. Strossmayera ulici gdje prelazi cestu prema jugu i kod k.č. 1426 se vraća prema istoku. Obuhvaća dvorišne k.č. zapadne strane Trga Ante Starčevića od k.č. 1427 do k.č. 1429/4 te prolazi zapadnom stranom Trga Ivana Pavla II. s konkatedralom sv. Petra i Pavla koja se nalazi na k.č. 1818/1, 1818/2 i 1819. Nastavlja se prema jugu dvorišnim česticama zapadne strane Županijske ulice sve do zgrade Županijske palače na k.č. 1821/1 i 1821/2 gdje skreće prema istoku i prelazi na dvorišne parcele istočne strane Županijske ulice kojima se penje prema sjeveru zatim skreće prema istoku gdje obuhvaća južnu stranu dvorišnih k.č. Kapucinske ulice. Kod k.č. 5456/1 skreće prema jugu zapadnom stranom dvorišnih k.č. Jägerove ulice sve do k.č. 5479 gdje skreće na istok sjevernom stranom Ulice Hrvatske Republike. Kod čestice 5483/1 skreće prema jugu na Ulicu Stjepana Radića i zapadnim dvorišnim česticama iste ulice se spušta prema jugu sve do čestice 5047 gdje prelazi na istok i nastavlja se dvorišnim česticama južne strane Reisnerove ulice obuhvačajući cijeli blok »Union« paromlinu. Kod čestice 5013 zona se penje prema sjeveru zapadnom stranom Ulice kardinala A. Stepinca, obuhvaća Park Augusta Šenoe, te se nastavlja prema sjeveru i kod Parka baruna Trenka skreće prema istoku. Nastavlja južnim dvorišnim česticama Vukovarske ulice sve do Istarske ulice gdje kod čestice 6034/1 skreće prema sjeveru i nastavlja se zapadnom stranom Istarske ulice i kod čestice 5850 spaja se na zonu A.

U Donjem gradu zona teče od Hutlerove i Crkvene ulice do rijeke Drave.

Donjogradsku zonu B na jugozapadu definira križanje Crkvene i Hutlerove ulice, te od k.č. 7752/1 u Crkvenoj ide na istok do k.č. 7856 na križanju Crkvene i Cvjetkove ulice. Od k.č. 7856 zona se penje sjevernom stranom Crkvene ulice te objema stranama Ulice Zmaj Jove Jovanovića (obuhvačajući i OŠ Jagode Truhelke i kompleks donjogradske Pravoslavne opštine), završavajući na rijeci Dravi, skupa s tvorničkim kompleksom Kožare (k.č. 8234). Južno od Crkvene ulice zona B se pruža na sjever objema stranama Ulice Zmaj Jove Jovanovića, do križanja s Krstovom ulicom, odnosno završno s k.č. 7800 i 7835. Zapadno od tvorničkog kompleksa Kožare,

zona se nastavlja Donjodravskom obalom sve do Hutlerove ulice, odnosno do k.č. 8988, odakle se spušta Hutlerovom ulicom sve do križanja s Crkvenom ulicom, odnosno do k.č. 7752/1.

Sustavom mjera zaštite u ovoj zoni uvjetovati će se zaštita i očuvanje osnovnih elemenata povijesne planske matrice i karakterističnih skupina građevina, pojedinih građevina i drugih za ukupnost ove kulturno-povijesne cjeline važnih vrijednosti, a prije svega oblika građevina i sklopova, gabarita i povijesnih sadržaja. Na području ove zone uvjetovati će se intervencije u smislu prilagođavanja funkcija i sadržaja suvremenim potrebama, ali bez bitnih fizičkih izmjena sačuvanih elemenata povijesnih struktura. Prilikom eventualnih zahvata u ovoj zoni uvjetovati će se metode konzervacije, rekonstrukcije, interpolacije, rekompozicije i integracije u cilju povezivanja povijesnih s novim strukturama i sadržajima koji proizlaze iz suvremenih potreba.

Zona C (ambijentalna zaštita) prikazana je na grafičkom prikazu u M=1:1.000 i predstavlja kontaktnu zonu, odnosno zonu zaštite ekspozicije, a obuhvaćaju preostale rubne dijelove kulturno-povijesne cjeline grada Osijeka unutar prostornih međa utvrđenih točkom 1. izreke ovog rješenja.

Ova zona sadrži prostorne i građevne strukture koje čine integralni prostorni okvir i zaokružuju središnje gradsko područje kao kvalitetnu, urbanistički definiranu i prepoznatljivu povijesnu-urbanu cjelinu grada Osijeka. Unutar prostornih međa ove zone uvjetuje se ambijentalna zaštita koja se primjenjuje u dijelovima kulturno-povijesne cjeline s prorijeđenim povijesnim strukturama ili bez značajnijih primjeraka povijesne izgradnje, a osigurava kvalitetnu i funkcionalnu prezentaciju kulturno-povijesnih vrijednosti u zonama „A“ i „B“. Na području ove zone prihvatljive su sve potrebne intervencije uz pridržavanje osnovnih načela zaštite kulturno-povijesne cjeline. Pri radovima na uređenju prostora prihvatljive su metode obnove postojećih struktura i izgradnja novih uz uvjet očuvanja ambijentalnih karakteristika kulturno-povijesne cjeline, napose tradicijskih oblika, krajobraznog karaktera i harmoničnog skleta cjeline.

4.

Zaštitni i drugi radovi na području Kulturno-povijesne cjeline grada Osijeka unutar prostornih međa iz točke 2. ovog rješenja mogu se poduzeti, u skladu sa sustavom mjera zaštite iz točke 3. izreke ovog rješenja, samo uz prethodno odobrenje nadležnog tijela.

Unutar prostornih međa utvrđenih točkom 2. izreke ovog rješenja, sve intervencije u prostoru uvjetovane su prethodnim arheološkim i konzervatorskim istraživanjima, a svaka je podređena rezultatima provedenih istraživanja.

Vlasnik (Imatelj) kulturnog dobra dužan je provoditi sve mјere zaštite koje se odnose na održavanje predmetnog kulturnog dobra, a odredi ih nadležno tijelo.

Predmetno kulturno dobro ili njegovi dijelovi mogu se prodati samo pod uvjetima iz članka 36.-40. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

5.

Predmetno kulturno dobro s prostornim međama iz točke 2. izreke ovog rješenja upisati će se u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara.

6.

Ovo će se rješenje dostaviti nadležnom katastru i sudu radi zabilježbe u zemljишnim knjigama.

7.

Žalba ne odgada izvršenje ovog rješenja.

O b r a z l o ž e n j e

Osijek je grad koji kontinuirano postoji gotovo dvije tisuće godina. Zanimljivo je da se tijekom dugovjekog opstanka grad "premještao": Rimski Mursa prostirala se na području današnjeg Donjeg grada, srednjovjekovni Osijek formirao se na posve novoj lokaciji, koji kilometar zapadnije, gdje je nastavio egzistirati i turski Osijek, a posljednji Osijek razvija se do današnjih dana kako na područjima antičkog, srednjovjekovnog i turskog grada, tako i na posve novim ranije neizgrađenim prostorima. Treba istaknuti da se urbanistička organizacija i struktura današnjeg Osijeka temelji najvećim dijelom na urbanističkom rješenju nastalom ubrzano nakon izgona Turaka, dakle s kraja 17. i početka 18. stoljeća i od tada do danas grad raste i razvija se prema ustanovljenom ishodištu. Policitričan razvoj grada, karakterističan za grad Osijek, uvjetovan obrambenim, vojnim ustrojem Tvrde i močvarnim terenom lijeve dravske obale koji se prema istoku veže na Kopački rit, rezultirao je izgradnjom samo desne, povišene obale Drave i nastankom prostornog modela tzv. linearнog grada. To su zasebne cjeline male širine, s međuprostorima popunjениm parkovima, nanizane duž desne dravske obale, otvorene lijevoj, neizgrađenoj zelenoj obali, plućima grada, što kontinuirala do Kopačkog rita i ušća Drave u Dunav.

U urbanističkoj strukturi grada Osijeka danas se mogu izdvojiti slijedeće kulturno-povijesne cjeline:

1. **Tvrđa:** koju danas čini dobro sačuvana urbana jezgra, dio bedema prema Dravi s djelomično očuvanom, ali ruševnom Krunkom utvrdom na lijevoj obali Drave i parkovni pojas na mjestu porušenih utvrda i glasija. Zapadno od Tvrđe je

2. **Gornji grad:** najslojevitija gradska cjelina, koja u drugoj polovici 19. stoljeća počinje preuzimati ulogu cjelogradskega središta. Pored dva centra (Solarski trg i današnji Trg A. Starčevića s Kapucinskom i Županijskom ulicom) i ruralnog naselja između njih iz 18. stoljeća, krajem 19. i početkom 20. stoljeća nastale su još četiri cjeline (blok historicističkih građevina jugoistočno od Kapucinske, dvije secesijske cjeline – u Evropskoj aveniji i oko paromlina "Union", te željeznički kolodvor), a između dva rata i blokovska izgradnja moderne na prostoru južnih tvrđavskih glasija.
3. **Donji grad:** njegov je razvoj zastao polovicom 19. stoljeća kada se centar premješta iz Crkvene ulice na Trg bana Josipa Jelačića. Pored vrijedne, donekle sačuvane barokne cjeline uz Crkvenu ulicu, preostala je ruralna izgradnja istočno od nje i nedovršeni Trg bana Josipa Jelačića.
4. **Novi grad:** formirao se južno od tvrđavskih glasija. današnja Divaltova ulica s Gradskim vrtom, nekadašnje gradske promenade i niza majura bogatih zemljoposjednika danas nije ostalo ništa, a bivši Novi grad je inkorporiran u nova naselja Jug I, Sjenjak, Vatrogasno naselje i druga.
5. **Retfala:** ruralno naselje zapadno od Gornjeg grada, a između njih je interpoliran Pejačevićev dvorac s mitnicom.

Unutar navedenih kulturno – povijesnih cjelina treba izdvojiti pojedine zone visoke koncentracije sačuvanih kulturno – povijesnih dobara, jasno prepoznatljive ambijentalne cjeline, specifičnih stilskih i tipoloških karakteristika.

Najznačajnija takva gradska cjelina je Tvrđa, na području Donjeg grada to je zona od Crkvene i Hutlerove ulice do rijeke Drave, dok u Gornjem gradu ima šest takvih cjelina: Solarski trg, Trg A. Starčevića s Kapucinskom, Strossmayerovom, Županijskom, Jägerovom i Radićevom ulicom; Europska avenija sa Sakuntala parkom; Union paromlin s pripadajućom rubnom izgradnjom od Gajevog trga do kolodvora; kolodvor s Trgom Lavoslava Ružičke; i stambeni blokovi između Vukovarske, Stepinčeve, Istarske ulice i Ulice kralja Zvonimira, te Šetalište Franje Šepera s Vijencem Ivana Mažuranića. Posebnu vrijednost cijelom gradu daje rijeka Drava. Naglašene suprotnosti njezinih obala – desna je izgrađena, podcrtana obalnom utvrdom s promenadom, a lijeva je ozelenjena, rahle, organske strukture – već su vrijednost po sebi u estetskom, ambijentalnom i ekološkom pogledu, a mnoštvo izvanrednih vizura čini njenu lijevu obalu 'vjekovnom obzornicom' grada (A. Pasinović, U pohvalu longitudinalnom gradu, VIII biennale Slavonaca, 1982.)

Unutar prostornih međa Kulturno povijesne cjeline grada Osijeka u skladu sa Zakonom o zaštiti spomenika kulture („Narodne novine“ broj 7/67), Tvrđa i urbanistička cjelina Gornji grad au kao kulturno povijesna urbanističke cjeline upisane u Registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku pod registarskim brojem ROS- 0450 (Tvrđa) i ROS- 0022 (Gornji grad), a preventivno je bila zaštićena cjelina Donji grad.

Na području grada Osijeka, pretežno unutar prostornih međa kulturno povijesne cjeline, nalazi se i Arheološka zona „Tvrđa – Gornji grad“ koja je koja je upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku pod registarskim brojem ROS-0564

Unutar prostornih međa Kulturno povijesne cjeline grada Osijeka, do donošenja ovog rješenja, za niz pojedinačnih građevina utvrđeno je svojstvo kulturnog dobra te su upisane u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara, odnosno Listu preventivno zaštićenih dobara. Popis zaštićenih kulturnih dobara i preventivno zaštićenih dobara u prilogu je ovog rješenja.

Na osnovu predložene dokumentacije i iznesenih činjenica Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra, imenovano rješenjem Klase: 612-08/09-12/0152, Urbroj.: 532-04-01-01/4-09-01 od 16. travnja 2009., na osnovu članka 5. Pravilnika o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske, na sjednici održanoj 18. Studenog 2009. godine utvrdilo je da *Kulturno-povijesna cjelina grada Osijeka* ima svojstvo kulturnog dobra u smislu članka 7. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara te se sukladno članku 12. stavak 4. istog Zakona određuje njihov upis u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara.

U postupku usklađivanja citiranih rješenja s odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, sukladno odredbi njegova članka 12. određene su prostorne međe kulturnog dobra (točka 2. izreke ovog rješenja) i sustav mjera njegove zaštite (točka 3. i 4. izreke ovog rješenja).

Polazeći od prethodno navedenog vrednovanja prostora sukladno odredbi članka 12. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u točki 2. izreke ovog rješenja određene su prostorne međe kulturnog dobra te sukladno *Uputi o utvrđivanju sustava mjera zaštite za kulturno povijesne cjeline* (Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klase: 612-08/04-01-06/03, Urbroj: 532-10-1/8(JB)-3, Zagreb od 31. ožujka 2004.), određene zone zaštite i utvrđen sustav mjera zaštite kulturno-povijesne cjeline (točka 3. izreke ovog rješenja).

Sukladno članku 12. stavku 4. istog Zakona određen je upis kulturnog dobra u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara.

Sukladno odredbi članka 12. stavka 2. Zakona određena je obveza dostave ovog rješenja nadležnom uredu za katastar i sudu radi zabilježbe u zemljишnim knjigama, točka 7. izreke ovog rješenja.

Sukladno članku 12. stavku 5. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara žalba protiv ovog rješenja ne zadržava njegovo izvršenje.

Iz navedenih razloga riješeno je kao u izreci.

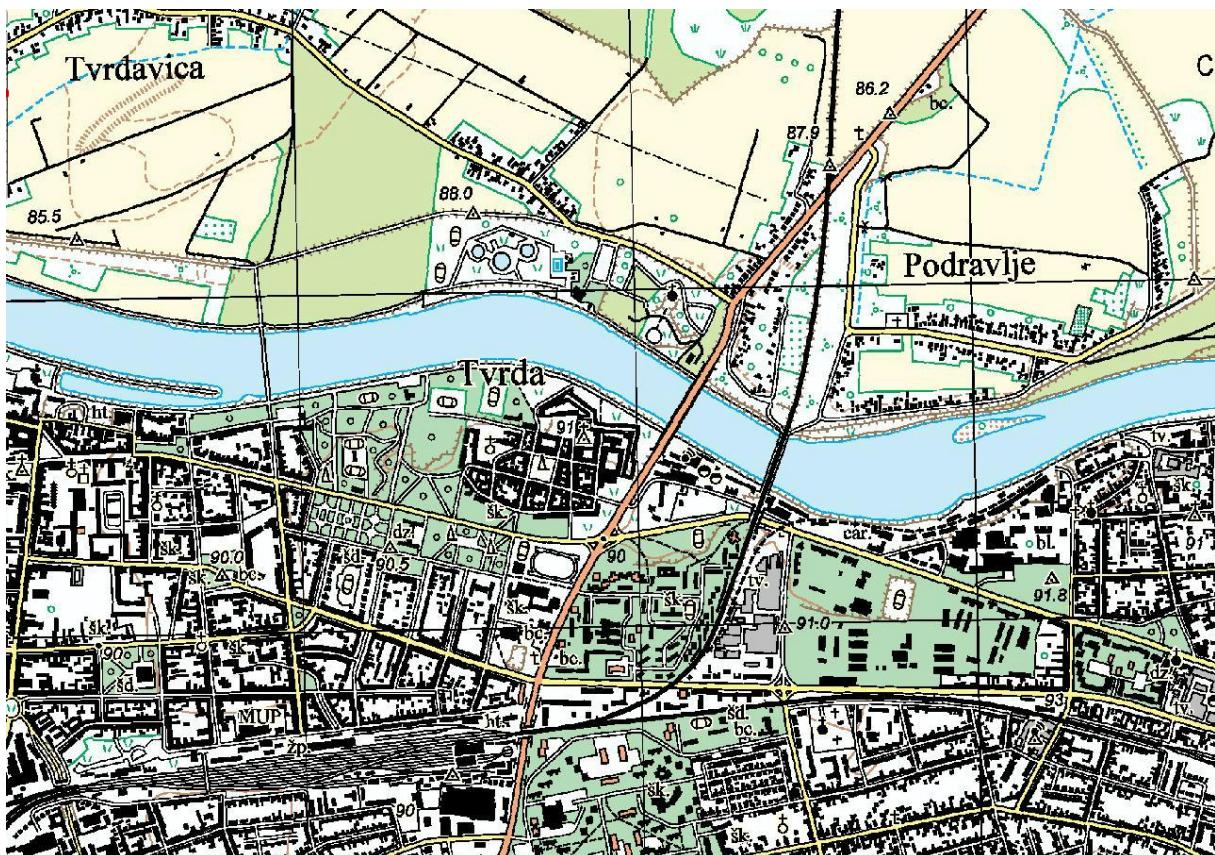
Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovog rješenja može se izjaviti žalba ministru kulture u roku od 15 dana od dana primitka ovoga rješenja. Žalba se predaje ovoj Upravi neposredno ili poštom, preporučeno, a može se izjaviti i u zapisnik. Na žalbu se sukladno članku 7. stavak 1. točka 19. Zakona o upravnim pristojbama ("Narodne novine" broj 8/96, 77/96, 131/97, 68/98, 66/99, 145/99, 116/00, 163/03, 17/04, 110/04, 141/04, 150/05, 153/05, 129/06, 117/07, 25/08 i 60/08) ne plaća upravna pristojba.

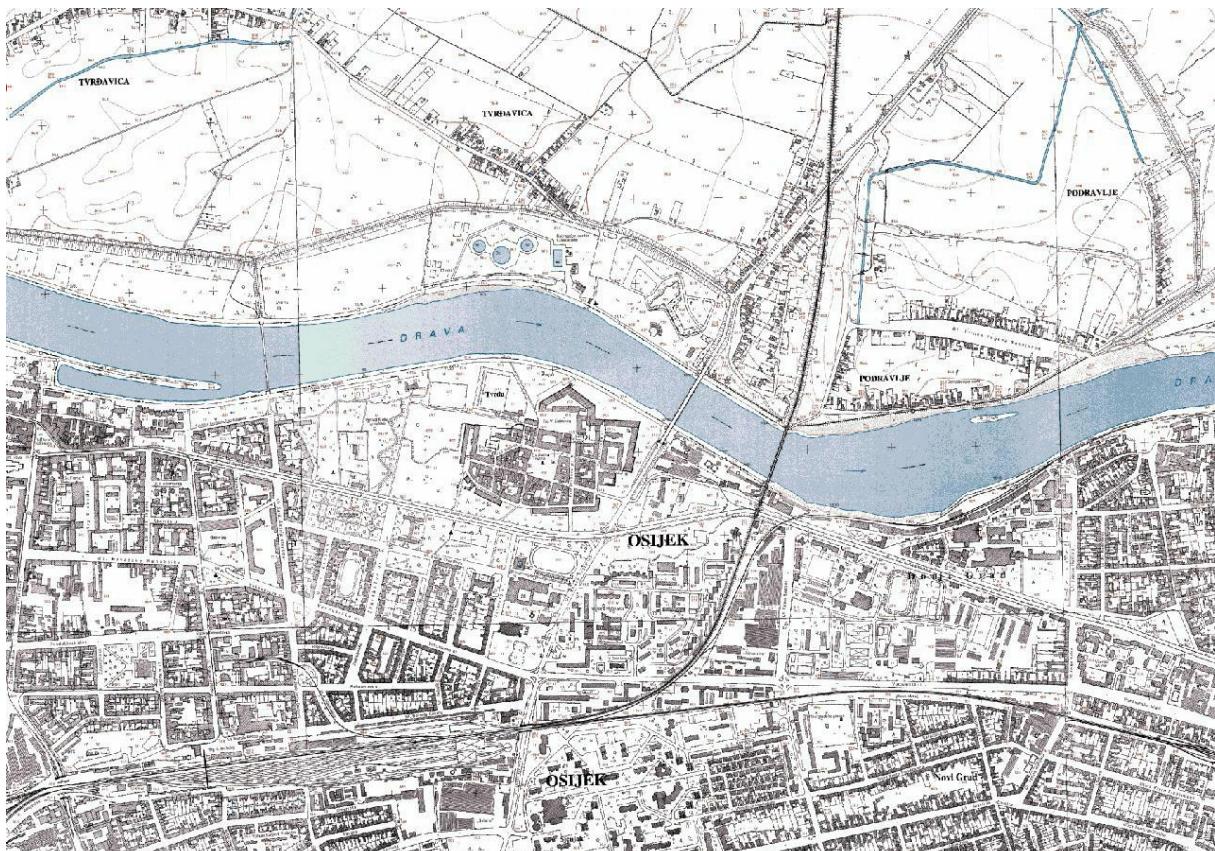
Dostaviti:

1. Grad Osijek, Gradsko poglavarstvo, Kuhačeva 9, 31000, Osijek (s povratnicom)
2. Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Služba za prostorno uređenje, zaštitu okoliša, graditeljstva i imovinsko-pravne poslove, Šet. kard. F. Šepera 12/I, 31000 Osijek (s povratnicom)
3. Državna geodetska uprava, Područni ured za katastar, Županijska 4, 31000 Osijek
4. Općinski sud Osijek, Zemljjišno - knjižni odjel, Europske avenije 7, 31000 Osijek
5. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine
 Konzervatorski odjel u Osijeku, Kuhačeva 27, 31000 Osijek
 - Registrar kulturnih dobara Republike Hrvatske, ovdje
 - Pismohrana

Osječka Tvrđa u širem prostornom kontekstu, topografska karta TK25

Izvor: geoportal.dgu.hr

Osječka Tvrđa u širem prostornom kontekstu, hrvatska osnovna karta HOK5

Izvor: geoportal.dgu.hr

Osječka Tvrđa u širem prostornom kontekstu, digitalna ortofoto karta DOF5

Izvor: geoportal.dgu.hr

Obuhvat studije

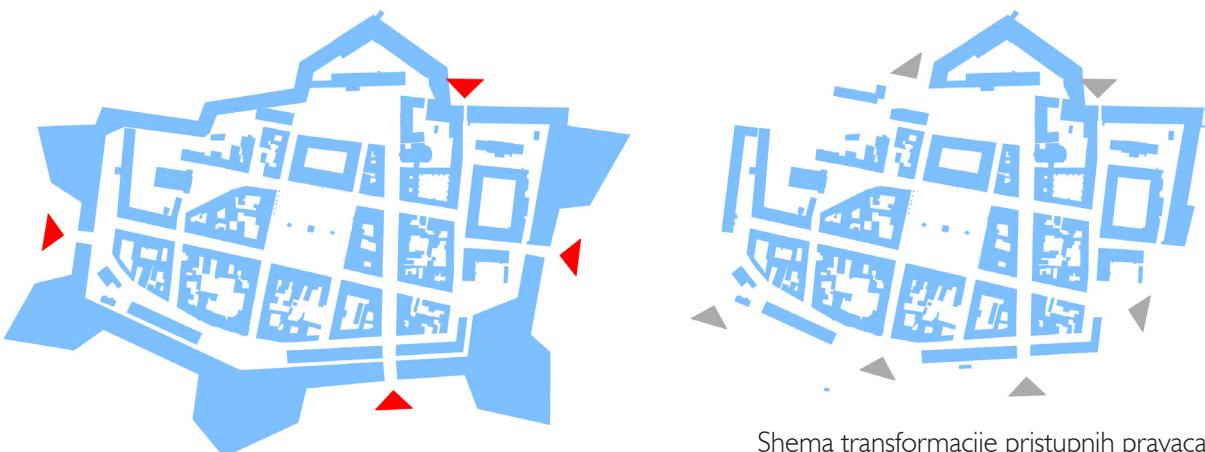
Prostorni obuhvat studije definiran je prostorom „nutarnjeg grada” tj. povijesnog prostora unutar fortifikacijskog prstena osječke Tvrđe, većim dijelom srušenog do 1926. godine kad urbanistička struktura Tvrđe gubi čvrsti prostorni okvir prisutan stoljećima.

Potreba za uspostavom novog prostornog okvira unutarnje izgrađene strukture značajna je dugogodišnja tema u raspravama o pristupima i principima obnove Tvrđe. Cjeloviti pristup popločenju unutar perimetra povijesnog grada, uz jasno diferenciranje u kontaktnim zonama prema prostoru buduće prezentacije bastione trase, jedan je od alata koji će pomoći jasnjem iščitavanju iščezlog gradskog okvira, pri čemu rekonstrukcija fortifikacijskog prstena na memorijskoj razini, kao trodimenzionalni prostorni otisak uz suvremenu interpretaciju novih funkcija kompatibilnih povijesnoj supstanci, nudi mogućnost vraćanja digniteta cjelini osječke Tvrđe.

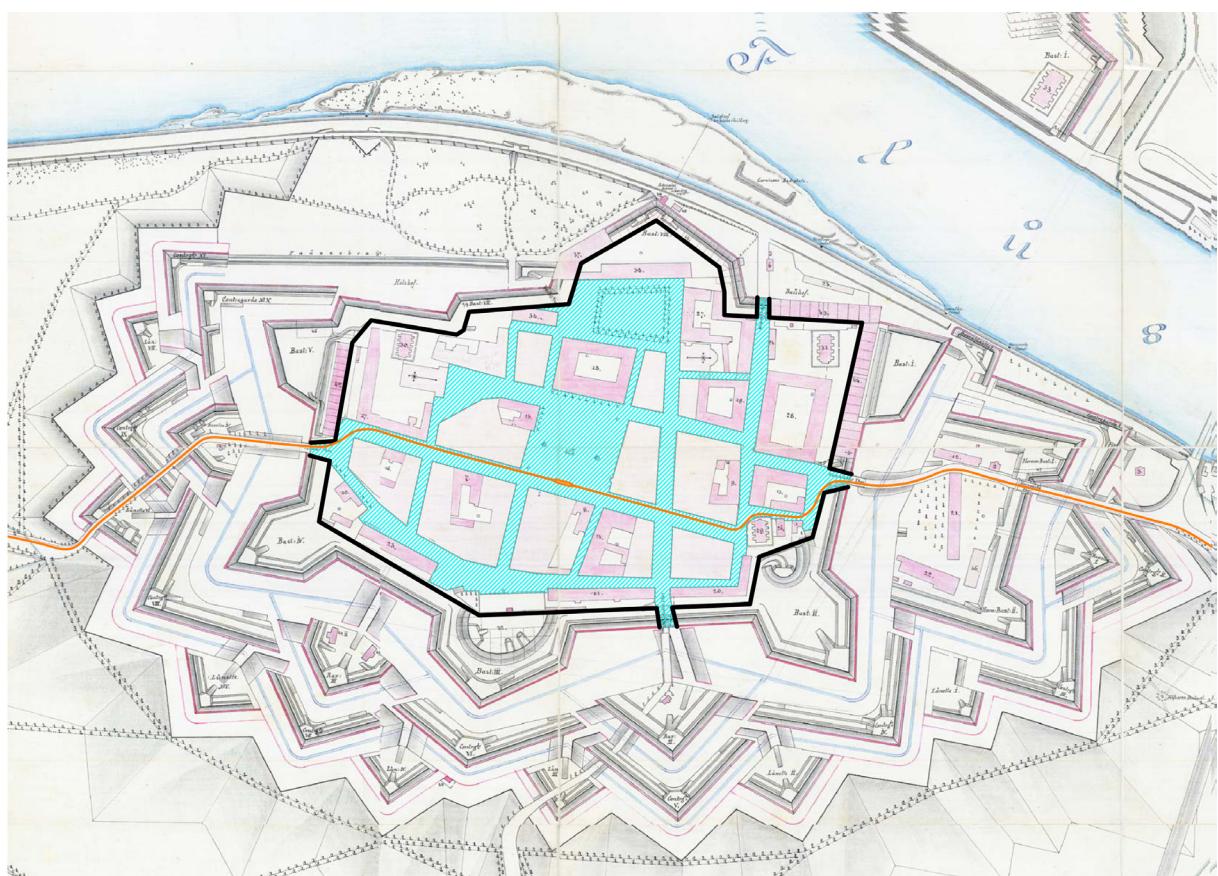
Trg Vatroslava Lisinskog obrađen je studijom u dijelu povijesnih, povijesno-umjetničkih i arhitektonskih istraživanja, međutim obzirom da je za ovaj prostor, uključujući bivšu Gimnaziju ulicu (dan danas sjeverni odsječak Ulice Ruđera Boškovića) istočno od zgrade Generalata, 2013. g. proveden javni urbanističko-arhitektonski natječaj te je izrada projektne dokumentacije prvonagrađenog rada u završnoj fazi, u smjernicama studije je projektno rješenje inkorporirano na razini informacije.

Prostor linete ispred Vodenih vrata testni je projekt ambijentalne rekonstrukcije jednog povijesnog sloja, godinama zaboravljenog. Trenutno u fazi izvedbe, trebao bi dopuniti reprezentativnu sliku Tvrđe s dravske strane uz uspostavu novih prostornih kvaliteta i sadržaja. Upotreba opeke kao primarnog gradivog materijala linete i pristupnih staza pokazati će moguće principe uređenja bivšeg fortifikacijskog prstena. Iako je navedeni prostor van uže zone interesa ove studije, zbog nužnosti sagledavanja cjeline lineta je obrađena kao relevantna kontaktna zona.

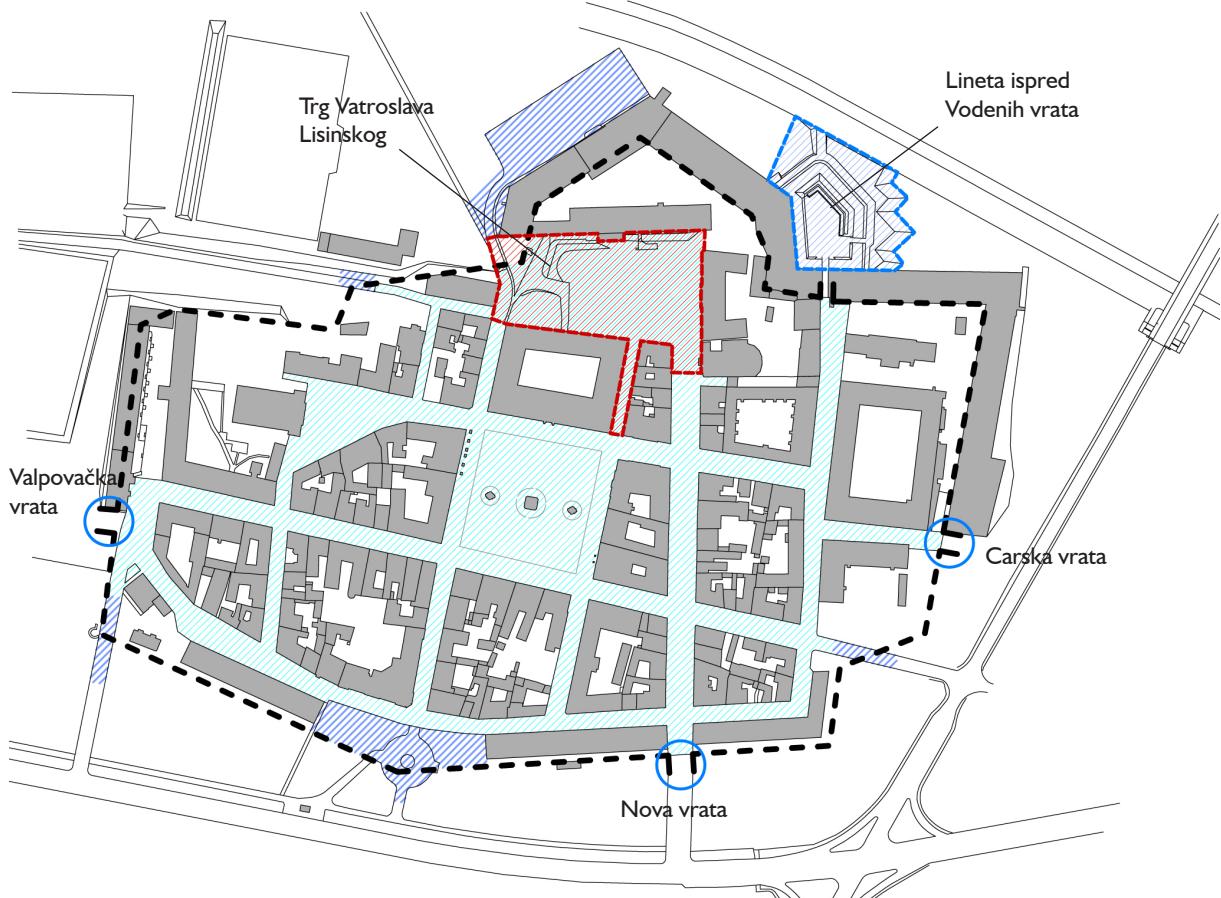
Od interesa su i sve kontaktne zone u kojima su nakon rušenja fortifikacija uspostavljeni novi pristupni pravci. Studijom se donosi i osvrt na veća dvorišta Tvrđe, koja u osnovi nisu dio ulične mreže, ali javnim ili potencijalno javnim karakterom upotpunjaju doživljajnu cjelovitost slike javnih prostora barokne jezgre.

Shema transformacije pristupnih pravaca

Prikaz javnih površina „nutarnjeg“ grada

Obuhvat studije - javne površine, relevantne kontaktne zone i pozicije srušenih gradskih vrata

POVIJEST ULIČNE STRUKTURE

Morfološka struktura ulica i trgova središnje povjesne jezgre Osijeka – Tvrđe, rezultat je radikalne barokne, planski geometrizirane transformacije starijeg srednjovjekovnog, orijentaliziranog gradskog tkiva koje je razvijeno na tipičan srednjovjekovni organički način.

Izgled orijentaliziranog, srednjovjekovnog grada Osijeka, ostao je razmjerno dobro poznat zahvaljujući planu s relativno preciznom snimkom stanja zatečenog grada (sl. 1.). Plan je nastao ubrzo nakon što je carska vojska 26. rujna 1687. ušla u napušteni i netaknuti grad, kojega je Osmanska vojska napustila bez borbe nakon izgubljene bitke kod Haršanja.

Plan je izrađen odmah u idućoj 1688. godini, godinu dana nakon oslobođenja grada. U to vrijeme, početkom lipnja, u Osijeku je pod vodstvom tadašnjeg zapovjednika Slavonije Enea Silvija Caprare započelo okupljanje dijela carske vojske (7000 pješaka i 1400 konjanika), koja se priključila glavnini carske vojske u dalnjem prodoru prema jugu. U rujnu je nakon jednomjesečne opsade oslojen i Beograd, a iduće godine prodor je izведен sve do Skoplja. Osim snimka zatečenog stanja grada izrađen je, na temelju toga snimka i plan s projektom modernizacije zatečenih fortifikacija.

Uz tlocrtnu snimku zatečenog stanja grada (orientiranu u tada uobičajenoj kartografskoj orijentaciji od sjevera prema jugu), plan postojećeg stanja sadrži i likovno izvanredan crtež grada u pogledu s lijeve obale Drave, te dva presjeka. Jedan presjek pokazuje odnos visina gradskih zidina i opkopa na istočnoj strani grada i neobičnog zemljjanog nasipa izvan gradskih zidina, koji je visinom dvostruko nadvisivao zidine, pa je predstavljalo mjesto opasnosti, a drugi presjek pokazuje zidine i njihov opkop prema jugu.

Na planu s projektom modernizacije bedema ulična struktura grada samo je prenesena nepromijenjena s plana zatečenog stanja (sl.2). Crtež pogleda na grad donesen je ovdje s istočne strane, ali tako da su na njemu ucrtane projektirane promjene fortifikacija s novoprojektiranim Hornwerkom, a projektirane promjene fortifikacija donesene su i u presjecima na istim onim mjestima na kojima su snimljeni u planu postojećeg stanja.

Očuvane su dvije praktični identične kopije plana postojećeg stanja i plana s projektom fortifikacija iz 1688. Jedna se čuva u Beču, a druga u Karlsruheu. Na bečkoj, koja je vjerojatno original, potpisani je inženjer čiji je potpis najprije čitan kao Megrini (I. Mažuran), a točnije kao S. de Mesgregny (S. Gaćina, G. M. Ivanković). Na kopiji plana u Karlsruheu potpisani je kapetan nadinženjer F. C. Beaulaincourt barun de Golnee (ili Dolnee). Oba inženjera pripadnici su razmjerno istaknutog francuskog plemstva, a prezime S. (Sebastiana?) de Mesgregnya osobito je značajno, jer je čini se istovjetno prezimenu Jeana de Mesgregnya, istaknutog suradnika (i zeta) maršala Vaubana. Njihova služba u carskoj vojsci u Velikom bečkom ratu možda je mogla trajati samo do jeseni iste 1688. godine, jer je u rujnu općim napadom francuske vojske na Rajnu započeo i Devetgodišnji rat između Francuske i Carstva.

Karakteristike srednjovjekovne, orijentalizirane ulične strukture grada Osijeka, prema planu grada iz 1688. g.

Rektifikacija plana

Plan grada iz 1688. sadrži snimak ulične strukture u okvirima starijih gradskih zidina, za koje znamo (prvenstveno prema obliku kula) da su bile zidane u 15. stoljeću. Tada su gradske zidine Osijeka, koje su možda već i prije postojale kao zemljani nasip s palisadama i opkopom, iznova izgrađene opekom. U tim je zidinama u približno ravnomernom ritmu prema kopnu bilo izgrađeno čak desetak uglavnom polukružnih kula, a postojala su i dvoja gradska vrata prema kopnu. Prošireni dio grada iz 16.-17. stoljeća – Palanka, bio je utvrđen palisadnim pleterom i zemljanim nabojem, a zemljani nabolj s unutrašnje strane zidina u to je vrijeme bio postavljen radi pojačanja i uz zidine starijeg dijela grada. Ulična struktura u Palanci nije prikazana, za razliku od one u starijem dijelu grada, nego su prikazani samo položaji i tlocrti dvije džamije.

Glavna gradska vrata stajala su na jugoistočnoj strani grada, a zvala su se i Velika (uz niz drugih naziva tijekom vremena, poput Vukovarska itd.), a na zapadnoj strani su bila Valpovačka vrata, u čijoj osi su na zapadnoj strani Palanke stajala i vanjska Valpovačka vrata. Prema Dravi postojala su također dvoja gradskog vrata u zidinama: veća na mjestu Vodenih vrata i jedna manja u zidu na malo povиšenom položaju glavnog gradskog trga, iz kojih se izravno spušтало prema luci ispred Vodenih vrata. Na spoju sjeverozapadnog ugla starijeg dijela grada i Palanke bila su gradska vrata iz kojih se stupalo na pontonski most na Dravi i potom u nastavku na Veliki (tzv. Sulejmanov) most preko močvara do Darde.

Zahvaljuјуći činjenici da se položaj gradskih vrata, posebno Vodenih i Valpovačkih, kao i trasa gradskih zidina nisu bitno mijenjali ni u kasnijem razvitku osječkih fortifikacija, može se sa sigurnošću utvrditi da snimak postojećeg stanja na planu iz 1688. godine nije precizan. Određene deformacije i karakteristična odstupanja, međutim, upravo zbog sigurnih nepromjenjivih točki mogu se precizno utvrditi, što je od presudnog značaja za točnu rekonstrukciju izvornog izgleda srednjovjekovne, odnosno orijentalne urbane strukture Osijeka.

A.

Prvi pokušaj rektifikacije plana Osijeka iz 1688. za potrebe konzervatorske studije u sklopu elaborata s analizom povijesnog razvoja Osijeka, izradio je urbanist Ivan Lay 1965. g. (sl.3). Studija je bila dio Urbanističkog plana Osijeka kojeg je izradio Urbanistički institut Hrvatske. Crtež I. Laya često je publiciran, a I. Mažuran ga donosi kao „rekonstrukciju na temelju vrela“ (Ive Mažuran, Grad i tvrđava Osijek, Osijek 2000., str.12.).

Rektifikacija I. Laya se odnosila prvenstveno na pokušaj rekonstrukcije trase gradskog zida. Obuhvaćen je međutim tada preveliki prostor, na temelju netočne pretpostavke da je sjeveroistočni ugao grada

s plana iz 1688. stajao blizu kasnijeg vrha bastiona sv. Karla, pa čak i da je linija zidina obuhvaćala također i najveći dio kasnijeg bastiona sv. Eugena, koji je tek u trećem desetljeću 18. stoljeća izgrađen na mjestu gdje je do tada bilo korito Drave. Tako je, osobito na sjevernoj i sjeveroistočnoj strani, pretpostavljena linija zida prekomjerno proširena pa je i položaj Vodenih vrata bezrazložno pomaknut od izvorne pozicije.

B.

Temeljem prostornog okvira pretpostavljene veličine srednjovjekovnog grada postavljenog crtežom I. Laya iz 1965. g., za potrebe *Plana revitalizacije osječke Tvrđe*, kojega je izradio Urbanistički institut Hrvatske 1975. g., izrađen je u Zavodu za zaštitu spomenika kulture novi i cjelovitiji pokušaj rektifikacije plana Osijeka iz 1688. (sl.4). Od I. Laya samo sumarno pretpostavljeni i očito preveliki opseg i položaj zidina, preuzet je kao točan, te mu je dodan preslik također i unutarnje ulične strukture. Tako je prostiranje ulica, osobito u istočnom dijelu grada prilagođeno netočno određenim položajima zidina, odnosno gradskih vrata, pa je posljedično i cijela urbana struktura pomaknuta od svog nekadašnjeg stvarnog položaja. No, taj je pokušaj rektifikacije, kojega I. Mažuran donosi uz objašnjenje „Plan turskog Osijeka prema opisu Evlije Čelebije iz 1663.” (I. Mažuran, n.dj. str. 33.), poslužio i kao podloga za neka od arheoloških istraživanja.

C.

Za točnu rektifikaciju plana Osijeka iz 1688. potrebno je najprije utvrditi točne položaje gradskih vrata, te što točnije izvorne trase gradskih zidina. Budući da su točni položaji Vodenih i Valpovačkih vrata poznati, a bez sumnje su ostali nepromijenjeni na svojim izvornim mjestima i nakon što su na mjestu starijih 1710-11. godine izgrađena nova Vodena vrata (a Valpovačka nešto kasnije, možda 1716.), moguće je i izvornu trasu gradskih zidina uglavnom točno utvrditi, a posebno u odnosu spram kasnijeg prostiranja baroknih bedema.

Pokazuje se da je snimak urbane strukture Osijeka točnije prikazan u jugozapadnom dijelu grada, dok je prema dijagonalno nasuprotnom sjeveroistočnom uglu prikaz sve više deformiran. To ukazuje da je arhitektonsko snimanje započeto s jugozapadne strane, od Valpovačkih vrata, ali da je postupno došlo do pogreške koja je na istočnoj strani dovela do značajnog pomaka u odnosu na izvorni položaj ulica, a također i cijelog istočnog poteza gradskih zidina.

I nakon točnijeg utvrđivanja položaja svih glavnih elemenata urbane strukture Osijeka u onom obliku kako je zatečena 1688. godine, točne trase prostiranja nekadašnjih ulica moguće je utvrditi uglavnom samo u osnovnim trasama. Najveći dio trasa, osobito sporednih ulica, može se rektifikacijom odrediti tek okvirno i sa znatnom dozom nesigurnosti (sl.5 i 6).

Srednjovjekovna ulična struktura Osijeka

Zahvaljujući planu grada iz 1688. godine urbana struktura Osijeka poznata nam je u onom obliku u kome je zatečena prije početka barokne transformacije. U svojoj ukupnoj urbanoj morfologiji zatečeni grad je tada imao izgled orijentalnog utvrđenog urbanog središta s organičkim spletom ulica i nekoliko džamija, uz koje se očituju manja ili veća ulična proširenja (sl.6).

Pažljivija analiza ulične mreže ipak ukazuje na određenu pravilnost i jasnu unutarnju logiku nastanka pojedinih ulica. Od svih elemenata urbane morfologije upravo je ulična mreža najveća konstanta, pa ju s pravom možemo promatrati u znatnoj mjeri i kao srednjovjekovnu, odnosno kao najmanje promijenjeni element u procesu orijentalizacije srednjovjekovnog grada nakon osvajanja 1526. godine (sl.7).

Orijentalizacija je najviše zahvatila transformaciju religioznog karaktera grada, rušenjem crkava i gradnjom džamija. Velika srednjovjekovna župna crkva sv. Trojstva je porušena i na njenom mjestu je izgrađena omanja carska džamija sultana Sulejmana. Porušen je i nekadašnji jedini samostan u gradu, samostan Augustinaca, koji se možda nalazio negdje kod glavnih gradskih vrata, a na njegovom mjestu je možda izgrađena manja džamija Sarač age. Najveći i arhitektonski najizražajniji sakralni kompleks izgrađen je u sjeverozapadnom dijelu grada. Bio je to kompleks sa džamijom, turbetom, sebiljem i, prema povijesnim zapisima, sahat kulom koji je dao izgraditi Kasim – paša.

U najmanjoj mjeri promjene su mogle zahvatiti fortifikacije, položaje gradskih vrata, a onda i osnovnu unutarnju uličnu strukturu. Središnji fokus cijelog grada i dalje je, jednako kao i u srednjem vijeku, bez sumnje bio prostor srednjovjekovnog osječkog glavnog gradskog trga. On se nalazio na mjestu današnjeg trga Vatroslava Lisinskog, postavljen na nešto povišenoj terasi nad Dravom i orijentiran neposredno prema rijeci. Oko toga grada je i nastao, a na njegovoj istočnoj strani u srednjem vijeku je bio kaštel ili neka srodnna upravna građevina, a odmah do nje s južne strane i gradska župna crkva. U više od jednog i pol stoljeća Osmanske vlasti (1526.-1687.) trg je i dalje zadržao svoj središnji položaj za trgovinu u najstarijem, utvrđenom dijelu grada, bez obzira na to što se veliko trgovačko središte razvilo izvan gradskih zidina. Uz njega su neposredno uz zidine bili zidani prostori koji su vjerojatno služili za skladišta, jer su se nalazili na idealnom položaju uz trg i istovremeno uz dravsku luku. Na tome je mjestu i u 18. stoljeću zadržan kontinuitet izvornog sadržaja izgradnjom velikog skladišnog prostora, namjenjenog tada prvenstveno za vojnu logistiku. Od nekadašnjeg osječkog srednjovjekovnog grada zadržana je čak i razmjerno velika otvorena ploha, što je bila iznimka u orijentalnoj transformaciji slavonskih gradova. U drugim su slavonskim gradovima, u Vukovaru, Iloku ili Požegi srednjovjekovni trgovi redovito transformirani u trgovačke čaršije kroz izgradnju gустe mreže malih trgovina na dotadašnjim otvorenim plohami grada.

Glavne gradske ulice spajale su prvenstveno međusobno nasuprotna gradska vrata, te gradska vrata i glavni gradski trg.

Od glavnih gradskih vrata, Velikih vrata, smještenih na jugoistočnom uglu grada, jedna je ulica vodila izravno prema Vodenim vratima, a druga prema zapadu do Valpovačkih vrata. Oba ulična pravca očuvana su do danas u prvcima baroknih ulica (Fakultetske i Kuhačeve). Od Velikih vrata prema Trgu vodila su dva pravca, jedan u izravnoj, ali ponešto svinutoj ulici (koja je tako vjerojatno zaobilazila manju depresiju prema Vodenim vratima), te druga kao odvojak od ulice prema Vodenim vratima, što je danas naslijedila ulica Svodovi.

Od Valpovačkih vrata, osim ulice koja je vodila prema Velikim vratima, prema istoku je vodila još jedna s njom uglavnom paralelna, sjevernije postavljena ulica koja je vodila prostorom južno od trga sve do ulice koja je spajala Velika i Vodena vrata. Iz nje je ukoso vodio odvojak prema trgu. I taj je osnovni ulični pravac očuvan do danas u ulicama koje od nekadašnjih Valpovačkih vrata vode pored crkve sv. Mihovila pa potom sjevernom stranom Trga Sv. Trojstva do Fakultetske ulice.

Osnovna ulična mreža tako se sastojala od trga na povиšenom položaju u blizini obale Drave, te dvije međusobno paralelne ulice, koje su se južno od njega prostirale u pravcu istoka i zapada, te ulice koja je istočno od trga u pravcu sjever – jug spajala dvoja gradska vrata u glavnem podunavskom pravcu, odnosno prijelazu preko rijeke. Ostale manje ulice uglavnom su u pravcu sjever – jug međusobno poprečno spajale glavne ulice, a njihov broj i prostiranje vjerojatno su najmanje bili konstanta i bar su dijelom slijedili jačanje gustoće naseljenosti u utvrđenom gradu u doba njegove orijentalizacije.

Počeci barokne transformacije: prijedlozi Mathiasa von Kaiserfelda 1693.

Nakon neuspješne desetodnevne opsade Osijeka, koju su poduzele bosanske jedinice Osmanske vojske pod vodstvom Topal gazi Husein-paše u jesen 1690. godine, početkom iduće 1691. izradio je inženjer Mathias von Kaiserfeld novi plan modernizacije fortifikacija Osijeka (sl.8). Po tome planu radovi su odmah pokrenuti uz sudjelovanje tisuća radnika i vojske koja se okupljala u Osijeku pred veliku bitku koja je pod vodstvom feldmaršala Ludovika Badenskog odigrala kod Slankamena 18.8. 1691.

Kaiserfeld je projektirao nove fortifikacije Osijeka po uzoru na grad Kaiserwerth na Rajni, koji je bio slične veličine i neobično sličnog osnovnog oblika grada, oslonjenog kao i Osijek na veliku rijeku.

Najvažnija strukturalna promjena u gradskoj morfologiji nastala je kao posljedica dokidanja glavnih gradskih vrata na njihovom dotadašnjem položaju na jugoistočnom uglu grada. Do dokidanja toga do tada jednog od ključnih elemenata grada moralо je doći jer je prema zahtjevima bastionske obrane na tome mjestu morao biti izgrađen novi veliki bastion, jedan od tri nova bastiona na južnoj strani grada. Glavna i jedina gradska vrata ne samo prema jugu, nego i jedina vrata predviđena prema kopnu Kaiserfeld je postavio na novi položaj, zapadnije od dotadašnjeg, između dva bastiona. U tome planu, koji je bio plan ratne tvrđave nastale u pripremama za veliku bitku, Kaiserfeld se bavi samo fortifikacijama, a u unutrašnjoj strukturi grada samo je predviđena modernizacija nekadašnjeg kaštela s prijedlogom gradnje njegovih manjih bastiona.

U daljnjoj razradi projekta za Osijek koja je uslijedila dvije godine kasnije, Mathias von Kaiserfeld je još prije svoje pogibije u opsadi Beograda 1693., izradio novi projekt, koji osim ispravaka pogreški u prvom projektu fortifikacija donosi i osnovnu shemu ulične strukture kao i položaje niza budućih vojarni i drugih objekata koji će transformirati grad u barokni grad-tvrđavu, a donosi i naznaku prijedloga da u središtu grada treba postaviti "Parade Platz" (sl. 9).

Glavna promjena u uličnoj strukturi izazvana je premještanjem kopnenih gradskih vrata na novi položaj. Kaiserfeld je predložio uspostavljanje ulice od kopnenih Novih vrata izravno prema Vodenim vratima, a samo je okvirno naznačio najvažnije postojeće elemente urbane strukture s karakteristične dvije paralelne ulice u pravcu istoka i zapada. One su shematski označene kao geometrijski ispravljene, a naznačene su samo neke od poprečnih ulica.

Barokna transformacija ulica između 1693. i 1711. pod vodstvom ing. Caspara Dörcka

Najveći dio nove regulacije ulica bio je planski izведен vjerovatno pod vodstvom ing. Caspara Dörcka, koji je naslijedio ing. Kaiserfelda na mjestu glavnog inženjera u Osijeku. U nedostatku izvornih dokumenata, može se tek pretpostaviti da je nova regulacija započela prvenstveno nakon dovršetka rata i sklanjanja mirovnog sporazuma u Srijemskim Karlovцима 1699., a uglavnom vjerovatno tek početkom 18. stoljeća.

Zbog premještanja glavnih kopnenih vrata na novi položaj, najprije je, a možda i ubrzo nakon gradnje Novih vrata, morala biti trasirana nova ulica. Ona je otvorila novi pravac u nastavku iz položaja Novih vrata. Taj pravac nije međutim izведен onako kako ga je predviđao Mathias von Kaisersfeld, tj. izravno prema Vodenim vratima, nego je izведен u novom izravnom pravcu prema starom glavnom gradskom trgu, današnjem trgu V. Lisinskog (sl. 10).

Nova ulica, današnja Franjevačka, projektirana je u novoj regulaciji, i u svom profilu izvedena kao najšira od svih iznova reguliranih ulica, te je vjerovatno zamišljena kao svojevrsna nova „Glavna“ ulica. Spajala je glavna gradska vrata i tada još uvijek zadržan gradski trg, na mjestu starog srednjovjekovnog glavnog trga. Ulica je svakako bila projektirana i trasirana prije 1709., jer je te godine na njenoj novoj regulaciji počela gradnja franjevačke crkve.

U nedostatku izvornih dokumenata vrijeme regulacije ostalih ulica moguće je utvrditi tek nakon detaljne analize gradnje grada u pojedinačnim blokovima. Regulacija je mogla biti izvedena i postupno jer su sve ulice individualizirane u svojim širinama i ne prate jedinstveni obrazac.

Osim nove Franjevačke ulice sve su druge ulice uglavnom bile samo radikalno geometrijski ispravljeni i u širinu bitno povećani stari pravci zatečenih srednjovjekovnih ulica. U tome se ispravljanju ulična mreža, uz iznimku dijagonalnog odmaka Franjevačke ulice, gotovo približila pravilnoj ortogonalnoj uličnoj mreži koja zatvara razmjerno velike gradske blokove, no pitanje je u kojoj mjeri je ona bila planirana i izvedena do 1711. godine, kada je ing. Dörck krajem godine umro.

Planovi Osijeka ing. Jeana Petis de la Croixa iz 1711. - 1712. godine

Nakon smrti ing. Dörcka 1711. projektiranje Osijeka preuzeo je ing. Jean Petis de la Croix. On je u Osijek došao još 1703., pa je moguće da je sudjelovao i u regulaciji ulične strukture prije 1711. godine, posebno stoga što je ing. Dörck, kao glavni inženjer sudjelovao i u gradnji Petrovaradina. Kao zamjenik Dörcka u Osijeku, Petis de la Croix se spominje i 1708.

Ing. Jean Petis de la Croix izradio je novi plan osječkih fortifikacija u suradnji s generalom Johannom Stephanom von Beckersom, kojega je princ Eugen Savojski poslao 1710. u Osijek da pokrene izgradnju osječkih fortifikacija. Prvi plan izrađen je krajem 1711. i 1712. godine u dvije verzije (sl. 11 i 12), a zatim je nakon nekoliko primjedbi i zatraženih izmjena konačna verzija plana usvojena 1712. (sl. 13), po kojoj se Osijek nastavio ubrzano graditi.

Osim posve novog projekta gradskih fortifikacija na tim se planovima po prvi puta donosi urbana struktura unutar bedema gotovo posve u onom obliku u kojem je izvedena i u kojemu je očuvana sve do danas. Kako je većina kuća po podacima iz „Grund Bucha“ bila izgrađena upravo oko 1712., može se pretpostaviti da je tada regulirana konačno i cijela ulična mreža, no detalji toga procesa mogu se utvrditi samo detaljnijom pojedinačnom analizom.

Glavna promjena, koja prikazuje izmještanje glavnog gradskog trga s mjestu staroga srednjovjekovnog trga, preciznije je ucrtana na ovom planu, iako prvi puta naznačena u planu Mathiasa von Kaiserfelda iz 1693., na poziciji nešto zapadnije od današnje. Odnosi se na projekt posve novoga velikog glavnog gradskog trga, koji je smješten u samom središtu grada, a nastao je izostankom gradnje jednog „bloka“ između dotadašnjih ulica, kojima su vjerojatno ispravljeni osnovni pravci, kako bi se oblik trga približio kvadratu. To je uspjelo u znatnoj mjeri, pa su stranice trga dobine dimenzije na istočnoj strani 96,3 m, a na zapadnoj 91,5 m, na sjevernoj 87,9 m, a na južnoj 89,8 m. Na sredini novoga trga, malo pomaknuto prema jugu, bila je planirana Glavna straža, koja je i bila izvedena kao drvena gradnja. Istovremeno planom je bilo predviđeno da se na mjestu staroga trga izgradi gradski blok.

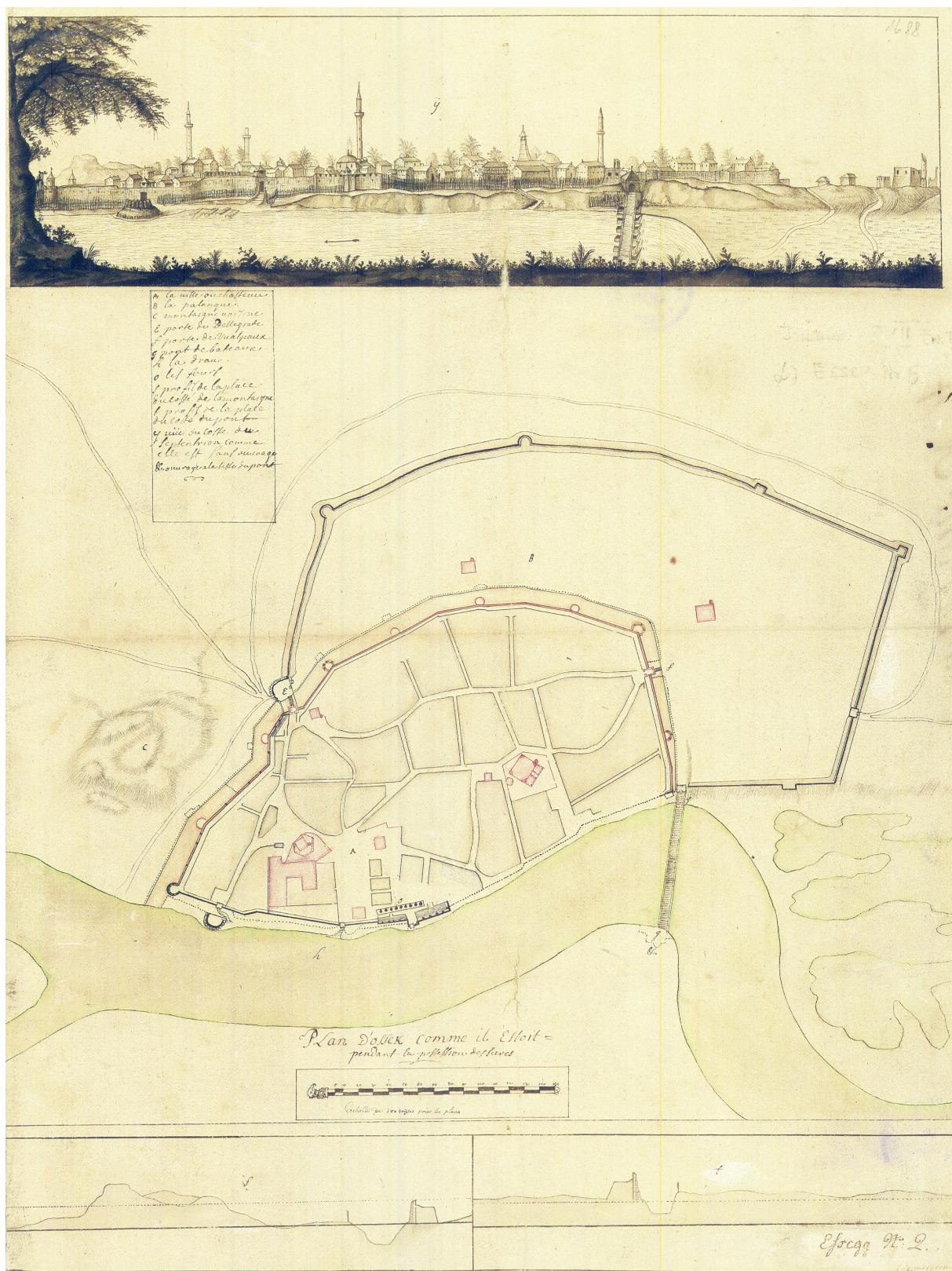
Uz manje kasnije izmjene koje će uslijediti gradnjom nove isusovačke župne crkve sv. Mihovila i formiranjem manjeg trokutastog trga pred pročeljem, gradnjom nove Glavne straže ne na sredini trga, nego na njegovoj zapadnoj regulaciji i sl., taj je plan konačno odredio izgled barokiziranog grada-tvrđave. Nakon 1713. njegovu će realizaciju preuzeti ing. Johann Friedrich von Heysse, koji će pune iduće 22 godine, sve do smrti u Osijeku 1736. biti glavni graditelj Osijeka (sl. 14, 15).

Zaključak

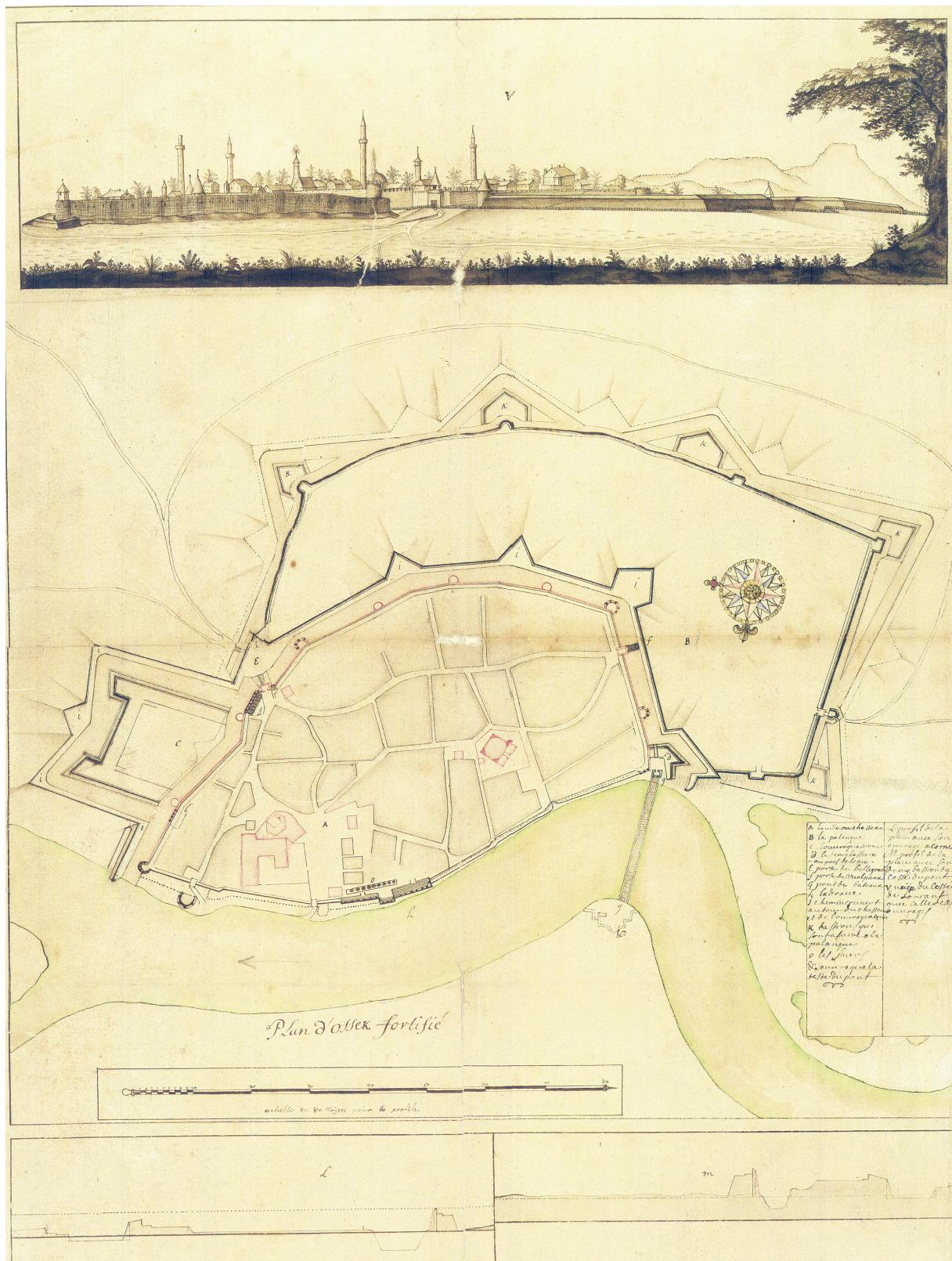
Urbana struktura ulica i trgova osječke Tvrđe, iako na prvi pogled djeluje kao jedinstvena barokna cjelina planiranog grada, s uglavnom geometrijski pravilnim uličnim regulacijama zatvorenim u blokove, koji se u svojoj ukupnosti približavaju pravilnom rasteru (ali ga ipak ne dosežu), rezultat je složene urbane geneze grada od korijena njegovog nastanka u srednjem vijeku, do više faza njegove konačne barokne transformacije.

U baroknoj preregulaciji zatečenog orijentalnog grada sadržani su i osnovni morfološki elementi izvorne ulične strukture koja je bila rezultat specifične srednjovjekovne urbane geneze, povezane s ključnim položajem grada na strateški važnom prijelazu preko velike plovne rijeke.

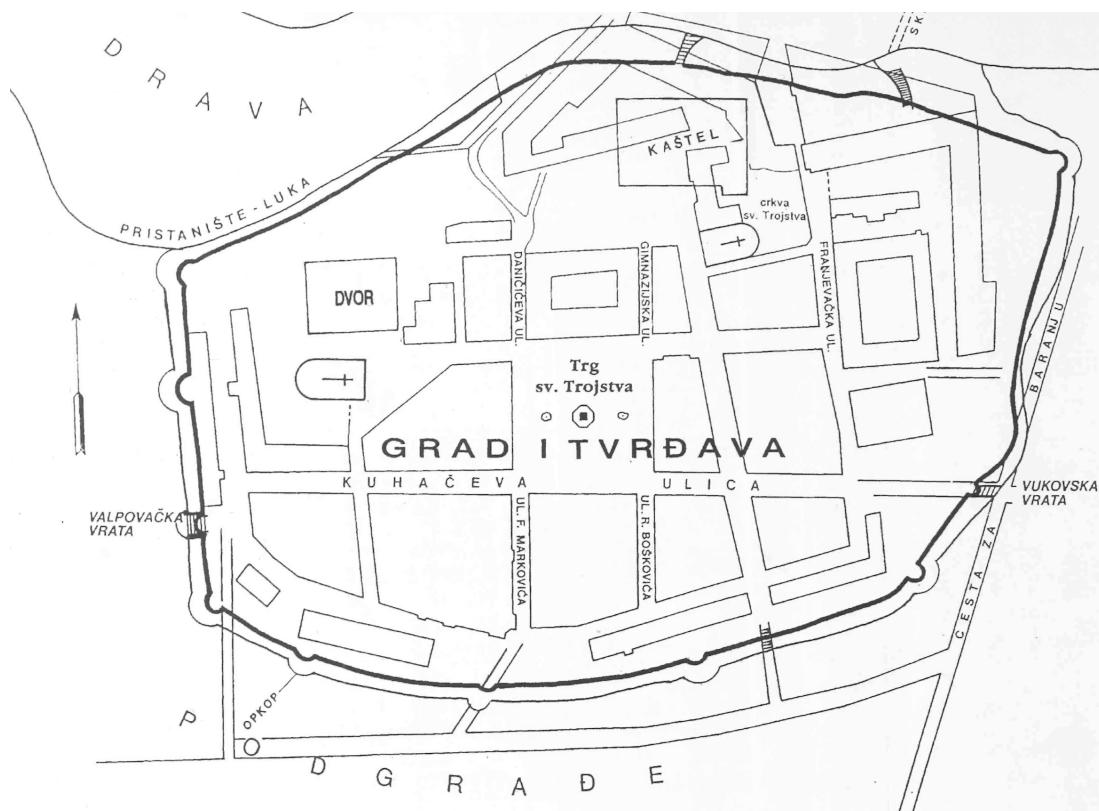
U cjelini urbana matrica Tvrđe jedinstveni je i iznimno vrijedni spomenik urbane povijesti u kojoj se očituje povijesna slojevitost transformacije srednjovjekovnog grada, koji je najprije doživio orijentalnu preobrazbu, da bi u konačnici bio oblikovan u barokni grad-tvrđavu.

I Plan grada iz 1688., S. de Mesgregny
Izvor: KAW-Inland C VII Env B Esseg No 5

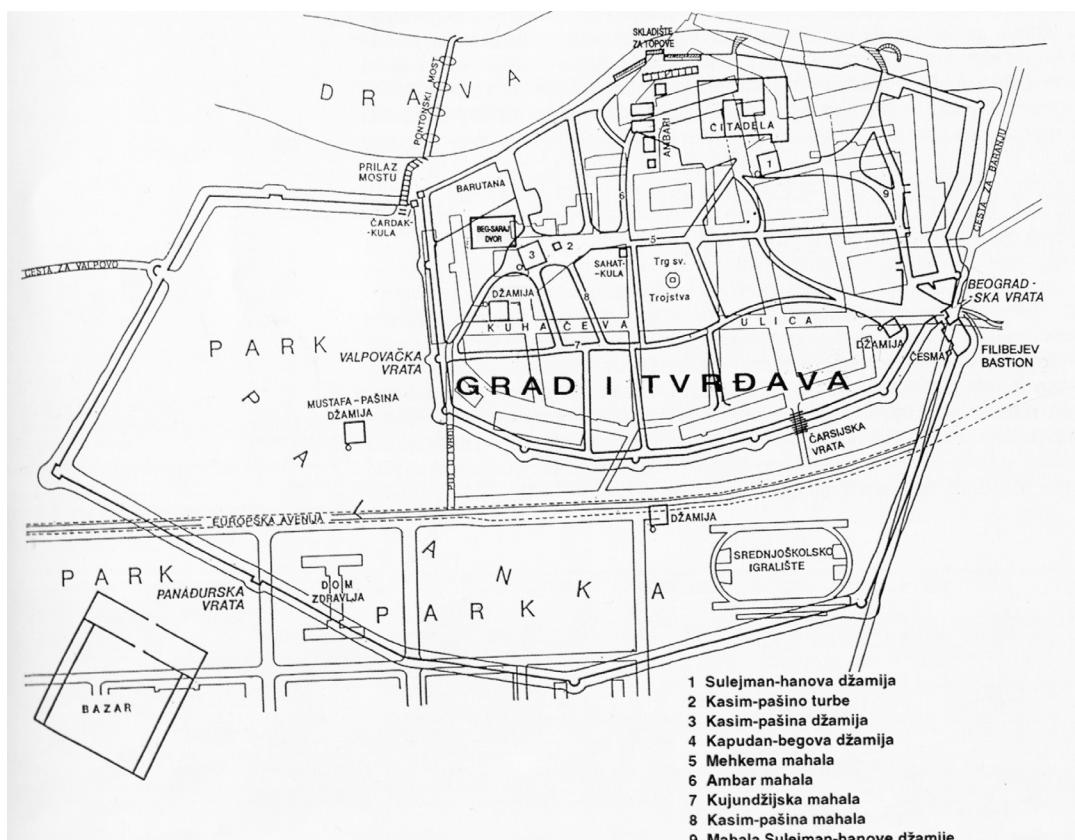

2 Projekt modernizacije fortifikacija iz 1688.
Izvor: KAW-Inland C VII Env B Esseg No 5

3 Pokušaj djelomične rektifikacije plana srednjovjekovnog Osijeka, I. Lay 1965.

Preneseno iz: Ive Mažuran, *Grad i tvrđava Osijek*, Osijek, 2000.

4 Rektifikacija plana Osijeka iz 1688., RZOS 1976.

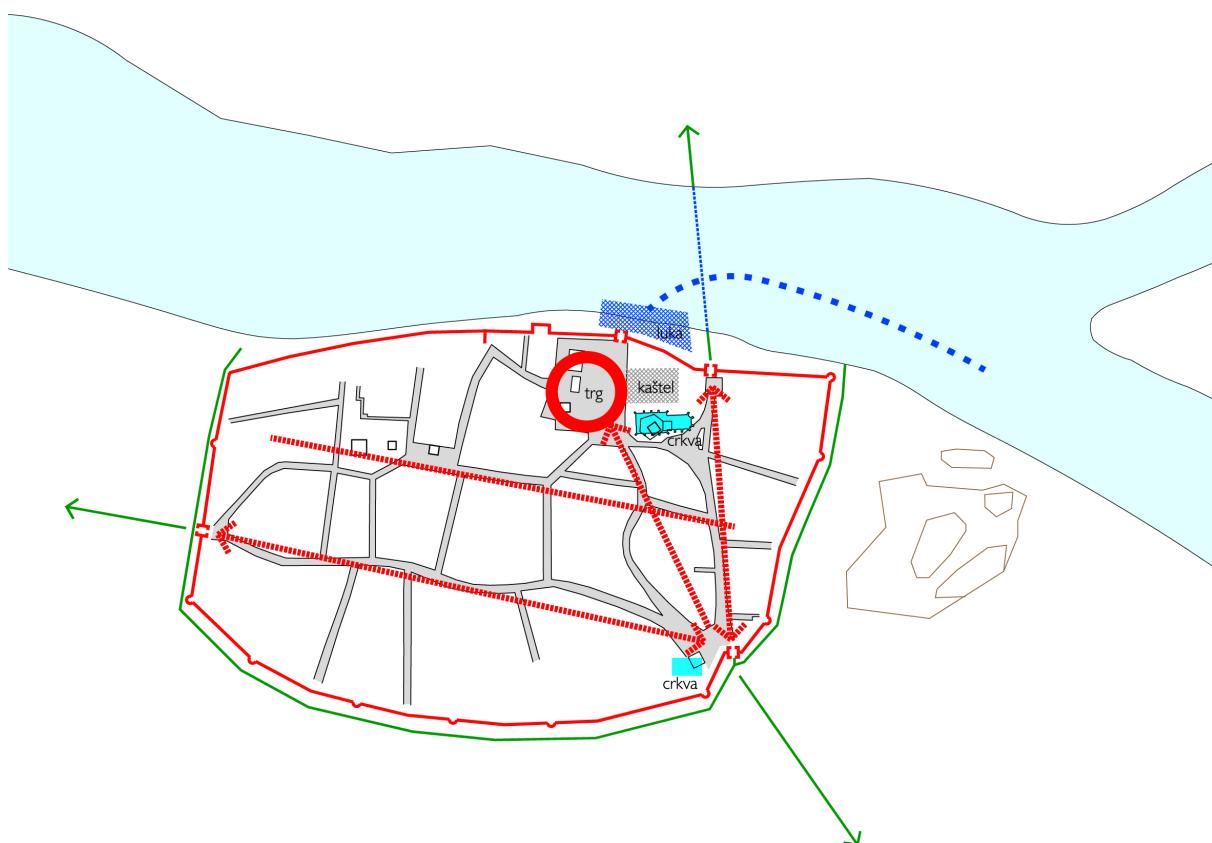
Preneseno iz: Ive Mažuran, *Grad i tvrđava Osijek*, Osijek, 2000.

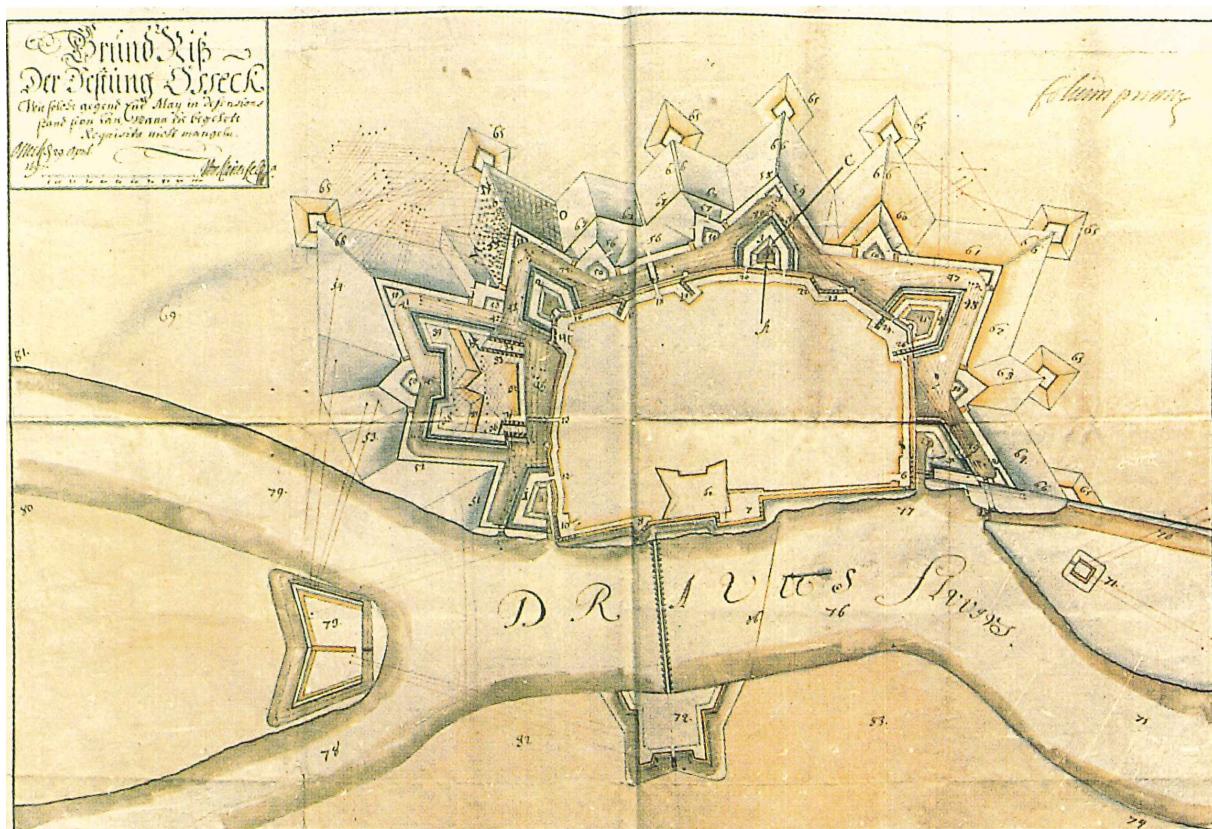
5 Rektifikacija plana Osijeka iz 1688., D. i Z. Uzelac, 2009.

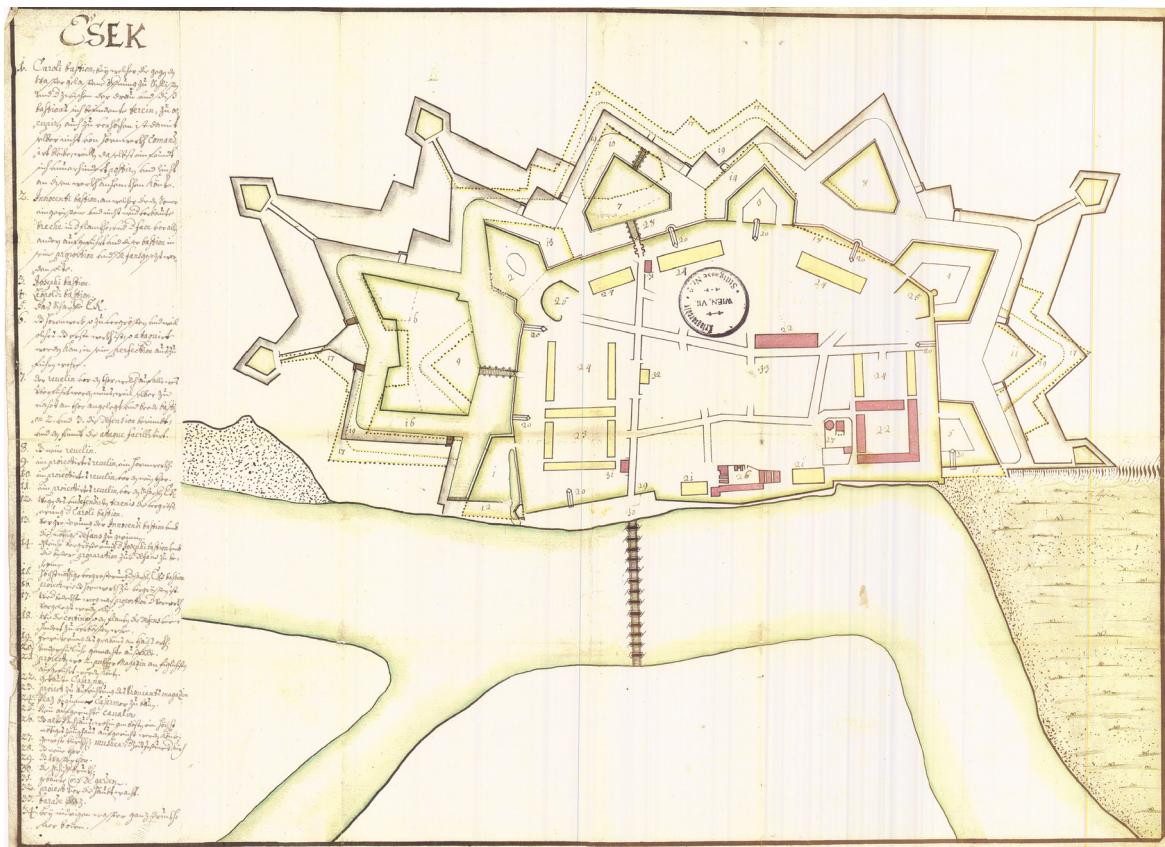

6 Rektifikacija plana iz 1688., IPU, 2014.

7 Shema urbane strukture srednjovjekovnog Osijeka, IPU, 2014.

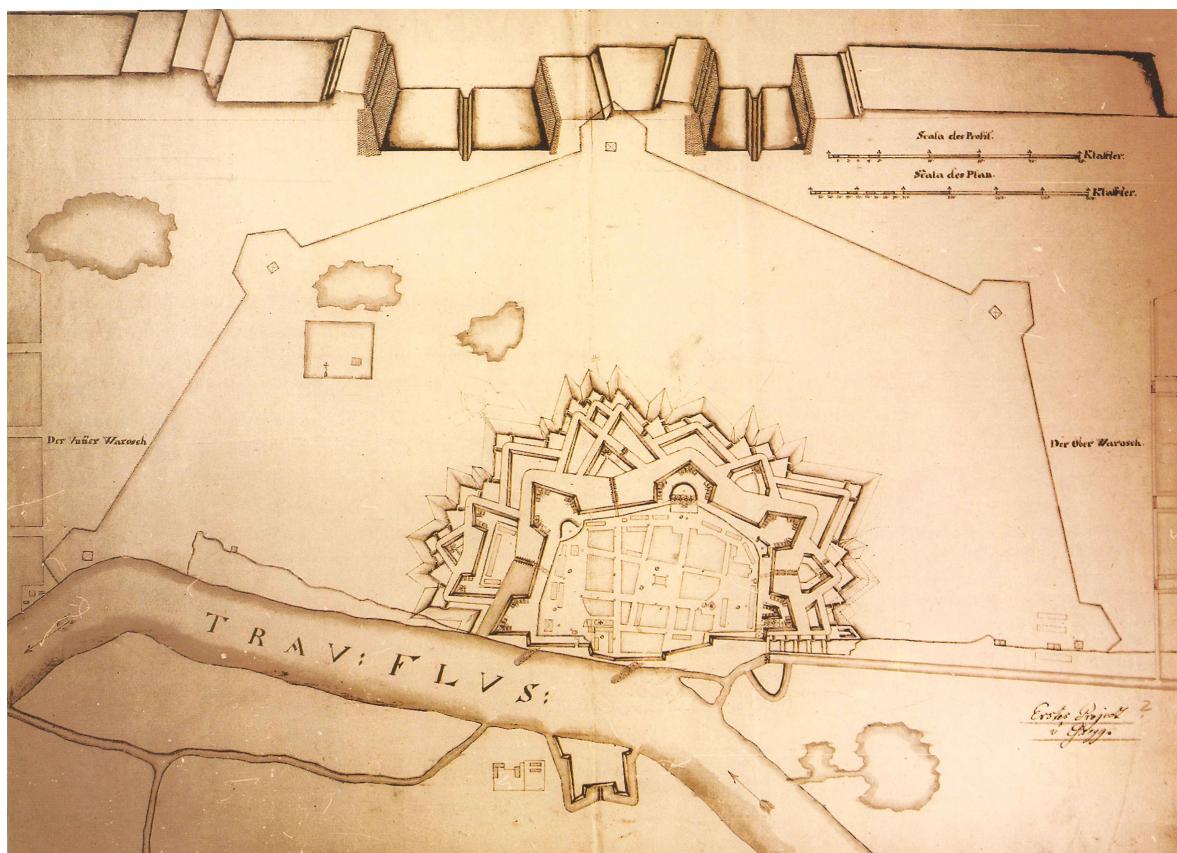

9 Drugi plan Osijeka Mathiasa von Kaiserfelda 1693.

Izvor: KAW-Essegg G 1 h 159-50

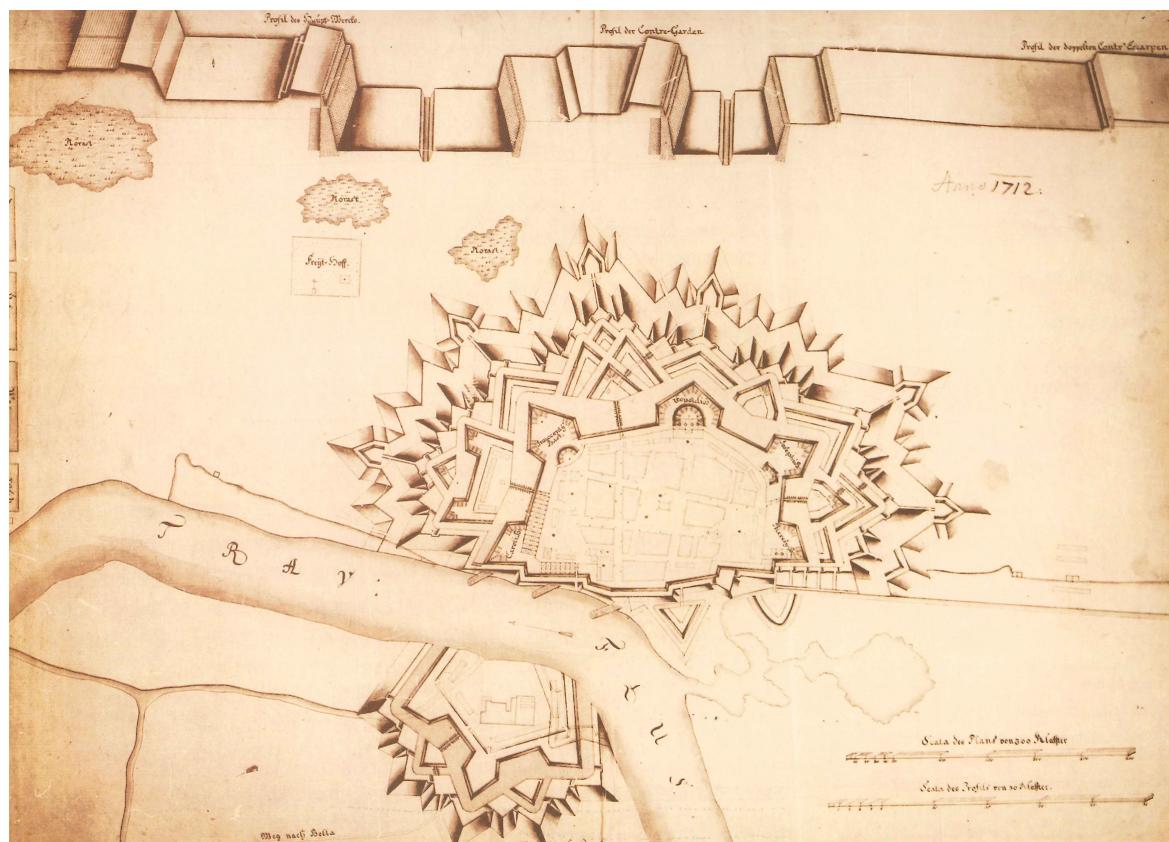

10 Rekonstrukcija barokne obnove glavnih ulica pod vodstvom ing. Caspara Dörcka, IPU, 2014.
(crveno - Mathias von Kaiserfeld, plan iz 1693. / žuto - Caspar Dörck, izvedeno)

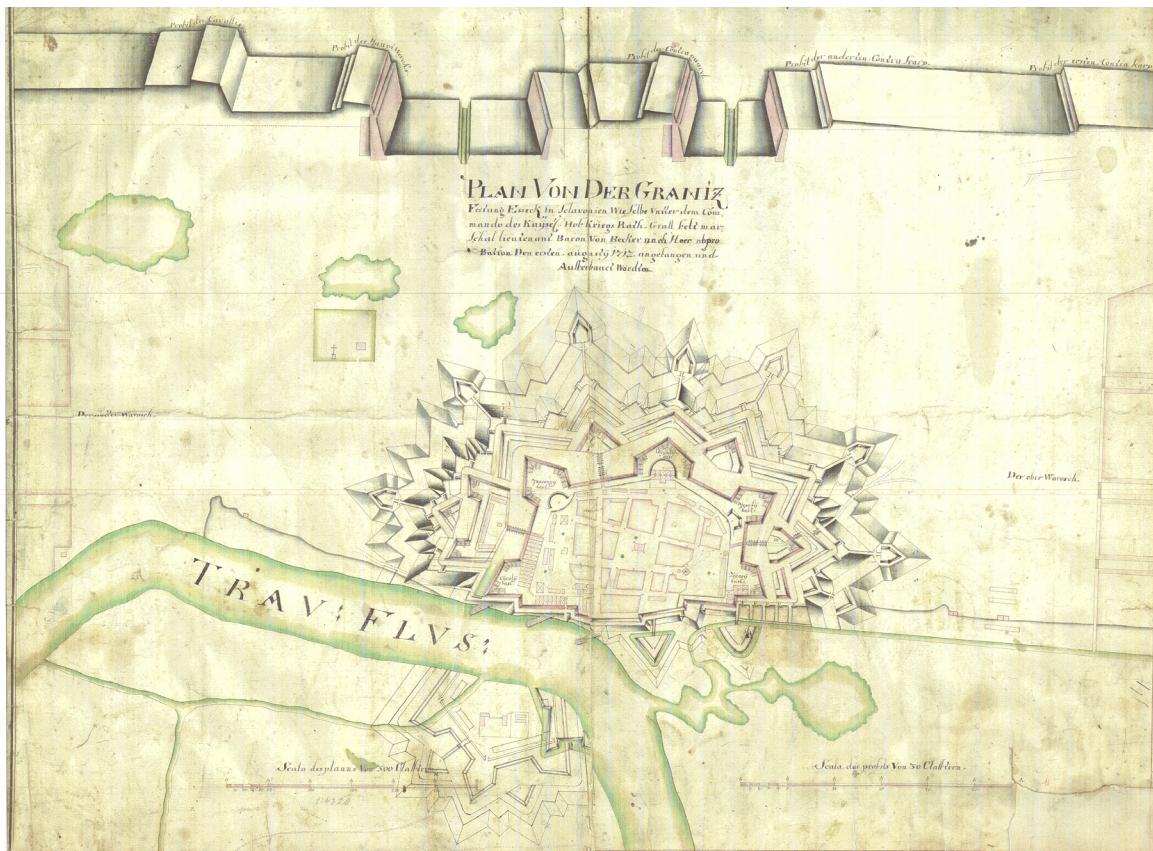
11 Prvi plan Osijeka ing. Jeana Petis de la Croixa, 1711.

Izvor: KAW-Inland C VII Env B Esseg 42/1

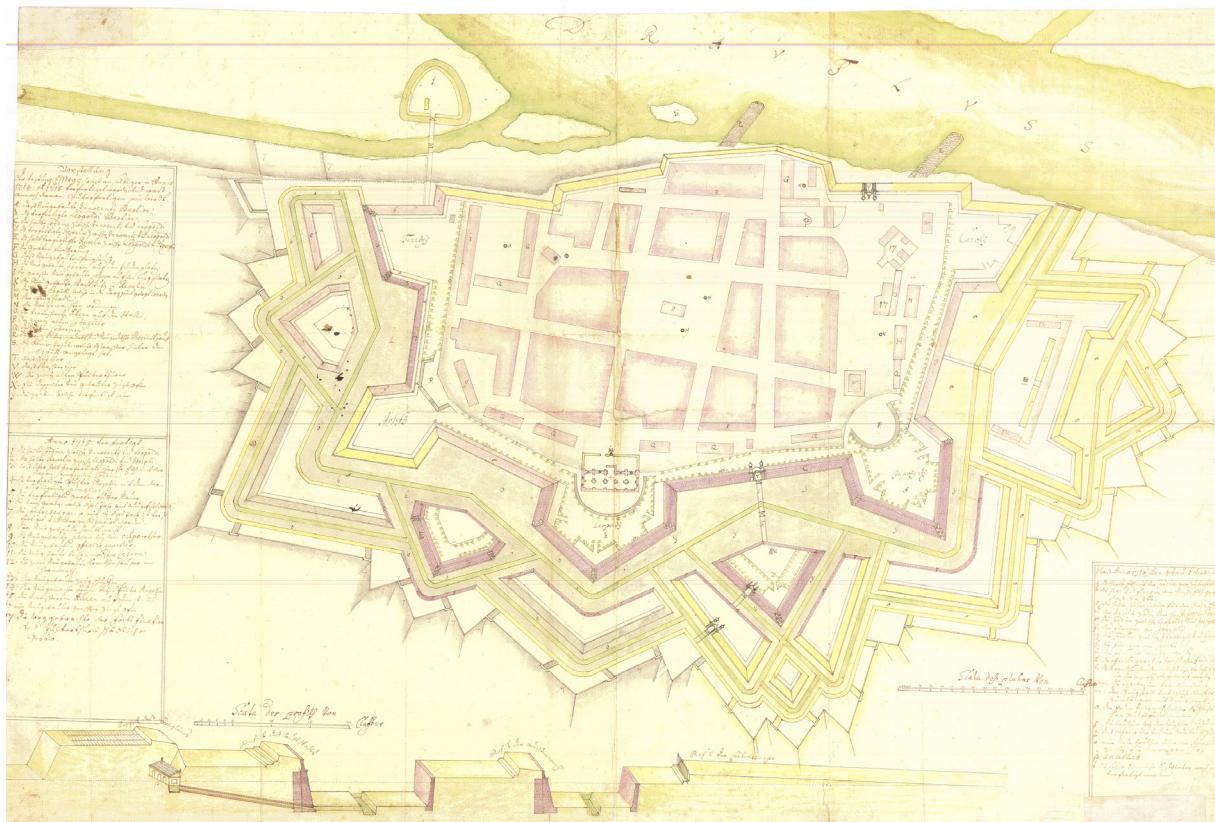
12 Drugi plan Osijeka ing. Jeana Petis de la Croixa. 1712.

Izvor: KAW-Inland C VII Env B Esseg 42/2

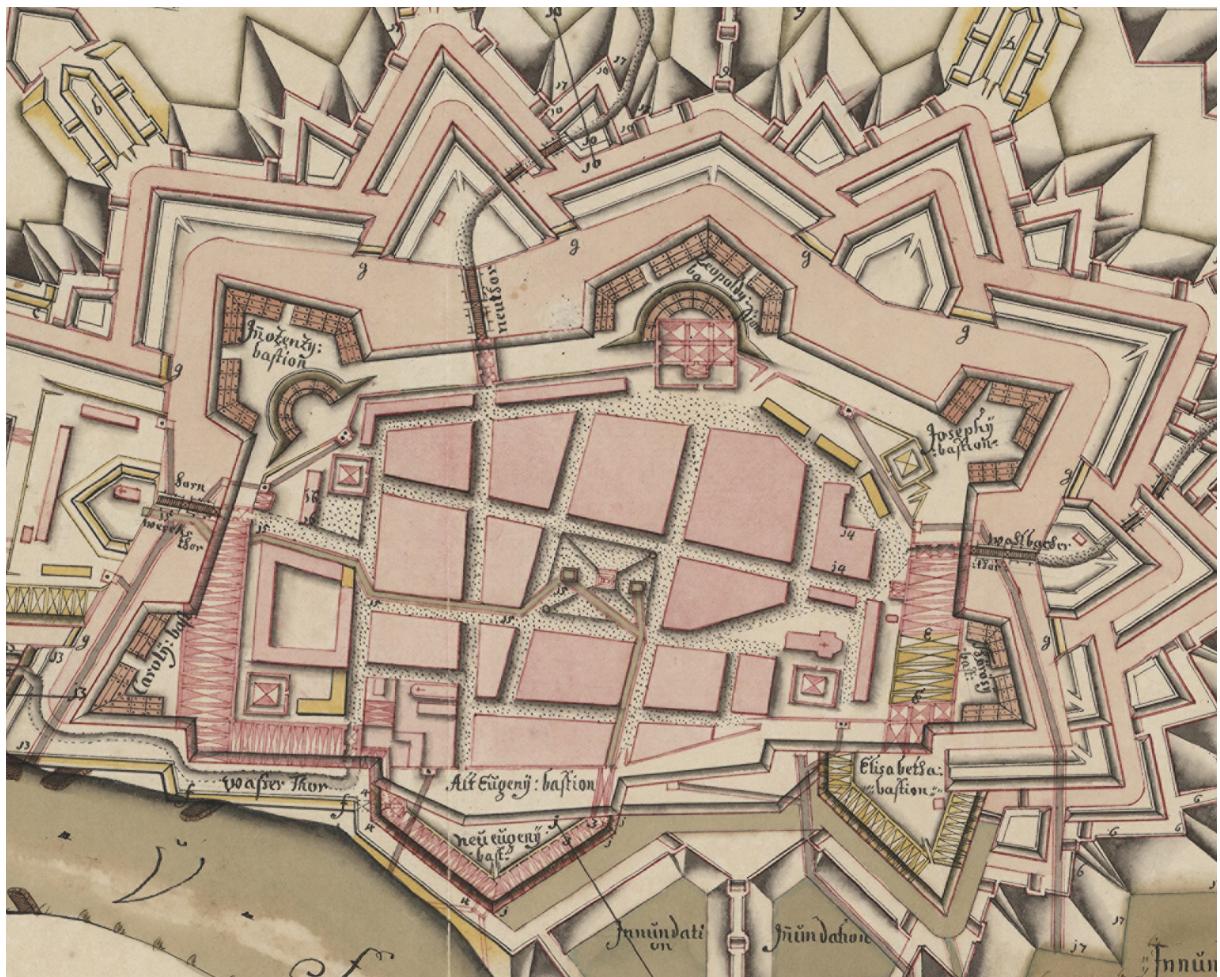
13 Varijanta plana bez razlomljenog revelina 1712.

Izvor: HDA -K VII I 108

14 Plan Osijeka ing. Heyssea iz 1715.

Izvor: KAW-Inland C VII Env B Esseg No 7

15 Plan Osijeka ing. Heyssea iz 1734., detalj

Izvor: KAW-GPA Inland C VII Esseg Nr. I I

Na izvještajnom planu o građevinskim zahvatima planiranim za 1735. godinu vidljive su točkasto označene zone popločenja kaldrmom. Gotovo cijela površina povijesne jezgre grafički je prikazana kao popločena, uključujući pristupne puteve sa zapada i s juga, od početka glasija do gradskih vrata, Valpovačkih i Novih. Centralna pozicija i značaj Trga Sv. Trojstva naznačen je kvadratom s dijagonalama. Na arhivskim fotografijama vidljivo je da je na taj način izvedena linijска shema grafičke podjele popločenja trga krupnijim oblutcima.

Isti prikaz popločenja naznačen je i na izještajnom planu za godinu prije, s tim da je kvadratična shema linijskog popločenja s dijagonalama, prikazana na trgu, nepotpuna sa sjeverne i zapadne strane te ne postoji naznačena na nekadašnjem Židovskom trgu, južno od Donje oružane.

KRONOLOGIJA KOMUNALNOG UREĐENJA TVRDE

Zapis putopisaca iz orijentalnog Osijeka

1567. g.

Marc Antonio Pigafetta, opunomoćenik cara Maksimilijana II, na svom putu iz Carigrada za Beč piše: „Osijek je opasan niskim zidovima bez kula, a zidove su Turci većim dijelom popravili i utvrdili drvenim plotovima. U varoši, čiji opseg iznosi jednu talijansku milju, sve su kuće od drva i slame, a **ulice su potaracane drvenim gredama** kao u Szigetu.“

1665. g.

isusovac Taferini, poslanik grofa Leslea zapisa je:

„Osijek je ograđen niskim zidom, a oko njega su jaruge. **Ulice grada su radi močvarnog zemljišta obložene drvenim oblicama.**“

1663. g.

Evlija Čelebi u svom putopisu za prostor podgrađa-varoši navodi:

„U ovoj varoši uopće nema kamenih građevina **niti kamene kaldrme**, jer je to nisko, podvodno i močvarno zemljiste.“ *

1669. g.

dr. Edward Brown, britanski liječnik i avanturista bilježi:

„Osijek se smatra za staru rimsku Mursu ili se ne nalazi daleko od nje. Leži u nizini, a **ulice su prekrivene drvenim oblicama.**“

* Iako putopisac ne daje opis popločenja u „srednjem gradu“, kako ga zove, Ive Mažuran na osnovu navedene rečenice dolazi do zaključka da svi opisi koji spominju prekrivanje ulica drvenim materijalom opisuju podgrađe te da je unutarnji „srednji“ grad nesumnjivo bio popločan kamenom

Kronologija nakon 1687.

1687. g.

- 26. rujna Turci su napustili Osijek, a carska vojska ušla u Tvrđu i odmah započela sa popravljanjem zatečenih utvrda

1688. g. do 1690. g.

- prvi planovi i radovi na modernizaciji tvrđave
- izgrađena su Vukovarska (istoč.) vrata
- raster ulica i trgova unutar zidina preuzet je uglavnom od turskog Osijeka, grade se prvi prizemni javni i stambeni objekti

1693. g.

- na izvještajnom planu gradnje fortifikacija Tvrđe inženjera Mathiasa von Kaiserfelda označen je prostor budućeg glavnog trga – „Parade platz“

1709. g.

- spominje se sat na tornju zgrade Glavne straže koja je tada smještena usred glavnog trga u Tvrđi

1710. g.

- zidana iz temelja Nova (južna) vrata, svođena i opremljena mostom za dizanje i dvojnim vratima

- izgrađena Vodena vrata u opeci

- iskopan veliki zdenac usred glavnog trga za preventivu od požara i obzidan

1712. – 1722. g.

- Dvorski ratni savjet 1. kolovoza 1712. prihvata plan izgradnje tvrđave Osijek ing. Le Croixa

- intenzivni radovi na izgradnji i uređenju osječke tvrđave

1714. g.

- Tvrđa ima 5 javnih zdenaca od kojih su 2 locirana na glavnom trgu (jedan kod današnje ekonomske škole, a drugi kod magistrata - bliže sredini)

1716. g.

- izgrađena Valpovačka vrata s mostom

1719. g.

- započeto popločavanje Tvrđe taracovinom (kaldrmom) najprije Glavnog trga i Kuhačeve ulice („Hauptgasse“), a iduće godine nastavljeno na potezu do Novih, južnih vrata a onda i cijeloj Tvrđi (od prihoda dobivenih od prikeza na vino i maltarine) i dovršeno do 1721. g.

- uvedena javna rasvjeta - lojanice (28 stupova), financirana od vinskog prikeza i „bećarine“ (1739. brigu o rasvjeti preuzima magistrat)

1729. g.

- udovica generala Petraša podigla je u sredini glavnoga trga (nakon rušenja staroga objekta Glavne straže) Kužni pil, najprije bez fontana koje su dodane sa svake strane 1761. g.

1733. g.

- ruši se džamija Kasim-paše – mošeja na Crkvenom (današnjem Križanićevom) trgu, a na njeno mjesto dolazi kip

1751. g.

- u požaru je do temelja izgorilo veliko vojno skladište na današnjem Trgu V. Lisinskog, a njegovu funkciju preuzela je tzv. opskrbnička vojarna („Proviant-Kasserne“ sagrađena na istom trgu)

1758./9. g.

- započeta gradnja vodovoda i vodotornja sa crpkom uz 8. bastion, koji je među prvim vodovodima u kontinentalnoj Hrvatskoj

1761. g.

- postavljena su 2 javna zdenca - fontane od crvenkastog kamena na glavnom tvrđavskom trgu, istočno i zapadno od pila

1779. g.

- provedena je u Tvrđi javna kanalizacija (140 cm visok erarski kanalizacijski kanal od opeke na koji su usmjereni pokrajnji kanali iz svih tvrđavskih ulica; iz opskrbničke vojarne kanal je vodio u Dravu)

1783. g.

- probijena su i 4. tvrđavska vrata, nazvana Carska kroz koja se izlazilo na Biljsku cestu
- sjedište generalkomande za Slavoniju preneseno je iz Osijeka u Petrovaradin

1786. g.

- ujedinjene tri općine u jednu

1809. g.

- nakon više pokušaja, Osijek je proglašen slobodnim kraljevskim gradom

1841. g.

- ispred Kužnog pila postavljen je sunčani sat (do kraja 19. st.)

1849./50. g.

- gradi se glavni crpni kanal i taložnica

1880. g.

- trg je još bez drveća, a 1884. g. na planu je označena aleja drveća ispred Generalata i zgrade Glavne straže i cijeli trg se preformirao u park sa kaldrmisanim površinama (za parade i vježbe) – u prilozima studije (knjiga 2) nalaze se arhivske fotografije trga iz ovog perioda

1881. g.

- otpočela gradnja dvokatne zgrade Velike – klasične gimnazije po projektu H. Bollea (sada Ekonomski škola) na prostoru nekadašnjeg Solarskog trga, dovršena 1883.

1884. g.

- srušena Valpovačka vrata, prilikom izgradnje tramvajske pruge
- „konjski“ tramvaj počeo je s prijevozom putnika od gornjogradske tržnice do Tvrđe, a kasnije i do Donjeg grada (prometovao do 1926.), Osijek je time postao prvi grad u Hrvatskoj s tom vrstom javnog prijevoza
- dopremljen je cjelokupni pogon za distribuciju plina i odmah je postavljana plinska mreža, u prosincu iste godine uvedena je ulična plinska rasvjeta

1889. g.

- gradsko vijeće je zaključilo da se umjesto plinskih kandelabera s jednim plamenikom uvedu novi kandelaberi sa četiri takva plamenika. Uličnu rasvjetu s tzv. „Auerovim čarapicama“ doobile su važnije gradske ulice: Glavni trg u Gornjem gradu, Kolodvorska, Domobremska, Pejačevićeva i Duga ulica u Gornjem gradu, zatim Glavni trg u Tvrđi, te Crkvena i Florijanova ulica u Donjem gradu
- postavljena nova, dodatna linija „konjskog“ tramvaja od Tvrđe preko južnih gradskih vrata do Gradskog vrta u Novom gradu

1890. g.

- postavljen žuti klinker u Kuhačevoj, na pristupnim prometnicama Tvrđi, kao i u dijelu Gornjeg grada

1918. g.

- nove državne vlasti ubrzano nakon propasti Austro-Ugarske monarhije donose odluku o rušenju tvrđave kao nepodesne za vojne svrhe

1923. – 1926. g.

- intenzivno rušenje fortifikacija, započeto u manjem obimu još 1906.
- nestankom tvrđavskih zidina našla se gradska jezgra nekadašnje vojne tvrđave po prvi puta od svog nastanka u srednjem vijeku, nakon više od osam stotina godina otvorena sa svih strana

1926. g.

- prestaje s radom „konjski“ tramvaj te počinje voziti električni tramvaj (novouređenom prometnicom, južno od Tvrđe)

1928. g.

- Tvrđa je dobila električnu rasvjetu, istovremeno ulice i kućanstva

1932. g.

- pred gimnazijom u Tvrđi na površini od 1800 m² uređen je park

1939. g.

- obnovljena je kanalizacija u Tvrđi

1975. g.

- izrađen *Plan revitalizacije osječke Tvrđe*

1976. g.

- Projekt uređenja glavnog trga Tvrđe i početak radova na zamjeni dotadašnjeg popločenja novim granitnim kockama (radovi trajali do prve polovice 1980-ih), kroz postupnu realizaciju po uličnim segmentima obuhvaćen je gotovo cijeli parter Tvrđe

1991. – 1992. g.

- tijekom Domovinskog rata oštećen veći dio građevinskog fonda Tvrđe, rušenje cestovnog mosta prema Baranji uzrkovalo znatna oštećenja okolnih građevina

1999. g.

- osnovana Agencija za obnovu osječke Tvrđe

2000. g.

- počela obnova Kužnog pila (završena 2011.)

2007. g.

- Rondel velikana na ulazu u Tvrđu

- obnovljena dva zdenca uz Kužni pil

2009. g.

- rekonstrukcija vrelovoda kroz Tvrđu

2010. g.

- počeli radovi na istraživanju i obnovi linete ispred Vodenih vrata - u tijeku

2012. g.

- javni natječaj za oblikovno rješenje urbane opreme

2013. g.

- za uređenje trga Vatroslava Lisinskog i kontaktnih zona proveden javni urbanističko-arhitektonski natječaj, izrada projektne dokumentacije za izvedbu prvonagrađenog rada - u tijeku

POSTOJEĆE STANJE

Nakon rušenja fortifikacijskog prstena dvadesetih godina prošlog stoljeća, nova prostorna dinamika karakterizira Osijek. Gornji i Donji grad povezani su novim prometnim pravcем, na mjestu srušenih tvrđavskih zidina, kojim počinje prometovati električni tramvaj, a linija „konjskog“ tramvaja, koja je povezivala tri dijela grada prolazeći kroz Tvrđu, ukida se 1926.

Niz godina Tvrđu karakterizira stagnacija i bez obzira na centralnu poziciju u gradu ovaj prostor postaje sadržajno irelevantan. Dotrajalost komunalne infrastrukture, pa tako i stanje parternog uređenja, zahtjeva nužnu obnovu, ali obzirom na opseg intervencije duži vremenski period ne događa se u Tvrđi ništa značajno.

Šezdesetih godina 20. st. uz osnivanje Zavoda za zaštitu spomenika kulture javlja se potreba usustavljenja brige za baštinu. Obzirom da je za ambijentalnu sliku kvaliteta uređenja javnih prostora nužan uvjet počinju se razmatrati primjereni pristupi, pa se tako u *Prijedlogu za izvođenje konzervatorsko zaštitnih radova na asanaciji prostora Partizanskog trga u osječkoj Tvrđi u 1967. godini*, godinu prije iznose tada aktualna razmišljanja:

„Asanacijom trotoara i kolovoza pored neophodnog planiranja trga i reguliranja nivoa i načina odvodnje, nužno je donijeti odluku o sudbini današnje kaldrme. Postavlja se pitanje kakav trotoar ili kolovoz izvesti na platou trga. Primjeri iz drugih gradova i primjena asfalta kao trajnog estetskog i čistog trotoara govori u prilog uklapanja modernog u stilski ambijent, a da pri tome ne dođe do očitog sukobljavanja starog i novog, tim više jer se postavljanjem asfalta postiže mogućnost održavanja čistoće na trgu i isticanja skulptura i arhitekture. Ovo je prihvatljivo obzirom na postojanje pješačkih trotoara na sve četiri ivične strane trga izvedenih također od asfalta, a i 90% pješačkih trotoara u Tvrđi je asfaltiran.“

U međuvremenu se vrše pripremne radnje za buduće intervencije, dokumentira se postojeće stanje uz izradu planova obnove. Početkom sedamdesetih je izvršeno fotogrametrijsko snimanje cjelovitog prostora Tvrđe.

1975. dovršen je *Plan revitalizacije osječke Tvrđe* prema kojem su započeli intenzivni procesi obnove i revitalizacije. Obnovljene su zgrade Generalata, današnjeg Državnog arhiva u Osijeku, Muzeja Slavonije, pošte, muzičke škole te današnjeg HAZU i današnjeg Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture. U Tvrđu je smješten određeni broj upravih i kulturnih sadržaja, dio prostora uređen je za ateliere umjetnika.

Jedna od prvih akcija po donošenju Plana revitalizacije bilo je uklanjanje stihiski pozicioniranog drveća na Trgu Sv. Trojstva, preostalog iz perioda s kraja 19. stoljeća kad je u sklopu trga počelo uređenje slobodnije oblikovane parkovne površine. Razvoj i degradacija parka na trgu dobro je vidljiva na stariim razglednicama osječke Tvrđe. Izrađen je projekt obnove koji u svojim polazišnim točkama afirmira baroknu koncepciju organizacije prostora te se ubrzo pristupilo realizaciji.

Najznačnija promjena na razini povijesne urbane cjeline, koja se događala u drugoj polovici 1970-ih te početkom 80-ih, je cjelovita zamjena dotadašnjeg dotrajalog i neadekvatnog partera novim granitnim kockama. Za javne površine parcijalno su slijedećih godina rađeni projekti i izvedba, počevši spomenutim projektom obnove glavnog trga. U konačnici je Tvrđa dobila novo parterno uređenje, prilagođeno ambijentu, koje manje-više uspješno funkcionira do današnjih dana. Bez obzira na parcijalnu izvedbu pojedinih segmenata konačni rezultat je ambijentalno usklađena cjelina. Međutim, niti navedeni proces nije bio lišen opravdanih primjedbi. Primjerice, u dopisu Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku Skupštini općine Osijek iz 1981. iznose se primjedbe na realizaciju plana revitalizacije Tvrđe, između ostalog:

- „- radovi na rekonstrukciji saobraćajnica ne zadovoljavaju svojom izvedbenom i oblikovnom kvalitetom, između izvođača radova i stručne službe Zavoda, nema nikakve suradnje
- zbog nesolidno izvedenih kolnika, te saobraćaja teretnih kamiona, nogostup je pukao na više mjesta, na cesti su nastale udubine
- nivo Trga je viši za oko 30 cm te su zbog toga fontane i česme utonule u plato Trga, na taj način je degradirana vizuelna i historijsko-oblikovna koncepcija Trga“.

Obzirom na tada iznesene primjedbe ne čudi da su manjkavosti izvedbene komponente uređenja partera u međuvremenu rezultirale potrebom za materijalnom redefinicijom javnih prostora Tvrđe.

Stanje popločenja 1976.

Kao značajan izvor informacija korištena je obimna dokumentacija o stanju partenih ploha prije izvedbe novog popločenja granitnim kockama. U prilogu studije donosi se usporedni fotografski materijal s početka 1970-ih te današnje stanje. Nadalje, kartografski prikaz u sklopu Konzervatorske podloge za sanaciju prometa u kulturno historijskoj jezgri Tvrđe u Osijeku donosi detaljan tlocrtni prikaz stanja javnih površina iz 1973.

Relevantnost navedene dokumentacije očituje se mogućnosti praćenja i interpretacije povijesne slojevitosti i intervencija na javnim površinama kroz duži vremenski period. Moguće je iščitati najstariji sloj popločenja kaldrmom, uređenje pješačkih površina uz kuće, djelomično popločenje Kuhačeve ulice žutom klinker opekom te uređenje dijela gravnog trga kao parkovne površine. Fotografska dokumentacija iz ovog perioda jasno pokazuje dotrajlost svih elemenata uređenja no komparacija s arhivskim fotografijama iz 1880-ih i starim razglednicama omogućava uvid u razvojne procese promatranog prostora u zadnjih stotinupedeset godina.

Kartografski prikaz stanja iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća donosi se studijom kao prilog za buduća čitanja promatranog prostora.

Stanje popločenja 2014.

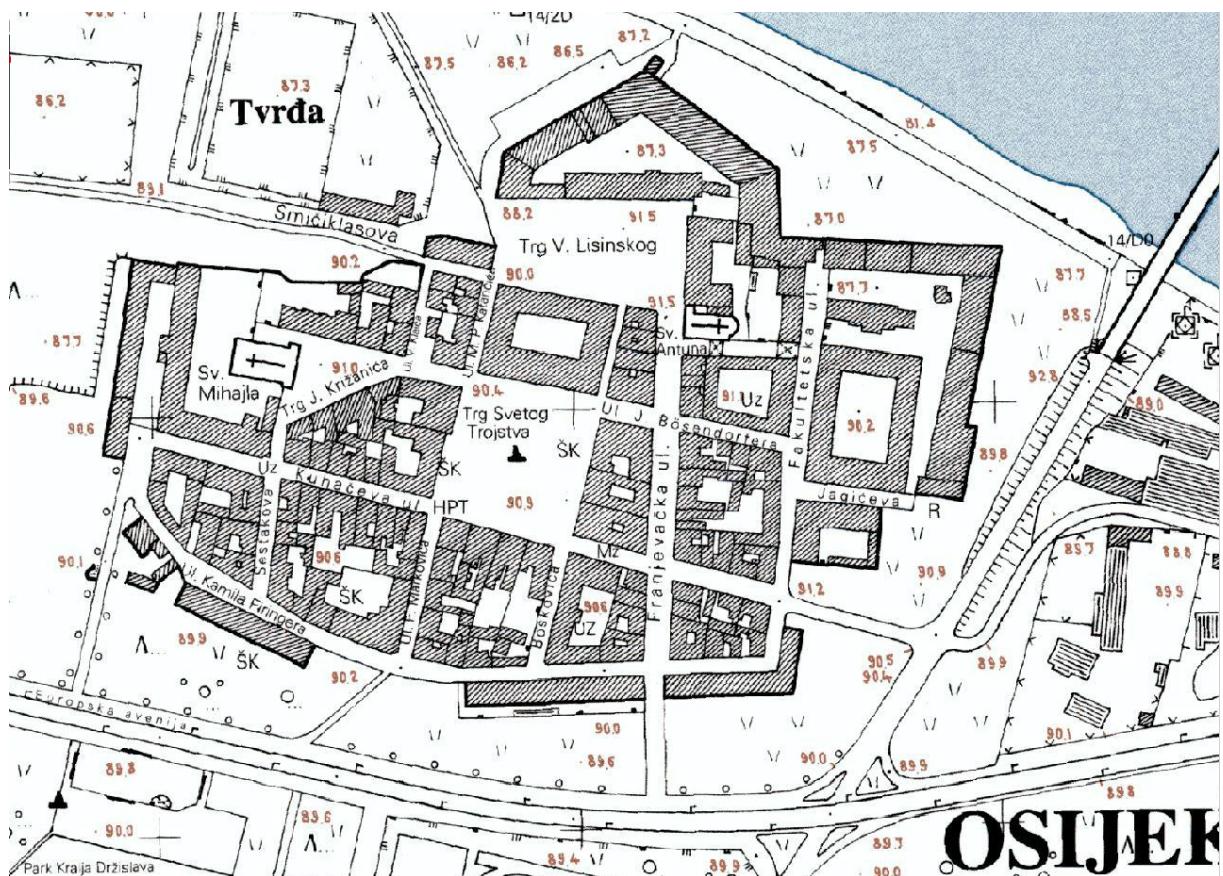
Današnje popločenje javnih prostora Tvrđe izvedeno je sukcesivno tijekom druge polovice sedamdesetih te početkom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Kao primarni gradivi materijal partera odabrane su granitne kocke ugrađene na većem dijelu javnih površina. Izuzetak je dio Bösendorferove ulice i ulica Svodovi, u sklopu kojih je predviđena prezentacija povijesnog sloja popločenja te su završno uređeni kaldrmom od riječnih oblutaka te Trg Vatroslava Lisinskog i Jagićeva ulica, koji u konačnici nisu obuhvaćeni procesom obnove te ih i danas karakterizira neuređena završna ploha. U kontaktnim zonama su djelomično upotrijebljeni drugi materijali, primjerice pristupna spojna cesta između Kuhačeve i Trpimirove ulice je asfaltirana kao i parkirališni prostor sa sjeverozapadne strane VIII. bastiona, a u pristupnoj ulici u jugozapadnom dijelu Tvrđe zadržano je starije popločenje žutom klinker opekom.

Prostori popločani granitnim kockama obrađeni su u više varijanti slaganja kamenja, najčešće za diferencijaciju hodnih i kolnih površina te u različitim varijantama međuodnosa odvodnih kanala i profila ulice. Na prostoru Trga Sv. Trojstva upotrijebljena je kombinacija granitnih kocki različitih dimenzija za naglašavanje poteza simetrije trga, dok su na Trgu Jurja Križanića kocke različitih dimenzija, uz varijantno slaganje, upotrijebljene za jasniju diferencijaciju kolne površine uz obod trga.

Profilni ulici izvedeni su u istom nivou, odnosno za formiranje poteza pješačkih staza i kolnih površina nije upotrebljena denivelacija već postava odvodnih kanala, izvedenih granitnim kockama. Pri tome, u analizi ovog segmenta, treba napomenuti da je plan izmještanja automobilskog prometa iz Tvrđe prisutan još u vrijeme izvedbe aktualnog popločenja te se može pretpostaviti da su ulice tretirane prvenstveno kao pješačke i rješenjem nije nužno sugerirano razdvajanje automobila od pješaka, iako izvedba odvodnih kanala jasno naznačava određene poteze.

Uz uvažavanje primjedbi na kvalitetu izvedbe popločenja, koje se javljaju u fazi realizacije, nužno je spomenuti da je u međuvremenu izведен i niz intervencija na podzemnim komunalnim vodovima što je, uz vidno površan pristup sanaciji hodne plohe po završetku radova i desetljetni promet nezanemarivog intenziteta, rezultiralo većim površinama popločenja za koje postoji hitna potreba temeljite sanacije.

Aktualno stanje popločenja dokumentirano je fotografijama postojećeg stanja te kartografskim prikazom. Za svaki trg i ulicu dan je kratki pregled postojećeg stanja uz usporedbu sa stanjem sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Tvrđa, hrvatska osnovna karta HOK5

Izvor: geoportal.dgu.hr

Tvrđa, digitalna ortofoto karta DOF5

Izvor: geoportal.dgu.hr

Transformacija visina parterne plohe

Jedna od prijepornih točaka rasprave o parternom uređenju povijesne jezgre tiče se budućih visinskih odrednica javnih površina. Neosporno je tijekom vremena došlo do dizanja završne kote što je vidljivo iz priloženih arhivskih materijala (arhivske fotografije, stare razglednice), opaski konzervatorske službe na izvedbu popločenja Trga Sv. Trojstva te trenutne situacije u istočnom dijelu Bösendorferove ulice, gdje je zadržana izvorna obrada središnjeg dijela ulice. Međutim, iz usporedbe stanja početkom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća s trenutom situacijom, jasnije je da prilikom izvedbe novog popločenja granitnim kockama nije došlo do drastičnih promjena u visinama na uličnim regulacijskim pravcima, odnosno neposredno uz kuće. Iz navedenog razloga bilo je nužno istražiti promjene koje su dovele do današnjeg rješenja i definirati stavove za buduće zahvate.

Popločenje kaldrom na prostoru Tvrđe, prema arhivskim izvorima, prisutno je od dvadesetih godina osamnaestog stoljeća. Može se pretpostaviti da je popločenje izvedeno kao cjelovito u punom uličnom profilu te da je tijekom vremena bilo značajnijih zahvata rekonstrukcije, međutim isto tako da se izvedeni poprečni profili i nagibi potrebni za oborinsku odvodnju nisu bitnije mijenjali. Arhivske fotografije iz osamdesetih godina devetnaestog stoljeća pokazuju veće poprečne nagibe uličnih profila u odnosu na današnje te centralno postavljene odvodne kanale. Također, vidljivi su djelomično uređeni uski nogostupi i manipulativne površine, neznatno uzdignuti u odnosu na ulične profile.

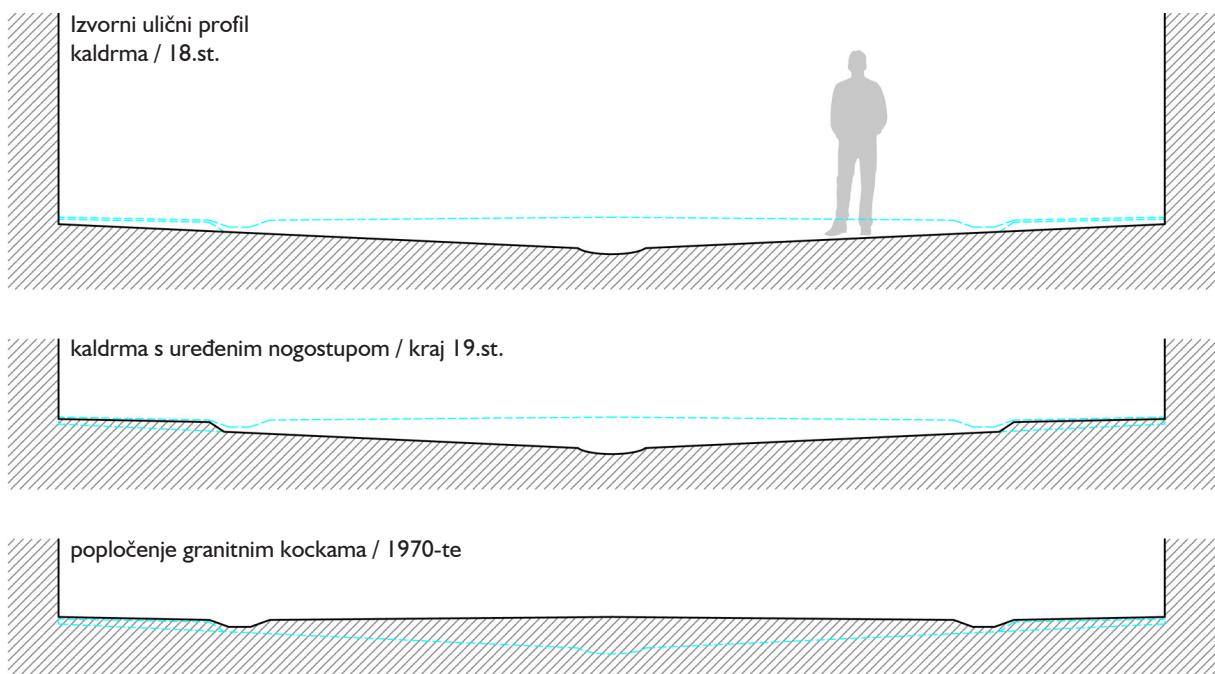
Iz razloga osiguranja jednostavnijeg i ugodnijeg prometovanja gradskim ulicama u Osijeku je početkom zadnjeg desetljeća 19. st. uređena prometnica, popločana žutom klinker opekom. Kroz Tvrđu je položena Kuhačevom, paralelno s linijom „konjskog“ tramvaja. Prometnica je preko zapadnih i istočnih tvrđavskih vrata povezivala Gornji grad s Donjim gradom. Zanimljivo je da nije izvedena u punoj širini ulice, niti u Kuhačevoj, niti u dijelu Gornjeg grada. Do kraja stoljeća se uređuju novi, širi nogostupi i tom prilikom u zoni nogostupa dolazi do dizanja završne kote u odnosu na izvornu kotu kaldrme. Ovo rješenje uličnog profila karakterizira javne površine Tvrđe do sredine 70-ih.

Generalno, prilikom uređenja granitnim kockama 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća završna kota novog partera uz građevine postavljena je na koti dotada postojećih asfaltnih nogostupa. Obzirom na izvedbu novog popločenja u jednoj razini, uz odvodne kanale najčešće obostrano u odnosu na kolnu plohu, to je u centralnom dijelu ulice rezultiralo postavom završne kote popločenja znatno više od dotadašnje kaldrme (*vidjeti shemu transformacije*).

Može se zaključiti da je tijekom vremena kota popločenja uz građevine, u odnosu na izvornu, neznatno povišena, dok je u centralnim dijelovima ulica, na najnižem mjestu izvornog uličnog profila, visinski značajnije redefinirana obzirom da je novim rješenjem popločenja, u istoj razini sa smanjenim poprečnim nagibima te dvostrukom linijom odvodnje, ukupna visinska razlika najviše i najniže točke unutar poprečnog profila bitno smanjena.

Danas najočitiji primjer dizanja završne kote partera je uz javne zdence na Trgu Sv. Trojstva. Iz usporedbe arhivskih fotografija s današnjim stanjem čita se da je čak i upuštena rekonstrukcija izvornog popločenja neposredno uz zdence nešto iznad izvorne kote. U ovom slučaju, obzirom da je podnožje kužnog pila najviša točka trga, radi se o posljedici transformacije plohe iz blago konkavnog u konveksni oblik uz već objašnjeno izdizanje osi obodnih prometnica kao ishodišnih točaka.

Prilikom izvedbe novog popločenja nužno je sondiranjem utvrditi izvorne kote partera uz građevine kao ishodišne točke za formiranje poprečnih presjeka novog rješenja sukladno potrebi učinkovitog rješenja oborinske odvodnje.

Shema transformacije uličnog profila
/crtkano su naznačeni profili svih fazvojnih faza zbog lakše usporedbe visinskih transformacija/

TVRĐA
postojeće stanje javnih površina 1973. g.
karta precrta na Konzervatorske podloge za sanaciju prometa u
kulturno-historijskoj jezgri Tvrđe u Osijeku iz 1976.

- [Grey square] kaldroma
- [Purple square] asfalt
- [Yellow square] klinker
- [Orange square] opeka
- [Dark grey square] zemlja
- [Red square] granit
- [Brown square] kamene ploče
- [Green square] zelenilo

ANALIZA PO TRGOVIMA I Ulicama

Zadnja intervencija u popločenju ulica osječke Tvrđe, započeta u drugoj polovici sedamdesetih prošlog stoljeća i realizirana na prostoru većeg dijela trgova i ulica „nutarnjeg“ grada do polovice osamdesetih, cjeloviti je zahvat uređenja i rekonstrukcije te jedna od ključnih točaka planirane revitalizacije. Za popločenje su upotrijebljene tesane granitne kocke, većim dijelom „standardnog“ formata 10x10x10 cm (okvirno, obzirom da tehnički izrada ovog tipa kocki rezultira popriličnim odsupanjima i nepravilnostima oblika, što obzirom na rustičan dojam konačno izvedene plohe pozitivno utječe na doživljajnu komponentu). Manji dio parternih ploha, prvenstveno centralni dio Trga Sv. Trojstva te Trga Jurja Križanića izведен je granitnim kockama većeg formata. Mjestimično je upotrebljena i kocka nešto manjih dimenzija, vjerojatno uvjetovano dostupnošću materijala u trenutku izvedbe. Upotrijebljene granitne kocke karakterizira nevelik raspon nijansi unutar spektra sive boje.

Generalno analizirajući cjeloviti zahvat, može se zaključiti da je upotrijebljen jedan materijal u dvije dostupne veličine. Zaključak, s druge strane, da redukcija vrste i tipa upotrijebljnog matrijala, kao oblikovnog alata, može rezultirati tek uniformnošću i skromnošću rješenja bio bi u potpunosti pogrešan.

Profili ulica su vizualno podijeljeni odvodnim kanalima na kolni i pješački dio, uvjetno govoreći, obzirom da je prisutna višedesetljetna intencija ukidanja prometovanja ulicama Tvrđe. Kolnik i nogostup izvedeni su u istoj razini uz osigurane padove ploha prema nešto upuštenim odvodnim kanalima, izvedenim također granitnim kockama. Dva su primarna principa slaganja granitnih kocki, lepezasto (na kolnim i pješačkim površinama) te linijski paralelno (na nogostupima). Odvodni kanali najčešće su formirani od tri kocke većeg formata, gdje je srednja kocka upuštena, a dvije bočne čine kosine, međutim nezanemariv dio odvodnih kanala složen je od kocki manjeg formata. Pozicioniranje odvodnog kanala izvedeno je dobrom dijelom rubno uz kolni dio profila, ali također postavljen i centralnim dijelom profila ulice. U tom slučaju razlika kolne i pješačke površine naglašena je postavom uzdužne linije popločenja, izvedene manjim, tj „standardnim“ formatom kocke.

Izvedeno popločenje pokazuje brojne mogućnosti kombiniranja navedenih elemenata, te gotovo da nije moguće definirati jedan tip primjenjiv na više ulica. Naravno, doživljajno ulice osječke Tvrđe percipiraju se kao usklađena cjelina te se izneseni elementi iščitavaju tek detaljnijom analizom. Međutim, bogatstvo projektnih zamisli u izvedenim detaljima svjedoči naporu da se na suptilan način afirmira različit karakter svake ulice i trga pojedinačno.

Popločenje izvedeno sedamdesetih i osamdesetih godina 20. st. iz tog je razloga visoko valorizirano uz ogragu da je problematična kvaliteta ugradnje granitnih kocki do danas rezultirala neadekvatnom mogućnošću svakodnevnog korištenja i nužnom potrebom temeljite sanacije ili zamjene.

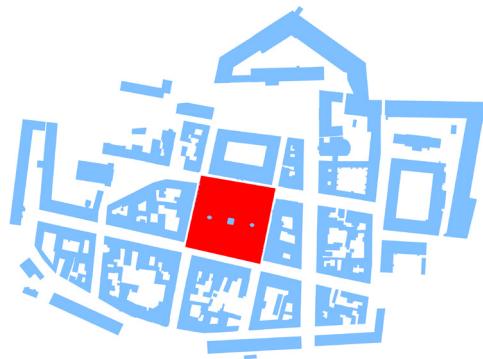
Detalji popločenja

Trg Sv. Trojstva

Vinski trg / Paradni trg / Glavni trg / Trg Franje Josipa /
Karađorđev trg / Partizanski trg / Trg Sv. Trojstva

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na arhivskim fotografijama iz 1880-ih 01, 02, 03, 04.
- na starim razglednicama 01-23, 26, 33.
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14.

Središnji gradski trg Tvrđe, približno je kvadratnog oblika, sa stranicama dugim, na južnoj strani 89,8 m, na sjevernoj 87,9 m, na istočnoj 96,3 m i na zapadnoj 91,5 m. Nešto veće odstupanje od pravilnosti projektnog kvadrata nastalo je zbog manjeg pomaka u paralelizmu dvije glavne longitudinalne gradske ulice, koje sa sjeverne i južne strane definiraju trg. Dvije poprečne ulice, koje s istočne i zapadne strane određuju regulacione linije trga, gotovo su potpuno međusobno paralelne i ponajviše utječu na dojam izražene geometrijske pravilnosti u središnjem dijelu ulične strukture Tvrđe.

Tipološki trg se može definirati kao planirani, približno kvadratni barokni trg, s ulicama koje se nastavljaju u produženim osima stranica trga na svakom od četiri ugla. Kao osnovna ideja o smještaju „Paradnog trga“ u središte gradskog tkiva spomenut je na nacrtu Mathiasa von Kaiserfelda iz 1693., ali je realiziran nešto kasnije početkom 18. stoljeća. Na planovima grada prvi puta se pojavljuje u projektu novih fortifikacija 1711-12. godine.

Uz sjeveroistočni dio trga do 1880. egzistirala je neizgrađena parcela predviđena za dovršetak gradskog bloka, koji čini istočnu stranu trga. Dugo vremena ovaj prostor nosio je ime Solarski trg.

Trg je u 18. stoljeću popločan kamenim oblutcima (kaldrmom), koja je u većoj mjeri zadržana do cjelovitog preuređenja i popločenja trga. Krajem 19. stoljeća na trgu je uređena parkovna površina.

Nakon preuređenja u drugoj polovici sedamdesetih godina 20. st. trg karakterizira centralno pozicionirana ploha obrubljena obodnim ulicama, koje su vizualno karakteristično podijeljene odvodnim kanalima na kolni dio s lepezasto složenim kockama te nogostupom gdje su kocke linijski paralelno slagane okomito na ulične fronte. Centralna ploha obrubljena je trakom granitnih kocki unutar koje je pozicionirana rasvjeta, te drvorede i betonske klupe s istočne i zapadne strane. Drvorede je posađen u sklopu zahvata uređenja, a od stabala koja su prije intervencije egzistirala na trgu sačuvan je ginko impresivnih dimenzija u jugoistočnom dijelu trga, nasuprot ulaza u zgradu Magistrata, danas Muzeja Slavonije. Unutarnja zona popločana je granitnim kockama većeg formata (upotrijebljene i na Trgu Jurja Križanića) te razdijeljena širom trakom, u smjeru sjerer-jug, i užom trakom, u smjeru istok-zapad, kocaka standardnog formata. Oko Kužnog pila izvedena je zona radikalno slaganih kocki, odijeljena betonskim klupama od ostatka plohe trga. Uz klupe je radikalno složena javna rasvjeta središta trga. Uz zdence, istočno i zapadno od Kužnog pila, izvedeno je novo popločenje kaldrmom, unutar kružne forme, upuštene za visinu stepenice. U jugozapadnom i jugoistočnom uglu nalaze se česme, nekad dijagonalno pozicionirane u jugozapadnom i sjeveroistočnom uglu glavnog trga.

Trg Sv. Trojstva

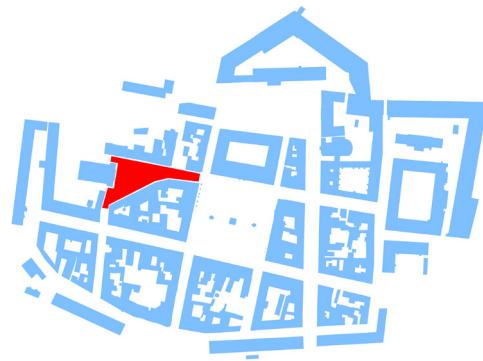
Trg Sv. Trojstva

Trg Jurja Križanića

Crkveni trg / Jezuitski trg / Trg Jurja Križanića

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na stariim razglednicama 24, 25, 27.
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 15, 16, 17, 18, 19, 20.

Trokutasti trg pred pročeljem župne crkve Sv. Mihovila. Kratkim odsječkom ulice koja stoji u produženom pravcu Bösendorferove ulice spojen je s Trgom Sv. Trojstva, a prema jugu jednako kratkim produžetkom Ulice Danice Pinterović s Kuhačevom. Širina ulice prema Trgu Sv. Trojstva je 11,9 m, prema Kuhačevoj 7,9 m. U sjeveroistočnom dijelu sa sjevera se na trg priključuje Ulica Vjekoslava Klaića.

Trg je nastao na mjestu porušene Kasim-pašine džamije i turbeta, koji su nakon arheološkog istraživanja prezentirani u tlocrtima, naznačeni klinker opekama u razini partera (džamija je naznačena dijelom, a turbe u obrisu oktogonalnog tlocrta). Naslijedio je urbanitet kompleksa iz osmanskog razdoblja, koji je osim džamije sadržavao na tome mjestu također i ulično proširenje s nekoliko sadržaja svojevrsnog sekundarnog gradskog centra. Džamija je posljednje desetljeće 17. i prvih desetljeća 18. st. služila kao župna (isusovačka) crkva, sve do gradnje nove crkve, koja dominira zapadnom frontom trga.

Trg je, kao i cijela Tvrđa, u 18. st. popločan kamenim oblutcima, a u rekonstrukciji u prvoj polovici 80-ih g. 20. st. parter definiran granitnim kockama. Na većem dijelu površine upotrijebljene su kocke većih dimenzija u odnosu na standardno postavljane u drugim ulicama (sličan format kao i centralna ploha glavnog trga). Iznimka je prometnica položena uz jugoistočnu frontu trga, izvedena kockama standardnih dimenzija, lepezasto slaganim te nogostup neposredno uz kuće na jugoistočnoj fronti s linijski paralelnim slaganim kockama, postavljenim okomito na uličnu frontu. Na sjevernom dijelu trga nalazi se drvoređ, posađen u sklopu zadnjeg zahvata uređenja. Na trgu se nalazi kip Sv. Ivana Nepomuka na kamenom postamentu s kamenom ogradom.

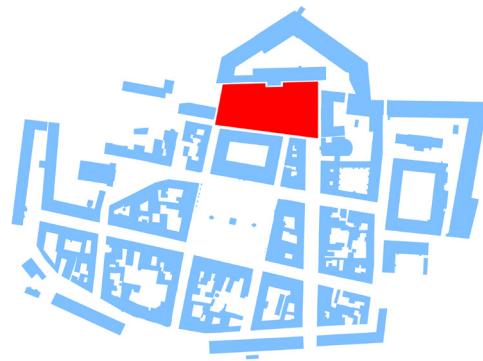
Trg Jurja Križanića

Trg Vatroslava Lisinskog

Šetalište / Franjevački trg / Trg Svetozara Rittiga /
Trg Vatroslava Lisinskog

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 56, 57, 58.

Trg svojim istočnim dijelom nasljeđuje položaj najstarijeg gradskog trga, uz kojega se od 12. stoljeća počeo razvijati srednjovjekovni grad. U 18. stoljeću je urbanistički negiran premještanjem glavnog gradskog trga u središte gradskog tkiva, a planirana je i transformacija njegovog prostora u gradski blok. No, trg se ipak održao kao otvoreni prostor, ali je do danas ostao jedina veća javna površina s neuređenom plohom u cijeloj Tvrđi te s i dalje prisutnom, pogrešnom dilemom radi li se uopće o povijesnom prostoru trga. U 18. stoljeću ploha trga nije bila uređena popločenjem oblutcima kao drugi dijelovi Tvrđe, osim dijela produžetka današnje Franjevačke ulice, gdje je u fragmentima do danas očuvano. U 19. stoljeću je prema dostupnim kartografskim prikazima na ovom prostoru uređena tvrđavska šetnica s obodno posađenim dvostrukim drvoredom. Novo rješenje popločenja i cjelovitog novog arhitektonskog uređenja dobiveno je urbanističko-arhitektonskim natječajem 2013.

Dimenzije trga, koji je na zapadnoj strani neomeđen, ali se okvirno može definirati velikom razlikom u visini prema produžetku Katančićeve ulice, su: na južnoj strani 113 m, na sjevernoj 118,5 m, na istočnoj 64,4 m (bez pročelja franjevačke crkve) i na zapadnoj cca 50 m.

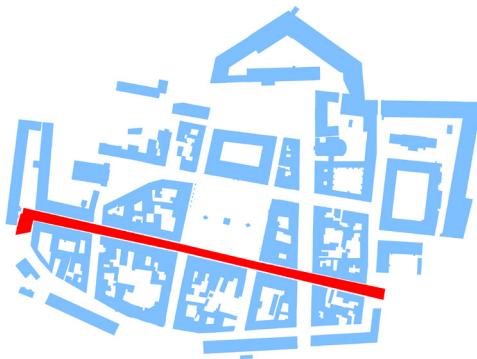
Danas se prostor trga primarno koristi kao neuređeno priručno parkiralište. Na širem prostoru raste nekoliko stabala slobodno pozicioniranih u prostoru. U zapadnom dijelu trga, u produžetku Ulice Matije Petra Katančića uz popločenje granitnim kockama, asfaltne plohe, djelomično uređene travnate površine, postoji veća ploha popločana kaldrmom.

Trg Vatroslava Lisinskog

Ulica Franje Kuhača

Glavna ulica / Ulica Franje Kuhača

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na starim razglednicama 08, 16, 21, 22, 32, 33, 36, 37.
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 12, 13, 14, 20, 21, 33, 35, 36, 37, 39.

Glavna gradska ulica Tvrđe, nastala je ispravljanjem osnovnog pravca stare srednjovjekovne ulice, koja se protezala od istočnih do zapadnih gradskih vrata. Nova regulacija ulice izvedena je na zapadnom kraju u izrazitom pomaku uličnog pravca od osi nekadašnjih Valpovačkih vrata, što je diktirano vojnim razlozima. Iako na istočnom kraju više nisu bila druga gradska vrata kao u srednjem vijeku, nego barutana i izlazak na bastion, ulica je zadržala svoj dominantni položaj u gradskom tkivu kao jedna od najdužih ulica, te zbog izravne povezanosti sa središnjim gradskim trgom.

Ulica je duga cca 400 metara do Fakultetske, tj. do svog nekadašnjeg istočnog kraja, uključujući i središnji dio u kome tvori južnu stranu Trga Sv. Trojstva. Spojni nastavak Kuhačeve, od Fakultetske do Trpimirove ulice dug je 85 m.

U svojoj baroknoj regulaciji, kojom je ulica znatno proširena u odnosu na širinu u osmanskom razdoblju, široka je na istočnom kraju 14,5 m, a do ugla s Trgom Sv. Trojstva sužava se do 12 m. U svom zapadnom dijelu se od širine od 12,7 m na zapadnom kraju malo sužava do 11,7 m, na uglu s trgom.

U 18. stoljeću, kao i cijela Tvrđa, ulica je popločana kamenim oblutcima, a krajem 19. stoljeća popločenje je dopunjeno nakon postavljanja pruge „konjskog“ tramvaja: duž cijele ulice, s proširenjem uz stajalište tramvaja na Trgu Sv.Trojstva, trasa pruge bila je učvršćena popločenjem od čvrste klinker-opeke, a pločnici su asfaltirani i neznatno uzdignuti od kolovoza. Popločenje je zamijenjeno granitnim kockama krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 20. st. Kocke su slagane u lepezama u središnjem dijelu, a odvodnim kanalima profil ulice razdijeljen je na središnji kolnik i rubne nogostupe izvedene od linjski paralelno slaganih kocki, postavljenih okomito na ulične fronte. Kao i u cijeloj Tvrđi kolnik i nogostupi izvedeni su u istom nivou. U nastavku Kuhačeve istočni spojni dio na Trpimirovu ulicu je asfaltiran, a u jugozapadnom dijelu u produžetku Kuhačeve, prema Europskoj aveniji popločan je žutom klincker-opekom.

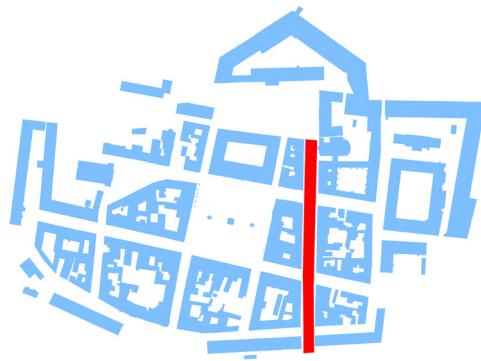
Ulica Franje Kuhača

Franjevačka ulica

Novogradska ulica / Ulica Johanna Kohlhoffer / Ulica Milana Staniukovića / Franjevačka ulica

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na arhivskim fotografijama iz 1880-ih 05.
- na stariim razglednicama 31.
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014. fotografije 32, 47, 49, 51, 52, 53, 54, 55.

Nova, krajem 17. ili početkom 18. st. na posve novoj trasi probijena ulica. Prostirala se od Novih gradskih vrata, jedinih vrata na južnoj strani grada, na položaju na kojem su bila postavljena regulacijom 1693., izravno prema starom srednjovjekovnom trgu. Presjeca Firingerovu, Kuhačevu i Bösendorferovu ulicu, a od nje se uz južnu frontu franjevačke crkve odvaja prolaz Svodovi.

Ulica je od nekadašnjeg položaja gradskih vrata do trga Vatroslava Lisinskog duga 250 metara. Širinom od 16 m na jugu, do 16,8 m na sjeveru najšira je ulica Tvrđe, a njena širina ukazuje da je u baroknoj regulaciji zamišljena kao svojevrsna glavna ulica (vodila od gradskih vrata do trga na kome su se nalazila vojna skladišta provijanta).

U 18. st. bila je popločana kao i druge ulice u Tvrđi kamenim oblutcima, a dio popločenja očuvan je u produžetku ulice na istočnom dijelu Trga Vatroslava Lisinskog. Krajem 19. stoljeća, u vrijeme kada je na Trgu Sv. Trojstva posađeno drveće, u ulici je posađen drvored akacija. Time je na izvanredan način naglašena posebnost ove ulice.

Arhitektonsko rješenje prilikom novog popločenja ulice krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 20. st. uvažilo je ovu urbanističku i ambijentalnu vrijednost, uz zamijenu akacija prikladnijim obostranim drvoredom kuglastog javora. Osim na Trgu Sv. Trojstva, gdje su tada posađeni jednostrukidrvoredi kuglastog javora, na istočnoj i zapadnoj strani trga, još je jedino u ovoj ulici posađendrvored, čime su posebno istaknuta ta dva najvažnija i posve nova elementa urbane strukture Tvrđe, nastala planskom regulacijom u baroknom razdoblju. U sklopu istog arhitektonskog rješenja ulica je popločana granitnim kockama slaganim u lepezu, a odvodnim kanalima razdjeljena je na središnji kolovoz i rubne nogostupe, izvedenu u istom nivou. U dijelu ulice južno od Kuhačeve oko stabala kamenim kockama oblikovani su blago izdignuti kameni prstenovi, sjeverno od Kuhačeve popločenjem su formirane osmerokutne zemljane plohe za sadnju, izvedene u razini okolnog partera. U dijelu ulice od Europske avenije do Kuhačeve nogostupi su asfaltirani.

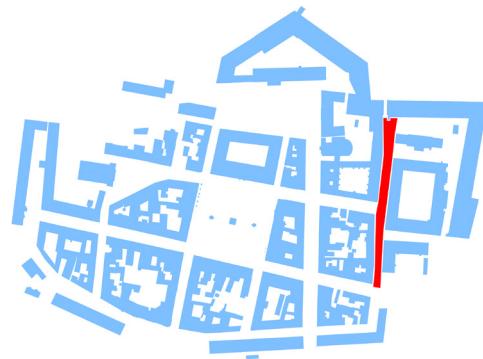
Franjevačka ulica

Fakultetska ulica

Akademска улица / Kasarnička улица / Topnička улица /
Улица Ивана Зайца / Fakultetska улица

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
- fotografije 33, 34, 41, 42, 44, 45, 46.

Položena je od Kuhačeve ulice, u nastavku Ulice Kamila Firingera, do Vodenih vrata. Svojom još ponešto dvostrukom svinutom formom uglavnom slijedi trasu stare srednjovjekovne ulice koja je vodila od nekadašnjih Velikih (jugoistočnih) srednjovjekovnih gradskih vrata do Vodenih vrata. Dobila je ime po visokoškolskoj instituciji, koja je u 18. stoljeća postojala u sklopu stare zgrade Franjevačkog samostana, u istočnom samostanskom krilu, okrenutom toj ulici. Na Fakultetsku ulicu se priključuju Jagićeva, Bösendorferova i ulični prolaz Svodovi. Uz jugozapadni dio ulice prvih desetljeća barokne Tvrđe nalazio prostor Židovskog trga, nestao izgradnjom vojarni.

Dužine je oko 190 metara i spušta se od juga prema sjeveru. Za razliku od drugih tvrđavskih ulica, kod kojih najčešće postoje uglavnom manja odstupanja od idealno trasiranog regulacijskog pravca, širina ulice izrazito varira od 9,4 m do 13,4 m. Uz Vodena vrata ljevkasto se širi do skoro 16,9 m.

U 18. stoljeću je popločana kamenim oblutcima (kaldrmom). Prema dostupnoj fotodokumentaciji i karti postojećeg stanja sredinom 1970-ih bila je popločana kaldrmom uz izvedene asfaltne nogostupe, izuzev nogostupa uz zgradu oružane i franjevački samostan za čije popločenje je upotrebljena opeka. Kolna površina između Kuhačeve i Jagićeve bila je izvedena u asfaltu.

Danas je Fakultetska ulica u cijelosti popločana granitnim kockama. Od Kuhačeve do Vodenih vrata profil ulice jasno je vizualno podijeljen odvodnim kanalima na kolni i pješački dio uz lepezasto slaganje kocki. Uz Vodena vrata, na centralnom dijelu ljevkastog proširenja, u ravnini sa zgradom HRZ-a, zasađeno je drvo.

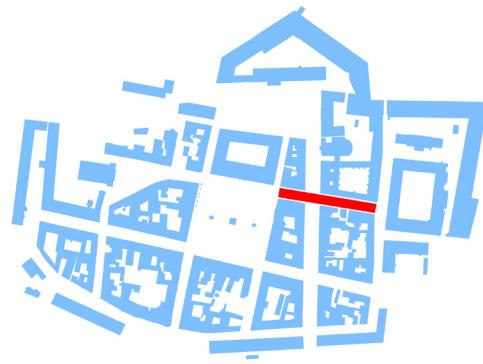
Fakultetska ulica

Ulica Josipa Bösendorfera

*Patkina ulica / Crkvena ulica / Ulica Mate Grškovića /
Ulica Franza Rožmana / Ul. Josipa Bösendorfera*

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na starim razglednicama 30.*
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 43, 48, 49, 50, 51.*

Ulica zauzima istočni dio jednog od dva središnja longitudinalna ulična pravca Tvrđe, spajajući središnji Trg Sv. Trojstva s Fakultetskom ulicom i presjecajući Franjevačku ulicu (zapadni dio pravca tvore dva barokna trga, Trg Sv. Trojstva i Trg Jurja Križanića, s kratkim uličnim odsjekom koji ih međusobno spaja). To je nova planirana ulica nastala regulacijom početkom 18. st. na starom uličnom srednjovjekovnom pravcu kojim se s južne strane zaobilazio središnji srednjovjekovni trg.

Ulica je od Trga Sv. Trojstva do Fakultetske duga 110 m, a široka na istočnom kraju 13,5 m, na zapadnom 14 m.

Arhitektonskim rješenjem s kraja 70-ih godina 20. st., u skladu s konzervatorskim uvjetima, određeno je da se u Bösendorferovoj ulici, u dijelu između Franjevačke i Fakultetske, u potpunosti očuva postojeće popločenje ulice iz 18. stoljeća, kao jedina prezentacija nekadašnjeg popločenja kamenim oblutcima kojima je bio cijelovito popločan cijeli utvrđeni grad. Popločenje je prezentirano uz zamjenu sjevernog dotada asfaltiranog nogostupa kaldrmom. U južnom dijelu ovog uličnog segmenta zadržan je asfaltni nogostup. U zapadnom segmentu ulice između Franjevačke i Trga Sv. Trojstva upotrijebljene su granitne kocke, a profil ulice jasno je vizualno podijeljen odvodnim kanalima na kolni i pješački dio uz lepezasto slaganje kocki.

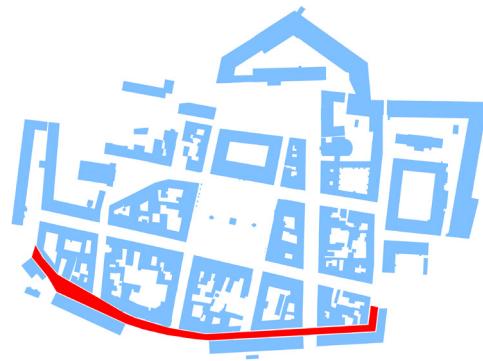
Ulica Josipa Bösendorfera

Ulica Kamila Firingera

K trima potkovama / Mesnička ulica / Kovačka ulica / Vojarska ulica / Beckersova ulica / Ulica Nikole Demonje / Ulica Kamila Firingera

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
- fotografije 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31.

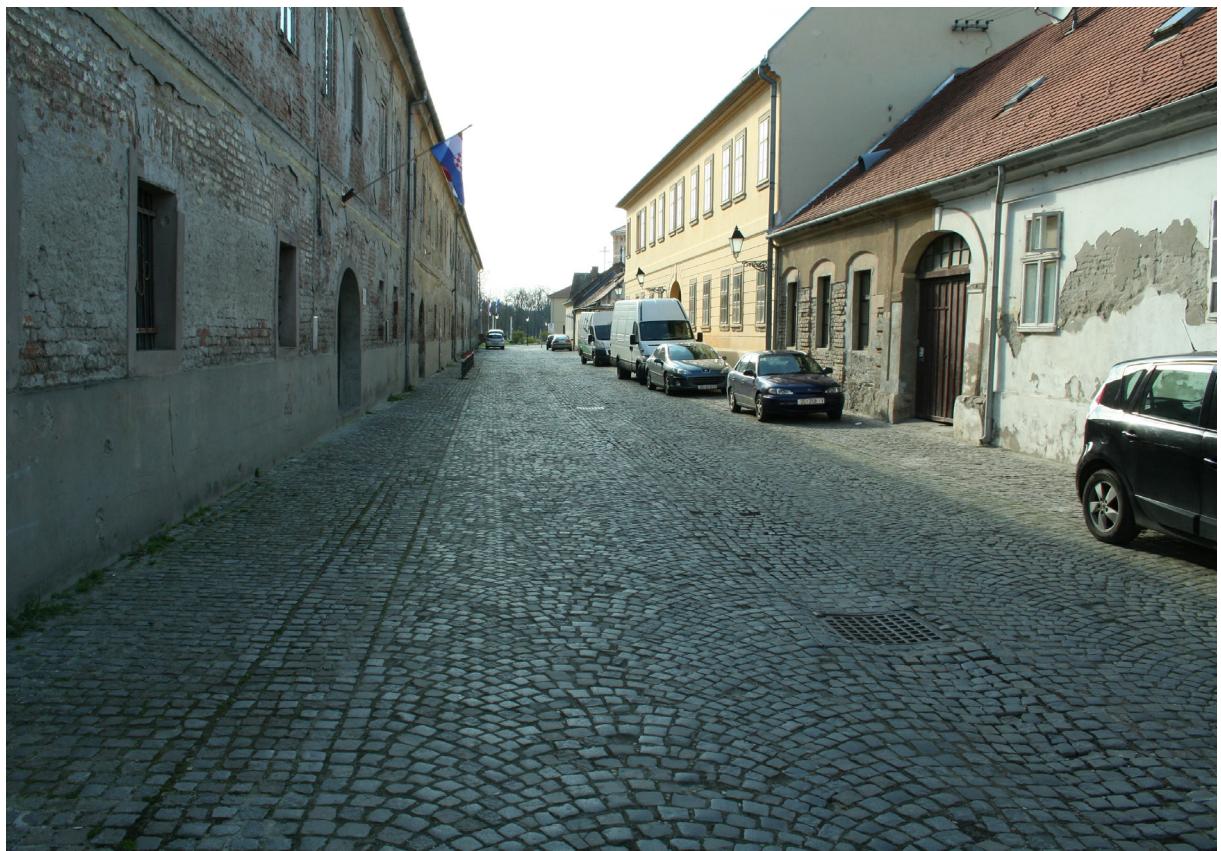
Ulica svojim svinutim tokom prati unutrašnju stranu nekadašnjih južnih gradskih bedema i povezuje istočni i zapadni kraj Kuhačeve ulice. Nastala je u 18. stoljeću kao pristupna ulica za vojarne koje su izgrađene s njene južne strane. Iako u osmanskom razdoblju nije postojala, kao što to pokazuje najsavremeniji plan grada iz 1688. g., ipak se može pretpostaviti da je postojala u vrijeme kada su građeni gradski bedemi, kao obrambeni put duž unutarnje strane zidina. U zapadnom dijelu na mjestu proširenja ulice uz zgradu nekadašnje vojarne nalazio se jedan od tri vremenom nestala tvrđavska trga, tzv. *Vojni trg*.

Ulica je duga 440 metara i po dužini, kao treća longitudinalna ulica Tvrđe, ukupno je i najduža ulica povijesne jezgre. U istočnom dijelu razmjerno je ujednačene širine, kod zgrade Arhiva 9,7 m, kod južnog krila gradskog Poglavarstva 9,4 m, kod zapadnog ugla druge zgrade Arhiva 9,0 m. U zapadnom dijelu ulice ispred nekadašnje vojarne, sada Gimnazije, širi se ljevkasto na 19,1 m, a na zapadnom kraju ponovo sužuje na 10,8 m.

Kao i druge ulice u Tvrđi u 18. st. je bila popločana kamenim oblutcima, koji su krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 20. stoljeća zamjenjeni novim popločenjem granitnim kockama. Za razliku od većine drugih ulica u Tvrđi gdje je arhitektonskim rješenjem popločenja uglavnom zadržana naglašena standardna podjela na središnji kolovoz i rubne pločnike, specifičnost je rješenja ove ulice (kao i Boškovićeve, Markovićeve i Ulice Danice Pinterović) da je odvodni kanal postavljen u sredinu ulice, a granitne kocke na obje strane tako razdjeljenog kolovoza slagane su također lepezasto. Na, u drugim ulicama, uobičajenoj poziciji odvodnih kanala, rubno uz kolnik, izvedene su uzdužne trake linijskog popločenja, koje na standardni način dijele središnji kolovoz od bočnih nogostupa. Nogostupi su izvedeni linijski paralelnim slaganjem, okomito na ulična pročelja, u istoj razini s kolnikom.

Ulica Kamila Firingera

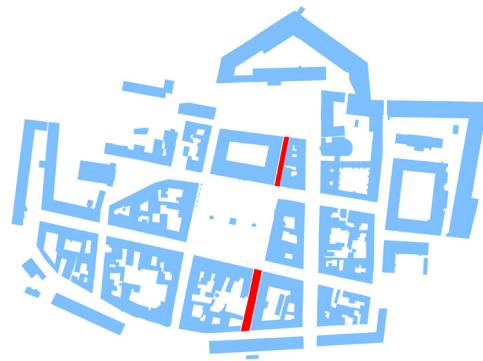

Ulica Kamila Firingera

Ulica Ruđera Boškovića

Mjernička ulica / Inženjerska ulica / Školska ulica / Gimnazijska
ulica / Ulica Ruđera Boškovića

U prilozima (knjiga 2) studije:
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 11, 31.

Ulica u produžetku osi istočne strane Trga Sv. Trojstva prema jugu. Spajala je Trg s vojarnom (danasm drugom zgradom Arhiva) na svom južnom kraju, uz današnju Firingerovu ulicu. Nastala je početkom 18. stoljeća u ispravku trase starije ulice koju je naslijedila, ali od koje je možda uspostavljena u znatnom odmaku na novom položaju.

Široka je 11 m na jugu, a 10,6 m na sjeveru, na spoju s Trgom Sv. Trojstva. Duga je 70 metara u svom južnom segmentu.

Bila je popločana u 18. stoljeću kao i druge ulice kamenim oblutcima. Krajem 1970-ih i početkom 80-ih izvedeno je novo popločenje granitnim kockama, slaganim lepezasto. Odvodni kanal postavljen je središnje, izведен od kocki manjeg formata, u sjevernom dijelu se račva i spaja na odvodne kcale južne strane Kuhačeve ulice, na jugoistočnom uglu Trga Sv. Trojstva. Bočno su izvedene uzdužne trake linjskog popločenja, kojima je ulica razdijeljena na kolnik i šire rubne nogostupe, izvedene u istoj razini.

Stari ulični spoj Trga Sv. Trojstva i Trga Vatroslava Lisinskog, bivša Gimnazijska ulica, recentnije je priključena Ulici Ruđera Boškovića, te predstavlja njezin sjeverni segment. Funkcionira kao servisni prolaz, iz ulice postoji tek jedan ulaz u obodne građevine. Ovaj ulični potez širine je 7 m na južnom dijelu, 7,2 m na sjevernom. Dužine je 55 m.

Prema dostupnoj karti postojećeg stanja iz 1973. ovaj dio Boškovićeve bio je popločan kaldrmom uz manji komad asfaltnog nogostupa. Danas je bivša Gimnazijska ulica travnata površina s uskim ophodom od opeke uz istočni rub zgrade Generalata.

Ulica Ruđera Boškovića

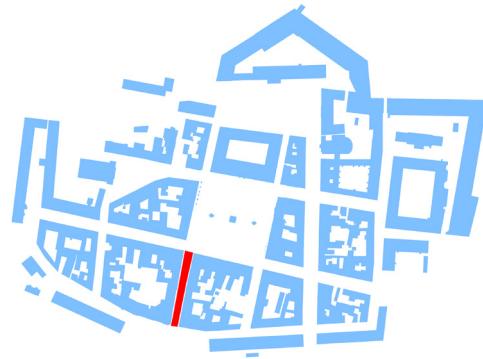
Ulica Ruđera Boškovića / bivša Gimnazijalska ulica

Ulica Franje Markovića

Poštanska ulica / Ulica Franje Markovića

U prilozima (knjiga 2) studije:

- na stariim razglednicama 14, 34, 35.
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 27, 28.

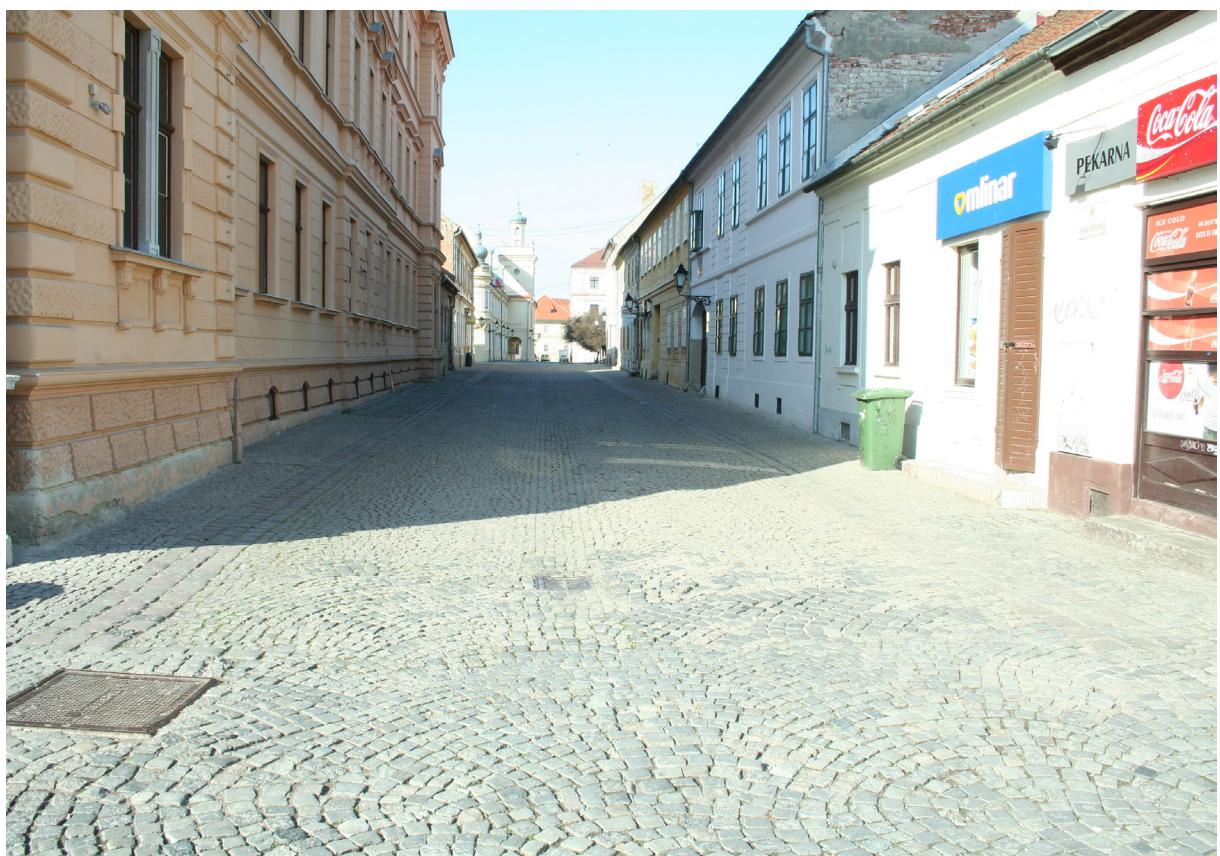

Ulica u produžetku osi zapadne strane Trga Sv. Trojstva prema jugu. Spajala je Trg s nekadašnjim središnjim bastionom na južnoj strani Tvrđe, bastionom Sv. Leopolda. Nakon rušenja bastiona i izmještanja tramvajske pruge izvan Tvrđe 20-tih god. 20. stoljeća, te postavljanjem nove tramvajske stanice na novoprobijenoj gradskoj aveniji (danas Europska avenija) postala je glavna ulazna pristupna ulica u Tvrđu, suprotno njenoj izvornoj funkciji spoja bastiona s glavnim trgom, a u produžetku iste ulične osi prema sjeveru Katančićevom ulicom, i sa skladištima na sjevernom bastionu Sv. Eugena.

Nastala je početkom 18. stoljeća kao planirana ulica, no naslijedila je stariju ulicu koja je imala sličnu funkciju pristupa bedemima. Kao i druge poprečne ulice u Tvrđi vjerojatno je također znatno pomaknuta od nekadašnje trase starije ulice.

Ulica je duga 85 m i široka na južnom dijelu 9,7 m, a na sjevernom, na spoju s trgom 11,2 m.

Krajem 1970-ih i početkom 80-ih izvedeno je novo popločenje granitnim kockama, slaganim lepezasto, u središnjem dijelu, zoni kolnika. Odvodni kanal postavljen je središnje, izведен od kocki manjeg formata. Bočno su postavljene uzdužne trake linijskog popločenja izvedne od granitnih kocki većeg formata, kojima je ulica razdijeljena na kolnik i rubne šire nogostupe, izvedene u istoj razini, slagane linijski paralelno, okomito na ulične fronte.

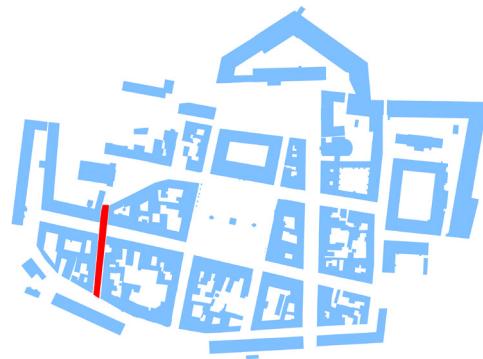

Ulica Franje Markovića

Ulica Danice Pinterović

Staklarska ulica / Obrtnička ulica / Ulica Ivice Šestaka /
Ulica Danice Pinterović

U prilozima (knjiga 2) studije:
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografija 20.

Ulica koja poprečno spaja Trg Jurja Križanića s nekadašnjom vojarnom uz južni bedem Tvrđe, presjecajući nekadašnju Glavnu ulicu (Ulicu Franje Kuhača). U njenom produženom kraćem dijelu, koji spaja Kuhačevu ulicu s Križanićevim trgom, ulica je naslijedila nekadašnji spoj dvije srednjovjekovne longitudinalne ulice, a u južnom dijelu funkciju jedne od starijih ulica za pristup bedemu. Baroknom regulacijom te su objedinjene funkcije spretno povezane jednom ulicom u novoj uličnoj cjelini.

Kao i druge ulice Tvrđe bila je popločana u 18. stoljeću kamenim oblutcima, a krajem 19. stoljeća rubni, malo povиšeni pješački pločnici bili su asfaltirani. Krajem 1970-ih i početkom 80-ih izvedeno je novo popločenje granitnim kockama, slaganim lepezasto, u središnjem dijelu, zoni kolnika. Odvodni kanal postavljen je središnje, izведен od kocki manjeg formata. Bočno su izvedene uzdužne trake linijskog popločenja, kojima je ulica razdjeljena na kolnik i rubne šire nogostupe, izvedene u istoj razini. Kocke su u zoni nogostupa slagane linijski paralelno, okomito na ulične fronte.

Ulica je od Trga Jurja Križanića do Firingerove duga cca 100 m, a široka je gotovo ujednačeno, na južnom kraju 9,5 m, a na sjevernom, na spoju s Kuhačevom 9,2 m.

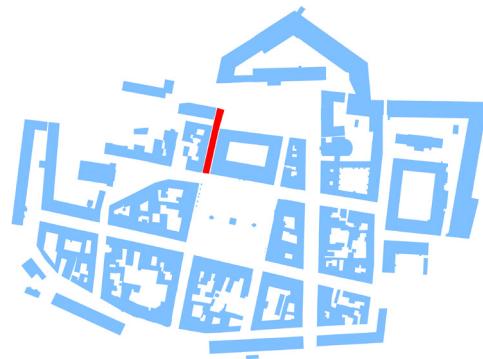

Ulica Danice Pinterović

Ulica Matije Petra Katančića

Provianska ulica / Opskrbnička ulica / Ulica Vuka Daničića /
Ulica Matije Petra Katančića

U prilozima (knjiga 2) studije:
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 58, 62.

Ulica u produžetku zapadne strane osi Trga Sv. Trojstva prema sjeveru. Spaja glavni trg Tvrđe s ulazom u skladišta i kazamate bastiona Sv. Eugena (VIII. bastion), prema kojima se spušta na sjeveru.

Široka je na južnom kraju 9,0 m, a 8,8 m kod ugla sa zapadnom stranom trga V. Lisinskog. Od Trga Sv. Trojstva do spoja s Ulicom Tadije Smičiklasa duga je 52 m. Sjeverni kraj ulice priključen je novim projektnim rješenjem urbanističko-arhitektonskog natječaja 2013. g. prostoru Trga Vatroslava Lisinskog.

Ulica je u 18. stoljeću bila popločana kamenim oblutcima, a pločnici vjerovatno opekama, koje su krajem 19. stoljeća zamijenjene asfaltom. Arhitektonskim rješenjem krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 20. stoljeća zadržana je podjela kao i točni položaji, odnosno širina pločnika, koji su naznačeni odvodnim kanalima u novom popločenju. Kolnik je izведен lepezastim slaganjem granitnih kocki, a nogostupi, izvedeni u istoj razini linijski paralelnim slaganjem, postavljenim okomito na ulične fronte. U produžetku ulice prema bastionu nogostup uz zgradu bivšeg vojnog skladišta izведен je kao monolitna betonska ploča. Na granitno popločenje nastavlja se asfaltirana površina pristupne ceste parkinga, uređenog s vanjske strane VIII. bastiona.

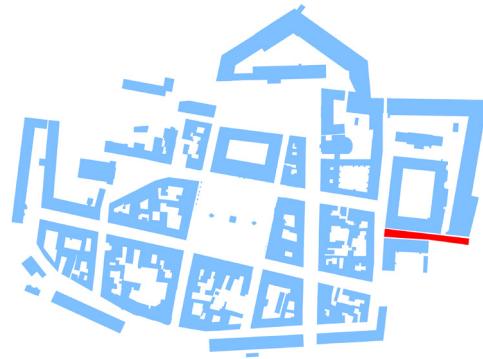

Ulica Matije Petra Katančića

Ulica Vatroslava Jagića

Kod kugle / Oružanska ulica / Ulica Vatroslava Jagića

U prilozima (knjiga 2) studije:
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografija 40.

Ulica koja spaja nekadašnja istočna Carska vrata (vrata Hornwerka) s Fakultetskom ulicom. Definirana je samo zgradama oružane na sjevernoj strani i nekadašnje vojarne na južnoj strani.

Široka je na istočnom kraju 9,1 m, a na zapadnom se proširuje na 11,5 m. Od Fakultetske ulice do početka nekadašnjih Carskih vrata duga je 70 m.

Njenim istočnim krajem išla je trasa konjskog tramvaja, pa je krajem 19. stoljeća taj dio, jednako kao i uz cijelu trasu tramvajske pruge kroz Tvrđu, bio popločan klinker-opekom. U zapadnom dijelu ulice jedva su vidljivi tragovi asfaltne površinske obrade. Ulica ostavlja dojam neuređenosti parterne plohe.

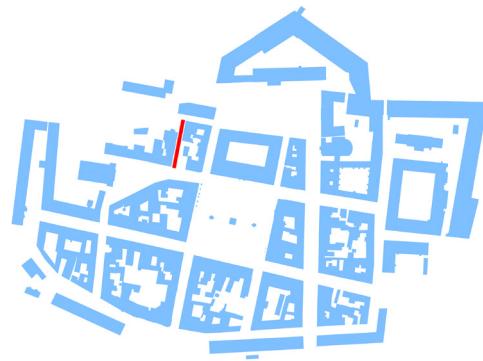

Ulica Vatroslava Jagića

Ulica Vjekoslava Klaića

Tokarska ulica / Ulica Vjekoslava Klaića

U prilozima (knjiga 2) studije:
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografija 63.

Mala i uska ulica koja od istočnog kraja Križanićevog trga, od mjesta gdje se ljevkasti dio trga produžava u spojni ulični odsječak prema Trgu Sv. Trojstva, vodi prema nekadašnjim pristupima bedemima na sjeverozapadnoj strani Tvrđe. Na sjevernom kraju se spaja s poprečnom Ulicom Tadije Smičiklase, slične veličine.

Ulica je duga 55 m, a široka 5,9 m na južnoj, 6,25 m na sjevernoj strani.

U 18. stoljeću bila je popločana kamenim oblutcima kao i ostale ulice u Tvrđi, a pješački pločnik je izведен opekom. Granitnim kockama pokrivena je krajem 70-ih i početkom 80-ih god. 20. st. u sklopu uređenja cjeline. Profil ulice vizualno je podijeljen uzdužnim trakama linijskog popločenja na kolni i pješački dio u istoj razini, uz lepezasto slaganje kocki u kolnom dijelu te linijski paralelno, okomito na ulične fronte, u dijelu nogostupa.

Ulica Vjekoslava Klaića

Ulica Tadije Smičiklase

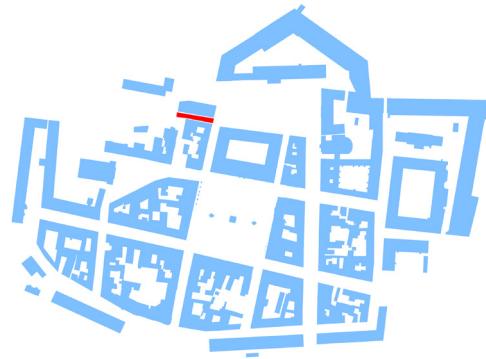
Vojnička ulica / Ulica Tadije Smičiklase

U prilozima (knjiga 2) studije:
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografija 63.

Mala i uska ulica koja spaja Katančićevu i Klaićevu ulicu, a nekada je zapadno vodila prema sjeverozapadnom kompleksu bedema.

Duga je 40 m, a dalje se prema Perivoju kralja Tomislava, zapadno od povijesne jezgre, nastavlja improviziranom šljunčanom cestom. Široka je 7 m na istočnom, a 6,1 m na zapadnom kraju.

Na karti postojećeg stanja iz 1973. ulica je označena neuređena, zemljana, iako se na fotografiji postojećeg stanja rubno naziru ostaci kamenog popločenja. Danas je u dužini zgrade bivšeg vojnog skladišta popločana granitnim kockama s odvodnim kanalom izvedenim na sjevernom dijelu ulice. Između zgrade i odvodnog kanala postavljene su betonske ploče. U južnom dijelu uzdužno je postavljena traka linijskog popločenja. Slaganje kocki u kolnom dijelu ulice je lepezasto.

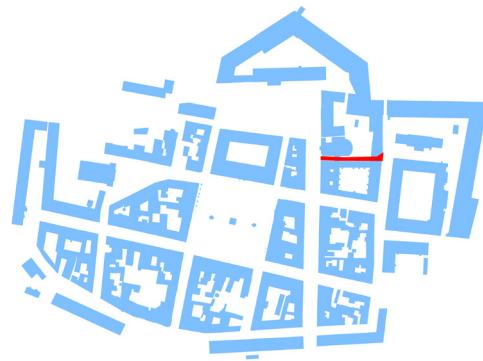

Ulica Tadije Smičiklase

Ulica Svodovi

Klanac / Svodovi

U prilozima (knjiga 2) studije:
- na usporednom prikazu stanja 1972.-3. i 2014.
fotografije 44, 45.

Uski, danas pješački prolaz između Franjevačke i Fakultetske ulice preko kojega su izgrađeni dijelovi dva krila nekadašnjeg Franjevačkog samostana. Jedan je od najstarijih elemenata urbane strukture Osijeka. Nastao je početkom 18. stoljeća, na prastarom pravcu, koji je s južne strane nekadašnje srednjovjekovne župne crkve Sv. Trojstva vodio prema Vodenim vratima, a na drugu stranu prema nekadašnjim Velikim vratima. Spajao je tako tri najvažnija elementa srednjovjekovne urbane strukture Osijeka.

Gradnjom franjevačke crkve Sv. Križa na sjevernoj strani, a samostana na južnoj, prolaz je ostavljen u širini od 6,2 m na istočnom i 5,2 m na zapadnom kraju. Dužina ulice je 68 metara.

Popločenje kamenim oblutcima iz 18. stoljeća u rekonstrukciji krajem 70-ih i početkom 80-ih god 20. st. restauratorskim zahvatom je obnovljeno. Podijeljeno je na kolnu, središnju i rubne pješačke zone. Pješački dio neznatno je uzdignut, a u centralnom dijelu kolnika pravilnijim slaganjem većih oblutaka formirana je središnja razdjelna traka.

Ulica Svodovi

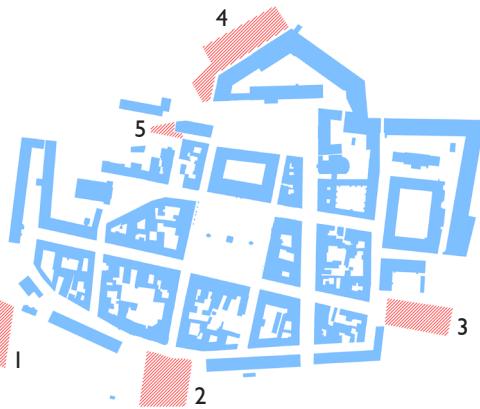
Površine trgova i ulica – u dijelu „nutarnjeg“ grada

Trg Sv. Trojstva	8370
cijela površina trga, uključivo segment Kuhačeve ulice	
Trg Jurja Križanića	2735
uključivo spojni ulični segment prema Trgu Sv. Trojstva	
Trg Vatroslava Lisinskog	7195
prostor Trga definiran obuhvatom natječaja iz 2013., bez segmenta Boškovićeve / bivše Gimnazijске	
Ulica Franje Kuhača	5075
bez segmenta koji prolazi trgom, uključivo spojni segment prema Europskoj aveniji do Fili-bejeve kule	
Franjevačka ulica	3350
od pozicije Novih vrata do franjevačke crkve, u površinu nije uključeno križanje s Kuhačevom	
Fakultetska ulica	2275
od Kuhačeve do Vodenih vrata	
Ulica Josipa Bösendorfera	1245
od Fakultetske do Trga Sv. Trojstva, u površinu nije uključeno križanje s Franjevačkom	
Ulica Kamila Firingera	4790
od istočnog do zapadnog dijela Kuhačeve ulice, u površinu nije uključeno križanje s Franjevačkom	
Ulica Ruđera Boškovića	1130
od Ulice Kamila Firingera do Trga Sv. Trojstva, uključivo bivšu Gimnazisku ulicu	
Ulica Franje Markovića	865
od Ulice Kamila Firingera do Trga Sv. Trojstva	
Ulica Danice Pinterović	810
od Ulice Kamila Firingera do Trga Jurja Križanića, u površinu nije uključeno križanje s Kuhačevom	
Ulica Matije Petra Katančića	470
od Trga Sv. Trojstva do Trga Vatroslava Lisinskog	
Ulica Vatroslava Jagića	680
od Fakultetske ulice do pozicije Donjogradskih vrata	
Ulica Vjekoslava Klaića	320
od Trga Jurja Križanića do Ulice Tadije Smičiklase	
Ulica Tadije Smičiklase	445
od Ulica Matije Petra Katančića do linije nekadašnjih bedema	
Svodovi	405
od Franjevačke do Fakultetske ulice	
Ukupna površina popločenja ulica i trgova osječke Tvrđe	40160 m2

Kontaktnе zone

Kuhačeva ulica, spojni dio s Europskom avenijom (1)

Prometnica, nastavak povijesne ulice, formirana na jugozapadnom obodu Tvrđe nakon rušenja bedema. Ploha prometnice je najvjerojatnije od uvođenja do danas popločana žutom klinker opekom, istom kojom je bio popločan i veći dio Kuhačeve ulice, u zadnjem desetljeću 19. stoljeća. Neposredno uz prometnicu prezentirani su ostaci Fili-bejevog bastiona, dio fortifikacijskog sklopa orijentalnog Osijeka, otkriveni tijekom rušenja jugozapadnog bastiona dvadesetih godina prošlog stoljeća. Uz kolnik je formiran nogostup s istočne strane, popločan granitnim kockama. Šira zona uz prometnicu uređena je travnata površina.

Južni ulaz (2)

Središnji dio Ulice Kamila Firingera, u osi s Ulicom Franje Markovića nakon rušenja bedema i izvedbe nove prometnice, današnje Europske avenije, koja tangirajući zaobilazi Tvrđu postaje glavni pješački pristup povijesnoj jezgri. Od tog trenutka ovaj prostor funkcioniра kao hortikulturno uređena površina. 2007. g. postojeće asfaltne pješačke staze zamijenjene su novim ulaznim akcentom, Rondelom velikana s centralno postavljenom fontanom. Za popločenje rondelle odabrane su rezane kamene ploče srednjeg formata, fontana i rubno pozicionitrane klupe obložene su također kamenom. U međuvremenu je iz razloga neadekvatne ugradnje na više mjesta nužan popravak hodne plohe. Oko rondela je uređena travnata površina s nekoliko slobodno raspoređenih stabala te nešto niskog zelenila.

Kuhačeva ulica, spojni dio s Trpimirovom ulicom (3)

Prometnica, nastavak povijesne ulice, formirana kao istočni nastavak Kuhačeve nakon rušenja bedema i barutane, koja je stajala na ovom mjestu. Danas je manjim dijelom popločana granitnim kockama, a u istočnom dijelu asfaltirana. Asfaltirani nogostup položen je s južne strane. Južno od prometnice prema zgradi Arhiva uređena je travnata površina, dok je sjeverno neuređeno parkiralište privremeno predviđeno za prihvat turističkih autobusa.

Parking uz VIII. bastion (4)

Neposredno uz sjeverozapadni rub VIII. bastiona tijekom vremena (postoji i 1973.) uređeno je veće asfaltirano parkiralište. Pristup je u produžetku Ulice Matije Petra Katančića, zapadnim rubom Trga Vatroslava Lisinskog. Neposredno uz pristupnu cestu parkingu dijagonalno prema sjeverozapadu položena je asfaltirana pješačka staza koja vodi prema dravskoj šetnici.

Produžetak Smičiklasove ulice (5)

Ulica Tadije Smičiklase, najkraća je tvrđavska ulica i spajala je Ulicu Matije Petra Katančića sa sjeverozapadnim dijelom bastionskog sklopa. Nakon rušenja bedema formiran je neuređeni makadam koji uz sjeverni zid dvorišta bivšeg isusovačkog samostana, vodi u pravcu zapada prema Perivoju kralja Tomislava.

Kuhačeva ulica, spojni dio s Europskom avenijom, zapadni kolni ulaz u Tvrđu

Južni ulaz s Rondelom velikana, pozicija nekadašnjeg III. bastiona

Kuhačeva ulica, spojni dio s Trpimirovom ulicom, istočni kolni ulaz u Tvrđu

Neuređeno parkiralište, sjeverno od istočnog kolnog ulaza u Tvrđu

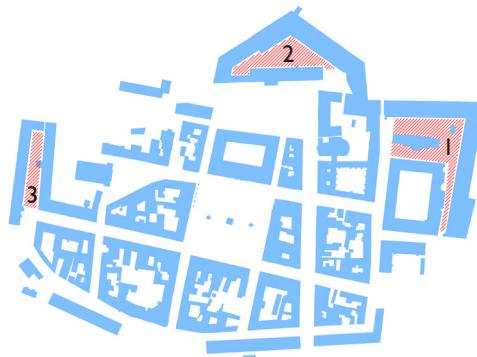
Parking uz sjeverozapadni rub VIII. bastiona

Produžetak Ulice Tadije Smičiklase, makadam u pravcu Perivoja kralja Tomislava

Dvorišta

Pojedina dvorišta osječke Tvrđe, bez obzira što nisu dio javne ulične mreže, ističu se svojim javnim karakterom, što često nije bio slučaj u prošlosti. Mogućnost javnog, raznorodnog korištenja te javni sadržaji orijentirani na ove prostore, ukazuju na potrebu osvrta, u sklopu ove studije, na moguće principe parternog uređenja.

Dvorište uz zgradu nekadašnje Donje oružane (1)

Sjeverno i istočno od oružane nalazi se veliko dvorište, servisna ploha uz kazamate sjeveroistočnog bastiona i zgradu nekadašnje vojne veterinarske stanice, danas zgrade HRZ-a. Recentnije je većim dijelom popločana starom opekom, što je prepoznato kao zanimljiv pristup uređenju nekadašnjih servisnih prostora i ambijentalno unaprijeđenje. Ponekad se koristi za gradske manifestacije.

Dvorište VIII. bastiona (2)

Također, servisna ploha uz kazamate VIII. bastiona, sjeverno od zgrade nekadašnje vojne pekare. Danas, većinom neuređena ploha, djelomično asfaltirana. Pozicija, određena intimnost prostora, mogućnost kontrole pristupa te direktna veza na danas većinom neiskorištene prostore kazamata i zgrade pekare, ambijentalno izrazito kvalitetne prostore, potencijalne su kvalitete ovog dvorišta.

Dvorište Prehrambeno-tehnološkog fakulteta (3)

/između zgrada nekadašnje vojne bolnice te vojne straže i garnizonskog zatvora/
Usko, izduženo dvorište na zapadnom kraju Kuhačeve ulice, uz zgrade u korištenju fakulteta, parerno je uređena površina u dvije razine. Donja je popločana opekom, a gornja, u razini Kuhačeve rekonstruiranom kaldrmom i koristi se za parking dјelatnika fakulteta. Dvije razine povezane su rampom završno obloženom rezanim kamenim pločama većeg formata. Za razliku od parternog popločenja, obrada rampe, ograde od inox-a, upotrijebljena dvorišna rasyjeta djeluje neusklaćeno povijesnom ambijentu. Također, korištenje partera za parking automobila, bez obzira što predstavlja svakodnevnu nužnost, nije najsretniji način korištenja ulaznog segmenta dvorišta.

Osim navedenih, u dvorišta s javnim i potencijalno javnim karakterom moguće je navesti uređeno dvorište parkovnog karaktera zapadno od crkve Sv. Mihovila, dvorište Generalata (današnji Rektorat Sveučilišta), dvorište bivšeg Franjevačkog samostana (danас depo Muzeja Slavonije) te dvorište Donje oružane.

Dvorište I. bastiona, uz zgradu nekadašnje Donje oružane

Dvorište VIII. bastiona

Dvorište Prehrambeno-tehnološkog fakulteta

Dvorište uz crkvu Sv. Mihovila, parkovnog karaktera s vidljivim ostacima tvrđavskog zida

Lineta

Lineta ispred Vodenih vrata, jedinih očuvanih gradskih vrata Tvrđe, fortifikacijski je element nevelikog prostornog opsega, međutim iznimnog značaja, nekad za kontrolu pristupa s dravske strane, danas za cjelovitost slike preostalih dijelova zidina osječke tvrđave.

Linetu je projektirao Nicolaus Doxat de Demoret, glavni projektant fortifikacija na granici carstva u doba Princa Eugena Savojskog i supervizor gradnje Tvrđe u najvažnijem razdoblju gradnje. Doxat svojim projektom rješava problem obrane utvrđenog ulaza u grad izravno s rijeke u uvjetima promjenjivosti vodostaja i zamuljivanja obale iza bastiona Sv. Eugena, nakon njegovog proširenja.

Nakon prestanka razloga koji su doveli do gradnje, lineta je razgrađena i zapunjena zemljom te je dug vremenski period ovaj prostor bio tek travnata površina.

Danas je ovo testni projekt ambijentalne rekonstrukcije jednog povijesnog sloja, godinama zaboravljenog. Trenutno u fazi izvedbe, trebao bi dopuniti reprezentativnu sliku Tvrđe s dravske strane uz uspostavu novih prostornih kvaliteta i sadržaja te prezentaciju izvorne visine bedema. Upotreba opeke kao primarnog gradivog materijala partera linete i pristupnih staza pokazati će moguće principe uređenja bivšeg fortifikacijskog prstena.

Rekonstrukcija linete ispred Vodenih vrata

ANALIZA KOMPARATIVNIH PRIMJERA

Cjelovito plansko rješenje partera ulica i trgova u povijesnim jezgrama europskih gradova jedna je od središnjih tema u procesu uređenja i rehabilitacije najstarijih dijelova povijesnih središta.

Uređenjem se redovito nastoji naglasiti izdvojenost i specifičnost povijesnih jezgri, pa je najčešće prisutna uspostava određene relacije prema lokalnoj ili regionalnoj tradiciji u načinu uređenja patrera, ali se redovito primjenjuju i manje ili veće varijacije suvremenih rješenja.

Od cjelokupne lepeze mogućih referentnih primjera, realiziranih ili planiranih u praktički već neizmjernom broju slučajeva, kada više gotovo da nema europskog grada u kome ova tema nije uspostavljena, ovdje su odabrani najistaknutiji primjeri među onim gradovima koji posjeduju neke od srodnosti s povijesnom jezgrom Osijeka – Tvrđom.

Osijek je bio, uz Varaždin, prvi grad u Hrvatskoj u kome je najstariji dio povijesne jezgre uređen prema cjelovitom projektu u vrijeme kada je i u cijeloj Europi trajao veliki val obnove i uređenja povijesnih središta. U oba grada popločenje je bilo izvedeno vrlo slično – granitnim, tesanim kockama srednje veličine, pretežno slaganim u lepeze. U Varaždinu je prije nekoliko godina izmjenjen dio tada izvedenog popločenja, koje je na glavnem trgu, te u dijelu glavnih ulica zamijenjeno kamenim pločama nešto većeg formata.

Za razliku od Osijeka i Varaždina, u povijesnoj jezgri Zagreba - Gornjem gradu i Kaptolu, plohe ulica i trgova do danas nisu još cjelovito rješene niti uređene, ali je započeo proces postupne zamjene asfalta kamenim kvadrima ili kockama u nekim od najvažnijih dijelova jezgri, koje u slučaju Gornjeg grada imaju prvenstveno za cilj da se popločenjem naglasi povijesni ambijent. U tu svrhu reciklažno je iznova upotrebljen kamen za popločenje iz drugih dijelova grada. Kamo popločenje iznova upotrebljenim kamenom u novom rješenju, prvenstveno teksturom materijala, naglašava povijesni karakter prostora.

Za Tvrđu najrelevantnije komparativne primjere možemo podijeliti u dvije najvažnije grupe: u primjere baroknih gradova-tvrđava, te regionalno srodne primjere onih povijesnih srednjoeuropskih gradova koji se nalaze u određenoj karakterističnoj relaciji s Osijekom.

Dva grada pripadaju objema kategorijama: *Petrovaradin i Alba Iulia*. Uređenje ploha u Petrovaradinu, ali samo u Gornjoj tvrđavi, vrlo je srođno postojećem popločenju osječke Tvrđe, s tim da su najistaknutije hodne površine, posebno vidikovaca u Petrovaradinu popločene opekom. Alba Iulia primjer je novog cjelovitog uređenja različitim vrstama i dimenzijama kamena, rezanog za hodne, a tesanog prvenstveno za dekorativne ili srodne površine.

Najistaknutiji primjeri gradova-tvrđava, koji su bili i izvorište urbane tipologije kojemu pripada i osječka Tvrđa, Torino i nizozemski gradovi-tvrđave poput Naardena od osobitog su i prvorazrednog interesa.

U Torinu je cjelovito iznova uređena ploha u baroknoj jezgri nekadašnjeg grada-tvrđave na vrlo karakterističan i prema općoj ocjeni uspješan način, granitnim kockama manjeg formata, prema integralnom projektu kojega karakterizira suzdržanost u oblikovanju. Takav pristup naglašava prvenstveno vrijednost arhitektonskog okvira, što je bila i osnovna karakteristika tradicionalnih načina popločavanja u najvažnijim stariim europskim gradovima.

Suzdržanost u oblikovanju karakteristična je i u velikom broju primjera obnovljenih nizozemskih gradova-tvrđava, s tim da je u njima popločenje izvedeno u opeci, ali na vrlo različite načine. Najuspješniji i najzanimljiviji su primjeri u *Haarlemu* i *Delftu*, gdje je inovativnost postignuta osobito uspješno u suvremenom načinu slaganja tradicionalnog materijala popločenja – opeke, te nešto stariji i najpoznatiji primjer *Naardena*.

Zanimljiva je također i usporedba s nekadašnjim gradom-tvrđavom *Kaiserswerthom* kod Dusseldorfa, koji je bio svojim fortifikacijama izravni uzor za gradnju prvih baroknih fortifikacija Osijeka. Iako je grad danas arhitektonski znatno manje očuvan nego što je očuvana osječka Tvrđa, ulično popločenje sivim granitnim kockama sroдno je postojećem popločenju Tvrđe, a također potječe iz druge pol. 20. stoljeća.

Relevantni primjeri Osijeku srodnih gradova Srednje Europe pokazuju da se u većini slučajeva uglavnom pristupa cjelovito planiranom uređenju partera povijesnih jezgri. Različiti primjeri su razloženi u izrazitoj lepezi pristupa i rješenja, od izvornih i tradicionalnih, redovito oblikovno suzdržanih rješenja, za koje je najizrazitiji primjer *Olomouca*, te *Brna*, do suvremenijih i arhitektonski manje ili više maštovitih i oblikovno naglašenijih primjera od kojih je najistaknutiji i najnoviji Osijeku geografski najbliži primjer *Pečuha*.

U prilozima studije (knjiga 2) donosi se kratki pregled izvedenog popločenja u povijesnim jezgrama gradova užeg i šireg europskog prostora.

VALORIZACIJA I PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA

Urbogeneza – zaključna razmatranja i valorizacija

Ulična mreža Tvrđe rezultat je složene urbogeneze, koja je započela inicijalnim razvojem početne jezgre - trga nastalog najkasnije sredinom 12. stoljeća (na mjestu današnjeg trga V. Lisinskog), neposredno uz najpovoljniji prijelaz preko rijeke Drave prije njenog ušća u Dunav. U njoj se i nakon radikalne barokizacije naslijedenog srednjovjekovnog, orijentaliziranog grada, s temeljitim geometrizacijom zatečene ulične mreže i težnjom da se morfološki približi ortogonalnom rasteru, može odčitati povijesna slojevitost u kojoj su se osnovni ulični pravci razvili u čvoruštu susreta dva prvorazredna strateška pravca: podravskog s podunavskim.

Od nekadašnjih glavnih gradskih vrata na jugoistočnom uglu grada odvajale su se ulice u podunavskom pravcu prema prijelazu preko rijeke Drave, a u podravskom na suprotnu stranu grada prema drugim gradskim vratima na zapadnoj strani. No, uz to izdvajali su se od sve tri ulazne točke u grad i zasebni ulični pravci prema prostorno ekscentriranom trgu, smještenom na malo povиenom platou uz obalu rijeke, pa je osnovna struktura posjedovala dvostruku slojevitost, ispunjenu dodatno još i sporednim spojnim ulicama.

U srednjem vijeku centralitet trga bio je naglašen smještajem župne crkve i kaštela s njegove istočne strane, te neposrednim pristupom s trga na rijeku, u riječnu luku, odnosno prijelaz preko rijeke. U 14. stoljeću gradi se i jedini samostan u gradu, s drugom gradskom crkvom. Vjerojatno se smješta u blizini glavnih gradskih vrata, druge točke po važnosti u gradu.

Orijentalizacija grada nakon osvajanja u 16. stoljeću nije mogla bitnije utjecati na promjenu ulične mreže, jer su sve ključne točke unutar gradskih zidina ostale i dalje iste. Ipak trg nije mogao posve zadržati nekadašnju ključnu ulogu, jer se grad naglim razvojem proširio izvan zidina na južnu i zapadnu stranu, gdje se razvilo novo veliko trgovačko središte. Uz to je i nakon rušenja crkava došlo do promjene. Na mjestu, vjerojatno, obje crkve izgrađene su džamije, no treća najvažnija i najveća gradska džamija u okviru zidina nekadašnjeg srednjovjekovnog grada, Kasim-pašina džamija i kompleks uz nju, izgrađeni su u do tada manje važnom sjeverozapadnom dijelu grada. Time je orijentalni grad dobio i drugo težiste u okvirima stare jezgre.

Dva težista iz razdoblja orijentalnog grada naslijedena su i u baroknoj obnovi. Dvije džamije najprije su adaptirane, veća Kasim-pašina u isusovačku župnu crkvu, a manja Sulejmanova (koja je naslijedila mjesto srušene srednjovjekovne župne crkve) u franjevačku, a zatim su džamije porušene i zamijenjene novim baroknim građevinama.

U baroknoj obnovi najprije je zamišljeno trasiranje izravnog uličnog spoja između gradskih vrata na podunavskom komunikacijskom pravcu (od kojih su Nova vrata na kopnenoj strani pomaknuta prema zapadu), te zadržavanje iznova utvrđenog gradskog kaštela. No ubrzo se od zadržavanja kaštela

odustalo i predviđena je nova koncepcija vojničkog grada sa smještajem novih vojarni prvenstveno duž unutarnje strane bedema, a naznačeno je i postavljanje novog „Parade platza“ u središtu grada. Preostala zatečena ulična mreža predviđena je već tada za geometrizaciju, odnosno za ispravljanje osnovnih uličnih pravaca.

No, u izvedbi je od kopnenih vrata na novom položaju nova ulica trasirana umjesto prema Vodenim vratima, izravno prema starom, srednjovjekovnom gradskom trgu. Bila je zamišljena kao glavna ulica, pa je regulirana kao najšira od svih gradskih ulica. Obnovljena su i treća gradska vrata na zapadnoj strani, ali je ulica prema njima, u skladu s vojnim zahtjevom da se ulica ne smije izravno nastavljati na os ulaza u grad, malo pomaknuta iz osi. No, ona je na ispravljenoj trasi samo obnovila pravac stare ulice koja je spajala istočna i zapadna gradska vrata (Valpovačka i Vukovarska).

Nakon početne ideje o zadržavanju starog trga kao središta (ili jednog od središta) grada, zbog čega je prema njemu trasirana nova ulica, najkasnije u drugom desetljeću 18. stoljeća došlo je do realizacije koncepcije u kojoj je, u samom središtu, postavljen novi veliki glavni gradski trg. Tada su po jedinstvenom planu regulirane i sve preostale ulice, koje su većim dijelom naslijedile starije ulice, ali nisu projektirane po jedinstvenom formalnom obrascu. Nisu regulirane u istim širinama, nego su dobile svoje individualizirane i vrlo različite širine, a uz to je izbjegnut i čvrsti formalizam u pravilnosti mrežnog rastera ulica i blokova koje su zatvarale.

U dalnjem razvitu grada, nakon izgradnje nove isusovačke župne crkve, ispred njenog pročelja formiran je manji trokutasti trg, koji je naslijedio nekadašnje prošireno gradsko čvoriste oko Kasim-pašine džamije. Novi glavni gradski trg u središtu utvrđenog grada dobio je arhitektonski okvir i sadržaje koji su ga pretvorili u pravo središte i vojničkog i civilnog grada. Svojom veličinom i sadržajima glavni trg je bio dovoljno dominantan da je stari, nekadašnji srednjovjekovni glavni trg, ostao marginalan i neformiran, iako nikada nije bio do kraja negiran i izgrađen u gradski blok, kako je to bilo planom predviđeno. Uz njega su na istim mjestima ili samo u malom prostornom pomaku, sve tri nekadašnje ključne građevine koje su davale srednjovjekovnom trgu njegovu osobitu važnost – crkva, kaštel i veliko skladište uz gradski zid prema obali Drave, iznova izgrađene. Na mjestu nekadašnje srednjovjekovne župne crkve izgrađena je franjevačka crkva, na mjestu kaštela velika oružana s reprezentativnim pročeljem poput palače, a na mjestu nekadašnjih skladišta novo daleko veće vojno skladište (pekara) i opskrbnička kasarna.

Izvanredna slojevitost urbane geneze, radikalnom je baroknom obnovom, koja je u konačnici povijesnu jezgru grada Osijeka pretvorila u cjelovito planirani i izgrađeni barokni grad-tvrđavu, ostala u najvećoj mjeri skrivena. Ali zahvaljujući specifičnom i izvanrednom načinu baroknog planiranja, u kojemu je izbjegnut kruti formalizam, stariji povijesni slojevi razvoja grada ostali su prisutni i dalje u znatnoj mjeri, pa i kao neke od temeljnih odrednica njegove današnje morfologije.

No, jedinstvenost i stilska cjelovitost planiranog baroknog grada-tvrđave ostala je njegova glavna i dominantna karakteristika i vrijednost.

Pregled povijesti popločenja gradskog partera Tvrđe, kritička razmatranja i valorizacija

U skladu sa slojevitom povijesti grada i način uređenja partera ulica i trgova Tvrđe posjeduje također određenu slojevitu povijest i osobite karakteristike.

Najstariji način uređenja ulica, koji se kao i u svim drugim panonskim gradovima susretao prvenstveno s problemom odvodnje i prohodnosti, osobito u kišnim razdobljima, bio je karakterističan po načinu nasipanja ulica zrnatijim šljunkom. Takav način konstatiran je i u Osijeku prilikom nekih od arheoloških iskopavanja, primjerice na Trgu V. Lisinskog, no čini se da je bio manje prisutan nego u onim gradovima gdje je takav materijal bio lokalno dostupniji.

Drugi način, koji je u Osijeku dokumentiran u opisima iz Osmanskog razdoblja povijesti grada, ali je također mogao biti prisutan i ranije, bio je specifičan osobito u krajevima bogatim hrastovom šumom. Sastojao se u polaganju hrastovih tesanaca na kolovoze najvažnijih ulica.

Ta su dva načina bila stoljećima prisutna u svim gradovima ne samo Panonskog prostora, nego i znatno šire. Ono, međutim, po čemu se Osijek izdvojio već rano u 18. stoljeću je integralno popločenje gotovo svih ulica i trgova ovećim riječnim kamenim oblutcima.

Taj veliki zahvat, jedinstven među svim gradovima kontinentalnog dijela Hrvatske, bio je posljedica osobite važnosti carskog grada-tvrđave. Porijeklo tih oblutaka nije još pouzdano utvrđeno. Može se pretpostaviti da potječe iz alpskih ili karpatskih krajeva, od kuda ih se u Osijek moglo lako dopremiti plovnim rijekama, Dravom na splavima iz Maribora ili Ptuja ili Dunavom brodovima. Osim za popločenje ulica i trgova isti kamen koristio se i za neke pristupne prostore, naprimjer za utvrđeni put na lineti pred Vodenim vratima, gdje su arheološki konstatirana dva sloja, jedan iz 30-tih, te drugi iz 60-tih godina 18. stoljeća.

Kameni oblutci su bili slagani tako da su linijski označeni rubnjaci i središnji dio kolovoza (vidljivo na fotografijama u prilogu studije). U cjelini su međutim, prvenstveno zbog prevelike prosječne veličine oblutaka, bili izrazito neugodni za kretanje pješaka, ali također i kola. No, osobitost i jedinstvenost tog kamenog popločenja u gradu koji je bio zidan opekom, gdje su opekom bile zidane goleme fortifikacije, koje su činile njegov snažni prostorni okvir, naglašavala je s jedne strane cjelovitost oblikovanja gradskog prostora unutar bedema, ali istovremeno i kontrast prema dominantnom fortifikacijskom okviru u opeci.

Određena promjena u popločenju dijela partera Tvrđe uslijedila je nakon uvođenja konjskog tramvaja. Hodna površina šireg prostora tramvajske trase bila je popločena čvrstom i glatkom žutom (oker) klinker opekom, koja je dijelom zadržana i nakon uklanjanja tramvaja, a njome je popločena i nova jugozapadna pristupna cesta nakon rušenja gradskih bedema 1926.g.

Integralnim urbanističkim planom uređenja Tvrđe iz 70-tih godina 20. stoljeća zadržane su neke bitne dotadašnje karakteristike i specifičnosti popločenja Tvrđe, te su iznova interpretirane u novom

projektnom rješenju čime je naglašena cjelovitost i jedinstvenost povijesnog ambijenta, jednako kao što je to također na cjeloviti način bilo riješeno i u 18. stoljeću. Novo popločenje otklonilo je dio problema krajnje nefunkcionalnosti starog popločenja, koje se nikakvim kompromisnim zahvatima nije moglo prilagoditi potrebama nužne revitalizacije prostora. Projekt je bio jedan od prvih primjera integralnog revitalizacijskog zahvata toga tipa, što je uz tadašnji sličan zahvat u Varaždinu sve do danas ostao i jedini u cijeloj Hrvatskoj, a posebno u njenom kontinentalnom dijelu.

U sklopu novoga rješenja dijelom je, u za to u planski posebno određenim ulicama, konzervatorski očuvan i primjer izvornog popločenja kamenim oblutcima ili je s manjim oblutcima s naglašenije poravnatom ispunom ta vrsta popločenja nešto funkcionalnije interpretirana (u ulici Svodovi). U pristupnoj cesti na jugozapadnom uglu zadržano je i popločenje klinker opekom s tramvajske trase, pa je na taj način očuvano i sjećanje na taj sloj u povijesti Tvrđe.

Ulice i trgovi su projektno interpretirani sa svjesnom individualizacijom pojedinih ulica kroz varijacije u načinu popločenja, u čemu je osobita projektna pažnja poklonjena glavnom trgu, Trgu Sv. Trojstva. Time je samo potvrđeno izvorno barokno urbanističko rješenje koje karakterizira suptilna individualizacija pojedinih ulica. Posebni je uspjeh ukupnog rješenja u oblikovnoj individualizaciji prostora postignut sadnjom novih drvoreda patuljastog javora, koji su postavljeni samo u dva jedina posve nova barokna prostorna elementa, koji su dodani uličnom tkivu Tvrđe u 18. stoljeću – Franjevačkoj ulici i Trgu sv. Trojstva. Na taj je efektni način naznačena i povijesna slojevitost urbanog tkiva, a da nije narušena njegova cjelovitost.

Dva su elementa tadašnjeg rješenja ostala problematična:

- novo popločenje postavljeno je u većem dijelu ulica na način da je zadržana kota zatečenog popločenja, inicijalno izdignuta u odnosu na izvornu još krajem 19. st., pa su dijelom ostali zagrađeni podrumski otvor, ulazi u kuće itd.,
- izvedba popločenja nije bila odgovarajuće kvalitete, pa je danas u znatnoj mjeri kameni pokrov posve propao ili se to može očekivati u bližoj budućnosti. Uz to kamen nije bio u izvedbi slagan kvalitetno, pa je od početka, osobito u nekim važnim dijelovima Tvrđe bilo otežano hodanje, čime je bio umanjen, pa mjestimično i gotovo obezvrijeđen glavni razlog za zamjenu popločenja iz 18. stoljeća.

Problematičan je bio i izbor dimenzija granitnih kocki. Odabrane su kocke prevelikih dimenzija za tesani tip kamenih kocki, što je povezano s upitnom mogućnosti kvalitetne izvedbe slaganja kamenog popločenja, a također i otežanog hodanja neravninama nastalih u slaganju tesanih kocki. Dok je upotreba različitih dimenzija kamenog, uključujući i kocke većih i srednjih dimenzija, dala mogućnost slojevitijeg oblikovanja i naglašavanja važnosti prostora Trga sv. Trojstva, kocke odabrane za standard popločavanja ulica bile su prevelike jer se u standardnom slaganju ne mogu poravnati u hodnoj površini kao kamene kocke manjih dimenzija. U većini europskih gradova gdje su ulični parteri u povijesnim jezgrama popločeni na sličan način, granitnim kockama, pokazalo se da kocke manjeg formata formiraju kompaktniju i ravniju površinu.

Zahvati uređenja pojedinih manjih dijelova partera Tvrđe, koji nisu bili planirani obnovom s kraja 70-tih i početka 80-tih godina donijeli su novi pristup. Razmjerno velika površina dvorišta uz kazamate sjeveroistočnog ugla grada popločena je opekom baroknog formata, u konzervatorskom rješenju iz 90-tih godina prošlog stoljeća, a opekom su ranije ili u novije vrijeme popločena i neka manja dvorišta. Opekom je također predviđeno i popločenje obnovljene linete pred Vodenim vratima, koje je u izvedbi.

Potpuno nova koncepcija u pristupu uređenju primjenjena je novim arhitektonskim rješenjem dobivenim javnim urbanističko-arhitektonskim natječajem za Trg Vatroslava Lisinskog, kojim je predviđeno pokrivanje središnjeg dijela plohe staroga trga betonskim pločama.

Povijesni razvoj popločenja podnih ploha u Tvrđi:

- 18. st. - cjelovito popločenje kamenim oblutcima
- kraj 19 st. - klinker opeka trasom tramvaja
- 70-te i 80-te god 20. st. - cjelovito kamo popločenje granitnim kockama
- 90-te god 20 .st – stara opeka u dvorištu kazamata i nekim gradskim dvorištima
- 2010.-15.- nova opeka linete Vodenih vrata
- plan 2014.- betonske ploče na trgu V. Lisinskog

S problemom brzog propadanja popločenja granitnim kockama iz revitalizacijskih procesa 70-tih godina prošlog stoljeća uz Osijek susretali su se i neki drugi gradovi. Kod nas u Varaždinu, jedinom gradu u Hrvatskoj koji je uz Osijek u to vrijeme uspio cjelovito, također granitnim kockama, popločiti cijelu povijesnu jezgru, u proteklom je nekoliko godina već postupno izvršena zamjena popločenja.

U primjeru Varaždina u zamjenu za granitne kocke prišlo se izraženijem novom arhitektonskom rješenju, s djelomičnom upotrebom rezanih kamenih ploča većih dimenzija i različitih nijansi boje kamena koje su dijelom složene na vidljivo dizajnerski način.

Takav je pristup dvostruko upitan. Veće dimenzije kamenih ploča vizualno umanjuju arhitekturu okvira trgova ili ulica, a pretjerano dizajnerska rješenja popločenja stavljuju u drugi plan povijesni arhitektonski okvir, previše naglašavajući novi parter. Zbog toga se u većini europskih povijesnih gradova koji imaju izraženu i dugu tradiciju popločavanja svojih ulica takav pristup uglavnom izbjegava, a nova popločenja imaju određenu mjeru suzdržanosti u oblikovanju.

Naglasak se prvenstveno stavlja na pažljivi izbor materijala i kvalitetu izvedbe popločenja. U pravilu, u daleko najvećem broju europskih gradova, radi se o popločenju kamenom i izboru kamena različite vrste i porijekla, najčešće granitnih kocki. Takav pristup dominira i u srednjoeuropskom prostoru.

Pri izboru veličina kamenih elemenata u gradovima s većom tradicijom izabiru se u pravilu manji formati, ali redovito i u varijaciji različitih veličina, kojom se uz raznovrsne načine slaganja uspostavlja određena individualizacija pristupa.

Osim kamenom (a ne računajući popločavanja betonskom galerijom, koje je u novije vrijeme prisutno), prisutno je prvenstveno u Nizozemskoj, ali i nekim drugim europskim gradovima, i popločavanje starih povijesnih jezgri niza gradova opekom. Ta vrsta popločenja ima izrazite prednosti u mogućnosti izravnjanja hodne površine i toplini materijalnosti.

Postojeće stanje i valorizacija

Postojeće rješenje uličnog popločenja Tvrđe posjeduje neke od vrijednosti koje se njeguju i dalje u nizu drugih europskih gradova s izraženom urbanom tradicijom komunalnog uređenja. Te vrijednosti trebaju ostati konstanta i u dalnjem procesu obnove i nastavka uređivanja Tvrđe.

Osječka tradicija uključuje i prisutnost određene povijesne slojevitosti, u kojoj se u manjim ili većim fragmentima čuvaju i dijelovi starijih rješenja. Također se pojavljuje i dvojaka upotreba materijala, s izraženim primjerima popločenja opekama (uz nekadašnje popločenje pješačkih staza opekama u drugim dijelovima grada izvan Tvrđe u gradu je u novije vrijeme novom opekom popločeno nekoliko istaknutih prostora – glavni trg u Donjem gradu, trg ispred željezničkog kolodvora).

Uporaba opeke i kama u Tvrđi strukturirana je na način da su plohe ulica i trgova popločene kamenom, a dvorišta, javna i privatna, opekom.

Opeka kao materijal bila je daleko prisutnija u oblikovanju urbane cjeline u vrijeme kada je grad bio opasan snažnim prstenom svojih opekom građenih fortifikacija. Rušenjem bedema 20.-ih godina 20. stoljeća opeka je raznesena za gradnju kuća izvan jezgre, ali u manjoj mjeri i ponovo uporabljena za popločavanja, a takva ponovna uporaba tradicionalno je prisutna u Osijeku oduvijek (osobito ponovnom upotrebom materijala antičke Murse itd.). Obnovom nekih elemenata fortifikacijskog prstena ponovna uporaba opeke kao materijala zbog toga je poželjna, posebno u popločenju obnovljenih ili novih hodnih površina u prostoru nekadašnjeg fortifikacijskog prstena.

Temeljna povijesna prostorna urbanističko-arhitektonska oblikovna koncepcija osječke Tvrđe sadržavala je ideju kontrasta materijalnosti: vanjski fortifikacijski prsten u dominaciji neožbukane opeke kao materijala, kontrastiran je ožbukanoj i raznovrsno bojanoj gradskoj arhitekturi unutar bedema. U oblikovanju partera cjelovito popločenje kamenom ulica i trgova kontrastirano je opekom popločenim javnim i privatnim dvorištima. Rušenjem bedema nestalo je dominacije neožbukane opeke u oblikovnoj strukturi urbane cjeline.

Preporuke

Temeljem analize vrijednosti postojećeg arhitektonskog rješenja popločenja osječke Tvrđe, te karakteristika povijesnog razvjeta, predlažu se slijedeće mogućnosti:

VARIJANTA I

Parcijalna zamjena oštećenog ili uništenog popločenja novim, unutar cjelovitih uličnih segmenata, uz zadržavanje postojećeg oblikovnog arhitektonskog rješenja

Parcijalna intervencija po uličnim segmentima. Preporuča se snižavanje kote postojećeg popločenja tamo gdje je ona podignuta u odnosu na izvornu, pri čemu za referentnu kotu treba uzeti razinu izvornog popločenja uz građevine. Preporuča se upotreba kamenih kocki manjih dimenzija, kako bi se kvalitetnom izvedbom uspostavila bitno ravnija hodna površina.

Zadržavanje postojećih drvoreda u Franjevačkoj ulici, na Trgu Sv. Trojstva i Trgu Jurja Križanića. Stabla koja nedostaju zamijeniti novim sadnicama iste vrste.

Zadržavanje popločenja riječnim oblutcima (kaldrmom) obavezno je u ulicama u kojima i danas postoji (Bösendorferova i Svodovi). Prezentirani dio kamenog popločenja iz 18. stoljeća u Bösendorferovoj ulici potrebno je presložiti u skladu s konzervatorskim načelima.

Naznačavanje i uređenje položaja nekadašnjih gradskih vrata u parternoj prezentaciji prema smjernicama detaljnije razloženima u *varijanti 2*.

Arheološke nalaze arhitekture preporuča se prezentirati u parteru na način sukladan izvornoj strukturi i materijalima.

Prilikom popločenja dvorišta i obnavljanju dijelova nekadašnjeg fortifikacijskog prstena potrebno je i dalje ustrajati na popločenju opekom.

VARIJANTA 2

Cjelovita intervencija u oblikovanju obnove partera

Smjernice za cjelovitu intervenciju u oblikovanju obnove partera obrađene su i grafički, na kartografskom prikazu Smjernice uređenja partera javnih prostora.

Potrebno je pridržavati se vrijednosti i karakteristika u tradiciji uređenja partera Tvrđe koje su utvrđene analizom:

- cjelovitost i integralnost projekta partera ulica i trgova Tvrđe, ali i zadržavanje elemenata i fragmenata naslijeđene povijesne slojevitosti i njihove uklopljenosti u novu cjelinu,
- zadržavanje, očuvanje i razvijanje individualnog karaktera pojedinih ulica i trgova, ali u sklopu varijacija cjelovitog i usklađenog zajedničkog projektnog rješenja,
- izbjegavanje oblikovno dominantnih projektnih rješenja, ali i mogućnost veće varijabilnosti i kreativnosti u interpretaciji tradicionalnih načina popločenja, načinu slaganja novih elemenata u uređenju partera,
- spuštanje podne plohe partera na izvornu visinu koja će se utvrditi sondama, za referentnu kotu treba uzeti razinu izvornog popločenja uz građevine.

Popločenje

Popločenje tesanim kamenim elementima manjih dimenzija radi uspostave ravnije hodne površine, uz naglašeniju kvalitetu izvedbe. Mogućnost upotrebe tesanih kamenih elemenata s gornjom, hodnom plohom rezanom, što također omogućava izvedbu ravnije hodne površine. Izvedba poprečnih uličnih profila bez denivelacije rubnih i središnjih zona, tj. u istoj razini.

Za središnju zonu Trga Sv. Trojstva te središnju zonu Trga Jurja Križanića, preporuka je očuvanje postojećeg parternog uređenja, ukoliko planirana izvedba komunalne infrastrukture u većoj mjeri ne uzrokuje potrebu temeljite sanacije. U slučaju izvedbe nove hodne plohe na Trgu Sv. Trojstva potrebno je ukloniti betonske klupe po obodu te betonske kružne segmente oko Kužnog pila. Rekonstruiranu kaldrmu oko zdenaca zadržati. Nova linijska podjela zona trga, na tragu povijesne situacije, naznačena je u grafičkom dijelu.

U sklopu grafičkog dijela smjernica naznačen je prijedlog postave linijskih poteza popločenja za koje je moguće upotrijebiti gradivi materijal većih dimenzija, različitog načina slaganja, druge nijanse ili boje, u svrhu naglašavanja središnjih poteza ulica. Ispuna središnjih zona, naglašenih linijskim popločenjem, također kockama manjeg formata, uz mogućnost drugačije sheme slaganja, manje varijacije u dimenzijama ili nijansi te kombiniranje zona popločenih različitom završnom obradom hodne plohe (tesana, rezana).

Središnje zone podijeljene su u manje segmente istovrsnog popločenja iz razloga lakše sanacije završne plohe u slučaju intervencija na komunalnoj infrastrukturi. Uz ulazne zone u građevine, popločenje

izvesti sličnim tipom kocki, uz obavezno drugačiji princip slaganja u odnosu na dominantni, uz pročelja građevina, također zbog lakše sanacije prilikom uvođenja ili popravaka kućnih priključaka komunalne infrastrukture.

Za izvedbu odvodnih kanala preporuča se upotreba linijskih kanala s rasporedom ili formiranje kanala upuštanjem elemenata parternog opločenja. Postava odvodnih kanala uz linijske poteze popločenja, kojima se naglašavaju središnje zone uličnih poteza.

Za izvedbu prometnih kolnih površina (Franjevačka, zapadni dio Bösendorferove, sjeverni dio Trga Sv. Trojstva, jugoistočni dio Trga Jurja Križanića te Kuhačeva ulica od Ulice Danice Pinterović prema zapadu i spojnom prometnicom do Europske Avenije) koristiti lepezasto ili dijagonalno slaganje u odnosu na os prometnice.

Prezentirani dio kamenog popločenja iz 18. stoljeća u Bösendorferovoj ulici potrebno je presložiti u skladu s konzervatorskim načelima. Ukoliko se ocjeni da nevedni zahvat bitno utječe na izvornost prezentirane plohe ostavlja se mogućnost popločenja na istim oblikovnim principima kao i ostale ulice.

Zadržati prezentirano popločenje kaldrmom u parteru Ulice Svodovi.

Obzirom da se u kontaktnoj zoni Ulice Vatroslava Jagića planira prezentacija istočnih gradskih vrata, preporuka je rekonstrukcija izvornog popločenja kaldrmom za cjeloviti potez od Franjevačke do nekadašnjih vrata.

Drvoredi

Postojeće drvorede u Franjevačkoj ulici te na Trgu Jurja Križnića potrebno je sačuvati, adrvored na Trgu Sv. Trojstva dopuniti u južnom dijelu fronte, prema Kuhačevoj ulici. Ukoliko je prilikom izvedbe nove komunalne infrastrukture nužno ukloniti stabla, obavezno je formiranjedrvoreda u navedenim potezima.

Prezentacija povijesne slojevitosti

Arheološke nalaze arhitekture preporuča se prezentirati u parteru na način sukladan izvornoj strukturi i materijalima.

Tlocrtnu prezentaciju arheoloških nalaza Kasim-paštine džamije na Trgu Jurja Križanića zadržati, uz mogućnost izmjene materijala prezentacije (danas žuti klinker), u slučaju nužnosti cjelovite intervencije na postojećem parteru središnje zone trga.

Arheološki istražena Nova vrata potrebno je prezentirati naznačenim tlocrtnim obrisom vrata u parteru dijela Franjevačke ulice, opekama izvornog formata, a unutarnji prostor vrata izvornim

kamenim popločenjem (koje tako može dobiti i funkciju podne prepreke za usporavanje brzine kretanja automobila). Na srođan način treba naglasiti i ostala gradska vrata, Valpovačka i Carska, obnovom obzida opekama do visine od najviše 60 cm, a hodnih površina u izvornom kamenom popločenju, dok se srednjovjekovna Velika vrata nakon eventualnog arheološkog otkrivanja mogu prezentirati kao pješački ulaz.

Trasu, kojom je od Valpovačkih do Carskih vrata, Kuhačevom ulicom, prometovao „konjski“ tramvaj, u parteru naznačiti potezom linijskog popločenja.

Spojni dio Kuhačeve ulice na Trpimirovu ulicu mjesto je na kojem je stajala jedna od pet barutana unutar povijesnog tkiva. Obzirom na značaj barutane u vizuri Kuhačeve ulice prema istoku, preporuka je tlocrtno naglasiti poziciju, obnovom obzida opekama do visine od 60 cm ili, kao poželjniji princip, u cijelosti rekonstruirati porušeni volumen uz implementaciju novog sadržaja.

U sjeveroistočnom uglu Trga Sv. Trojstva tlocrtno markirati povijesnu poziciju česme. Vrstu kamena uskladiti s izvorno korištenim.

Preporuča se obilježavanje povijesnih naziva ulica.

Kontaktne zone

Novo popločenje izvesti u dijelu uličnih poteza gdje danas nije prisutno, u svrhu naglašavanja prostora povijesnog „nutarnjeg“ grada. Ovo se odnosi na spojni dio Kuhačeve prema Europskoj aveniji i danas nepopločani dio Ulice Tadije Smičiklase prema Parku kulture. Popločenje završiti na unutarnjoj liniji nekadašnjih gradskih zidina uz izvedbu linijskog segmenta drugačijim popločenjem. Za spojni dio Kuhačeve do Europske avenije moguće je presložiti postojeće popločenje žutom klinker opekom ili preostali dio spojne prometnice asfaltirati.

Dvorišta, bastiona trasa

Prilikom popločenja dvorišta i obnavljanju dijelova nekadašnjeg fortifikacijskog prstena potrebno je i dalje ustrajati na popločenju opekom.

VARIJANTA 3

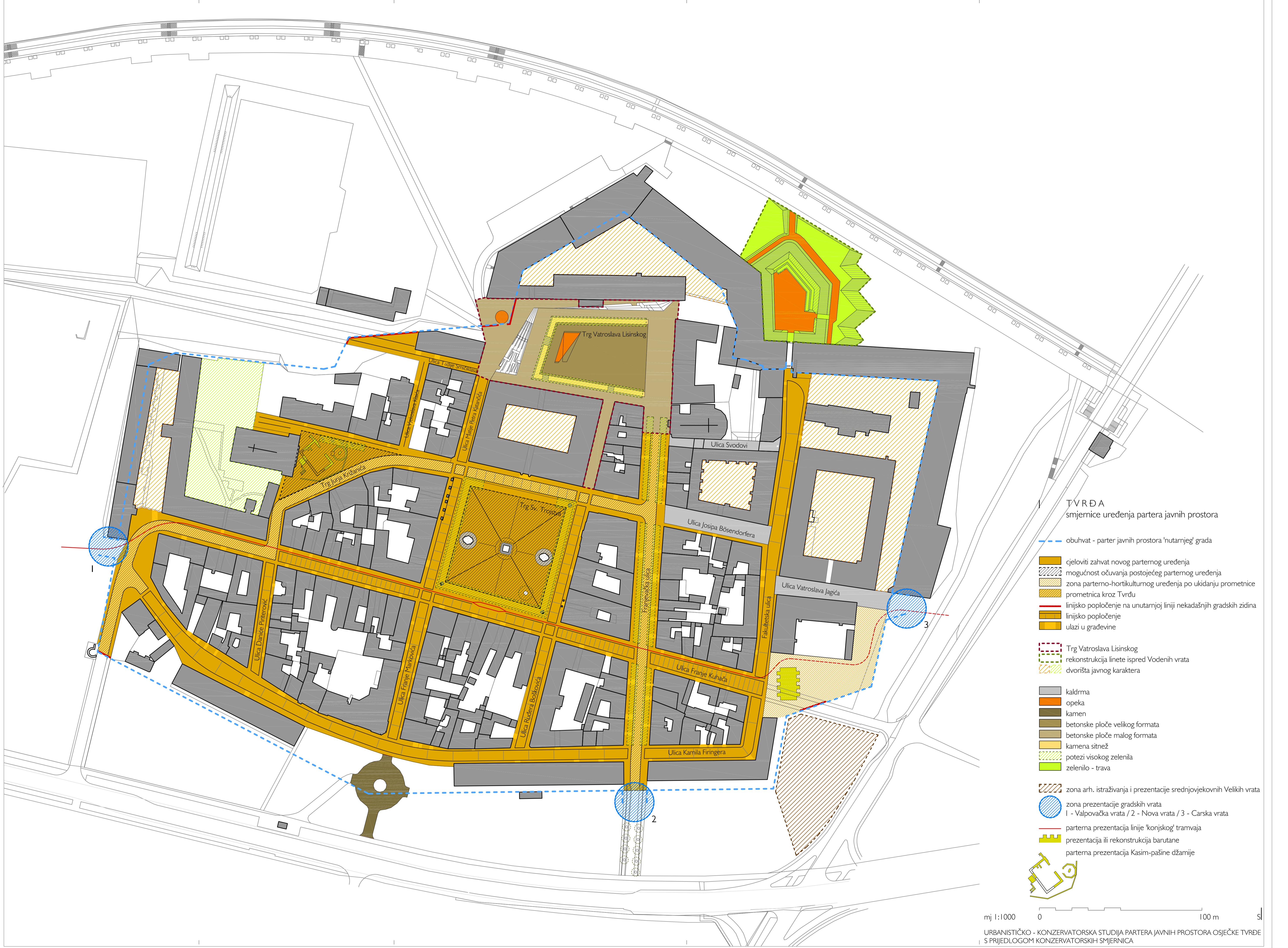
Radikalnija promjena

U tome slučaju preporuča se prije svega uspostava šireg konsenzusa i postizanje jasno iskazane volje i suglasnosti građana Osijeka, za što je potrebna dobra priprema projekta, otvorenost javnosti u procesu izrade i njegova što temeljitija prezentacija. Cijeli proces potrebno je voditi u najužoj suradnji s Konzervatorskim odjelom.

To se odnosi također i na slučaj radikalnije izmjene dominantnog materijala, npr. zamjene kamenog popločenja opekom u integralnom uređenju cjeline partera Tvrđe. Potrebno je tada cjelovito unaprijed izvijestiti o svim prednostima ili eventualnim manama predloženog projekta, te najdetaljnije moguće obrazložiti programske elemente projekta i projekt potom detaljno elaborirati.

Za odlučno mijenjanje dominantnog popločenja iz kamenog u novo popločenje opekom od velike vrijednosti bilo kada bi se postiglo eventualno objedinjavanje u pristupu uređenju i drugih baroknih gradova-tvrđava u Hrvatskoj, poput Karlovca, Koprivnice ili Tvrđave u Slavonskom Brodu (čiji je parter dijelom bio popločen opekom, a opekom su bili popločeni i neki važni dijelovi u Tvrđavi Koprivnica).

Svi predloženi principi intervencije, navedeni u varijanti 2, te prikazani u grafičkom dijelu, ukoliko ne kolidiraju s pravilima i principima postave novoodabranog materijala/rješenja, mogu se implementirati i u ovom slučaju.

LITERATURA I IZVORI

- VIKTOR AMBRUŠ, Osijek na prijelazu u 20. stoljeće, u: *Peristil*, 31 (1988.), 71–82.
- VIKTOR AMBRUŠ, Srednjoeuropsko ozračje u arhitekturi i urbanizmu grada Osijeka od srednjeg vijeka do moderne, u: *Književna revija* (Osijek), 43/3 (2003.), 151–180.
- VLADIMIR BEDENKO, Osječka Tvrđa, konzervatorska dokumentacija, konzervatorska studija, Zagreb, Zavod za graditeljsko naslijeđe, Arhitektonski fakultet, 2003.
- DRAGUTIN FELETAR – TOMISLAV ĐURIĆ, Osječka tvrđa: igra nacifranog baroka, u: *Hrvatski zemljopis*, 36 (1998.), 28–39.
- KAMILO FIRINGER, Magistratska instrukcija za grad i Tvrđu Osijek od 18. VII 1690., u: *Osječki zbornik*, 13 (1971.), 161–167.
- MARTIN GRGUROVAC, Razglednice starog Osijeka, Osijek, 1986.
- MIRA ILIJANIĆ – MARIJA MIRKOVIĆ, Prilog dokumentaciji o građevnoj povijesti osječke Tvrđe na prijelazu sedamnaestog u osamnaesto stoljeće, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4–5 (1978.–1979.), 91–108.
- GRGUR MARKO IVANKOVIĆ, Stare razglednice slavonskih i baranjskih sela i gradova, Osijek, 2007.
- GRGUR MARKO IVANKOVIĆ – SONJA GAĆINA, Planovi i vedute Osijeka: Muzej Slavonije, Osijek, srpanj 1996., katalog izložbe, Osijek, 1996.
- TIHOMIR JUKIĆ, Perivoj kralja Tomislava u Osijeku: povjesno-prostorna analiza perivoja od nastanka do 1945. godine, u: *Prostor*, vol. 4, sv. I (II) (1996.), 61–77.
- TIHOMIR JUKIĆ – SREĆKO PEGAN, Prostorni i urbanistički razvoj Osijeka: kritika i prijedlozi, Zagreb, 2005., 2. izd.
- Konzervatorska podloga za sanaciju prometa u kulturno historijskoj jezgri Tvrđe u Osijeku*
- DAMIR KRAJNIK – MLADEN OBAD ŠĆITAROCI, Preobrazba bastionskih utvrđenja grada Osijeka, u: *Prostor*, vol. 16, sv. 2 (36) (2008.), 168–179.
- IVAN LAY, Program urbanističkog plana Osijeka 1956., Osijek, 1956.
- JASNA LAY-RUKAVINA, Osječka Tvrđa: analiza kompleksa povijesne jezgre Osijeka i njen značaj u historijsko-urbanističkom razvoju prostoru grada u slavonskoj regiji, magisterski rad, Zagreb, 1987.
- IVY LENTIĆ-KUGLI, Dva plana osječke Tvrđe s kraja 17. stoljeća, u: *Osječki zbornik*, 16 (1977.), 115–122.
- VILIM MATIĆ, Prilozi istraživanju povijesti osječkog graditeljstva, u: *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 4 (1997.), 127–137.
- IVE MAŽURAN, Srednjovjekovni Osijek: od rimske Murse do turskog Osijeka, Osijek, 1962.
- IVE MAŽURAN, Najstariji zapisnik općine Osijek–Tvrđa od 1705. do 1746. godine: uvod u historiju Osijeka XVIII stoljeća, Osijek, 1965.
- IVE MAŽURAN, Urbanistički razvoj i spomenički značaj osječke Tvrđe, Osijek, 1974.
- IVE MAŽURAN, Srednjovjekovni i turski Osijek, Osijek, 1994.
- IVE MAŽURAN, Grad i tvrđava Osijek, Osijek, 2000.
- BLAŽO MISITA-KATUŠIĆ, Kratak pregled arhitekture Osijeka kroz tri stoljeća, u: *Osječki zbornik*, 5 (1958.), 171–183.
- RADOVAN MIŠČEVIĆ, Plan obnove i oživljavanja osječke Tvrđe: plan revitalizacije, Zagreb, Urbanistički institut SR Hrvatske, 1975.
- Od prošlosti do sadašnjosti ulicama Tvrđe*, (ur.) Tatjana Blagojević, Osijek 2008.
- Osječka Tvrđa: izvorni planovi i nacrti: Galerija likovnih umjetnosti u Osijeku*, 22. travnja – 22. svibnja 1994., katalog izložbe, autori izložbe Branko Urban i Zdenka Predrijevac, tekst kataloga Zvonko Bojčić, Osijek, 1994.

- Osječka tvrđa: *plan obnove i oživljavanja*, Urbanistički institut Hrvatske uz suradnju Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Zagreb, Urbanistički institut Hrvatske, 1976.
- BOŽO PLEVNIK, Stari Osijek, Osijek, 1987.
- Podloga za PUP Tvrđe, Osijek, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Osijek, 1988.
- STJEPAN SRŠAN, Osječki ljetopisi: 1686.–1945., Osijek, 1993.
- STJEPAN SRŠAN, Pozdrav iz Osijeka: razglednice Osijeka do 1945.: projekt obilježavanja 800. obljetnice prvog spomena imena Osijeka, Osijek, 1995.
- STJEPAN SRŠAN, Zemljšna knjiga grada Osijeka (Tvrđa): 1687. – 1821. godine, Osijek, 1995.
- STJEPAN SRŠAN, Ulice i trgovi grada Osijeka: povjesni pregled, Osijek, 2001.
- STJEPAN SRŠAN, Slobodni i kraljevski grad Osijek 1809., Osijek, 2009.
- Statut o regulaciji grada i izvedbi gradjevina u slob. i kr. gradu Osijeku, Tiskara Julija Pfeiffera, Osijek, 1913.
- [Treći] III gradjevni red za gradove Osiek, Varaždin i Zemun u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Kr. zemaljska tiskara, Zagreb, 1900.
- Urbanistički projekt uređenja 'Partizanskog trga' u Osijeku, Zagreb, Urbanistički institut SR Hrvatske, 1976.
- ZLATKO UZELAC, Tvrđa Osijek: urbanističko-konzervatorska studija prostora bastione trase i vanjskih utvrđenja: povjesni razvitak i valorizacija bastione trase baroknog grada-tvrđave, osječke Tvrđe, Zagreb, Studio X Zagreb, 2009.
- ZLATKO UZELAC, Tvrđa Osijek: urbanističko-konzervatorska studija prostora bastione trase i vanjskih utvrđenja: prijedlog programskih i urbanističko konzervatorskih smjernica za urbanistički plan uređenja Tvrđe, knj. 2, Zagreb, Studio X Zagreb, 2009.
- DARKO VITEK, Osijek u XVIII. stoljeću: od zasebnih gradskih jedinica do jedinstvenog grada, doktorska disertacija, Zagreb, 2004.
- DARKO VITEK, U pozadini izgradnje osječke tvrđe, u: *Povjesni prilozi*, 28 (2005.), 161–172.
- Zapisnik općine Osijek – Tvrđa od 1745. do 1770 godine, Osijek, 1987.
- Zapisnik općine Osijek – Tvrđa: od 1770. do 1786. godine, (prir.) Stjepan Sršan, Osijek, 1992.
- ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868.-1918.), Osijek, 1996.
- ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Osijek: povijest, kultura, umjetnost, prirodne ljepote: [turistička monografija], Zagreb–Osijek, 2004.
- ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Prvi javni vodovod u Osijeku, u: *Scrinia Slavonica* 8 (2008.), 147-151.
- ANDREJ ŽMEGAČ, Bastioni kontinentalne Hrvatske: prilog poznавању fortifikacijskoga graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća, Zagreb, 2000.

ARHIVSKO GRADIVO:

Državni arhiv u Osijeku (DAOS)

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HDA)

Konzervatorski odjel u Osijeku, Ministarstvo kulture RH (KOO MK)

Kriegsarchiv, Beč (KAW)

Muzej Slavonije Osijek (MSO)